www.zochrot.org

ذاكرات الشيخ مونّس
זוכרות את אלשיח׳ מונס

Remembering Al-shaykh Muwannis

ذاكرات الشيخ مونّس
זוכרות את אלשיח' מונס

עורך וכותב
עמר אע׳באריה
מחקר
מנא אבו עיד, מג׳דולין בידס, ימאמה עבד אלקאדר, צפירה יונתן, יהודה זיו, אנדי יחזקאל, לירון טל-אלוני, איתן רייך, יובל תמרי, רנין ג׳ריס, איתן ברונשטיין, עמר אע׳באריה
תרגום
עמר אע׳באריה
הגהה
איתן ברונשטיין, עמר אע׳באריה, טליה פריד
עיצוב גרפי
אביבית גרוס
כריכה
המחשה מתוך פרויקט גמר באדריכלות של נורית מוסקוביץ׳

הדפסה
דפוס אלרסאלה, בית חנינא, י-ם

הפקה
עמותת זוכרות (ע״ר 580389526)
אבן גבירול 61
ת״א יפו 64362
טל׳ 03 - 6953155
פקס 03 - 6953154

תודה מיוחדת והערכה לפליטות ופליטי אלשיח׳ מונס שהרשו לנו להיכנס לכפרם

تحرير وكتابة
عمر اغبارية
بحث
منى أبو عيد، مجدولين بيدس، يمامة عبد القادر، تسفيره يونتن، يهوده زيف، أندي يحزقل، ليرون طل-ألوني، إيتن رايخ، يوبل تمري، رنين جريس إيتن برونشطين، عمر اغبارية
ترجمة
عمر اغبارية
مراجعة لغوية
إيتن برونشطين ، عمر اغبارية طليا فريد
تصميم
أبيبيت جروس
الغلاف
من المخطط البديل للمهندسة نوريت موسقوبيتش

طباعة مطبعة الرسالة
بيت حنينا، القدس

إصدار
جمعية «زوخروت»
هاتف: ٦٩٥٣١٥٥ – ٠٣
فاكس: ٦٩٥٣١٥٤ – ٠٣

Zochrot Ibn Gvirol 61
Tel Aviv Jaffa 64362

تحية وشكر خاص إلى لاجئات ولاجئي الشيخ مونّس الذين سمحوا لنا بدخول قريتهم

www.zochrot.org

آذار ٢٠٠٨
מרץ 2008
March 2008

© All rights reserved to those who were expelled from their homes

הקדמה

זאת המהדורה השנייה של החוברת ״זוכרות את אלשיח׳ מונס״. המהדורה הראשונה הופקה בסוף 2003.

חוברת זו, כמו הקודמת, מביאה את סיפורו של הכפר הפלסטיני הזה ש״ההגנה״ כבשה ב-1948 ובכך קטעה את חייו התרבותיים והכלכליים, הפוליטיים והחברתיים.

עד היום הוציאה זוכרות חוברות אודות 23 מקומות שונים בארץ (אלמאלחה, אלעג׳מי ביאפא, חטין, אלכפרין, אלשג׳רה, תרשיחא, באר אלסבע, ג׳ליל, אללג׳ון, סחמאתא, אלג׳ולאן, אלשיח׳ מונס, אסדוד ואלמג׳דל, ח׳רבת ג׳למה, אלרמלה, אללד, עכא, חיפא, עין אלמנסי, אלחרם (סידנא עלי), עין ע׳זאל, לפתא ודיר יאסין). זוכרות לומדת את סיפור הנכבה שלהם ומבקשת להפיצו כדי להעלות את היישובים ההרוסים למרחב התודעה. יש בכך משום פיצוי על אי היכולת להקימם מחדש במרחב הגיאוגרפי, הפיזי.

למרות שמה, אין החוברת מבקשת ל״הנציח״ את הכפר. היא השתקפות של למידה מעמיקה ושונה את הנכבה הפלסטינית ושל פעילות פוליטית דינמית שזוכרות מקיימת בשטח. החוברת מבטאת את השאיפה לדבר את הנכבה גם בעברית ולפנות באופן בהיר וישיר לציבור הרחב, בעיקר הציבור הישראלי יהודי. הכרה ישראלית בעוול שגרמה התנועה הציונית לעם הפלסטיני ופעולה להשבת הפליטים לארצם הן תנאי לכל אפשרות של פיוס בין העמים. הוצאת מהדורה שנייה על אלשיח׳ מונס מחזקת את התפיסה הנ״ל לגבי תפקידה של החוברת. אכן, המידע המובא כאן אינו חדש, אך רובו מסתמך על כתיבה חדשה, חלק גדול נאמר ונכתב במסגרת פעילות פוליטית או אקדמית, של ״זוכרות״ ושל אחרים.

על אדמות הכפר ההרוס, קיים אחד האזורים החזקים והעשירים ביותר במדינת ישראל, צפון תל אביב. שכונות מגורים, מוזיאון, אוניברסיטה, מתקן בטחוני, משרדים ממשלתיים ועוד ועוד. בחוברת תמצאו גם מידע זה. על הריסות בתי הכפר הפלסטיני רובצת היום אוניברסיטת תל אביב.

בעקבות הריסתו של בית בידס בדצמבר 2003 קיימה זוכרות יום עיון על הכפר, תרתי משמע, באוניברסיטת תל אביב. קטעים מהרצאותיהם של מנא אבו עיד, בת למשפחה שהוצאה מאלשיח׳ מונס, וחבר זוכרות יובל תמרי מובאים בחוברת.

החידוש בחוברת זו, שאין בה עדות או ראיון עם פליט שגורש גופו מהכפר, הוא שבפעם הראשונה מובא בה תמליל של שיחה

מרתקת שניהלו חברים בזוכרות עם איש יהודי שגר בבית פלסטיני באלשיח׳ מונס, בהשתתפותה של גב׳ מג׳דולין בידס, אחד הבעלים של בית בידס שנהרס כאמור מול עיניה.
חיים הנגבי מדבר על חיידקים באקדמיה, והאדריכלית נורית מוסקוביץ תציע תכנית שלא תאפשר התעלמות מהקיום הפלסטיני.
החוברת תופץ במהלך סיור מתוכנן לאתר הכפר בו יוצבו שלטים שיציינו את אתריו. הדרישה של זוכרות מהנהלת אוניברסיטת תל אביב, כבר ב-2003, לציין את עברו הקרוב של המקום שהיא יושבת עליו ולו במשהו סמלי נדחתה. הדרישה עדיין תקפה והמכתב שנשלח לנשיא האוניברסיטה אז מובא שוב בגוף החוברת.
עמותת זוכרות קיימה בשנים האחרונות עשרות ביקורים עם קבוצות קטנות לשרידי הכפר. לאחרונה, אנשי בטחון שנמצאים באזור מגבילים את הסיורים ולעתים אף מפסיקים אותם.
למרות המצב הזה שבו מקור הידע ומקור הכוח משלבים ידיים ופועלים בהרמוניה, זוכרות תמשיך להזכיר והכפר אלשיח׳ מונס (למרות שהוא לא נראה) ימשיך להיות נוכח.

זוכרות
מרס 2008

مقدمة

هذه هي الطبعة الثانية للكتيب «ذاكرات الشيخ مونّس». صدرت الطبعة الأولى في نهاية عام ٢٠٠٣.
يعرض هذا الكتيب، كما كان في الطبعة الأولى، قصة هذه القرية الفلسطينية التي احتلتها «الهجناه» عام ١٩٤٨ وبترت بذلك حياتها الثقافية والاقتصادية والاجتماعية والسياسية.
أصدرت «زوخروت» حتى اليوم ٢٣ كتيباً، يحكي كل واحد منها عن النكبة في كل من: المالحة، العجمي – يافا، حطين، الكفرين، الشجرة، ترشيحا، بئر السبع، جليل، اللجون، سحماتا، الجولان، الشيخ مونس، سدود والمجدل، خربة الجلمة، الرملة، اللد، عكا، حيفا، عين المنسي، الحرم [سيدنا علي]، عين غزال، لفتا، ودير ياسين.
تقوم «زوخروت» بالتعلم عن نكبة كل قرية وتقوم بنشر قصتها لتجد لها مكاناً قي الوعي والذاكرة بعد أن سلب مكانها من على الأرض.
لا يعتبر الكتيب، على الرغم من اسمه، نصباً تذكارياً للقرية. إنما هو وما يحمل بين طياته من مواد، يعكس مزيجاً من دراسة عميقة ومتميزة عن النكبة الفلسطينية مع عمل سياسي نشط تقوم به «زوخروت» على أرض الواقع. يترجم الكتيب كذلك رغبة وهدف «زوخروت» في الحديث الواضح والصريح عن المأساة الفلسطينية باللغة العبرية أيضاً، حيث تدعو من خلال ذلك كله إلى اعتراف الطرف اليهودي الإسرائيلي بالمسؤولية عن النكبة ونتائجها. إن الاعتراف بما اقترفته الحركة الصهيونية ضد الشعب الفلسطيني والعمل على إعادة اللاجئين إلى وطنهم هما شرطان أساسيان لفتح باب المصالحة بين الشعوب في المنطقة.
إن إصدار طبعة ثانية عن الشيخ مونس تؤكد ما ذكر آنفاً عن وظيفة الكتيب. فإن المعلومات الحاضرة هنا ليست جديدة، إلاّ أن معظمها يستند على كتابة مجددة وقسماً منها قيل وكتب ضمن فعاليات سياسية أو أكاديمية قامت بها في السنوات الأخيرة جمعية «زوخروت» وأطراف أخرى.
أمست المنطقة الحديثة التي أنشئت على أراضي الشيخ مونس من أغنى وأقوى وأهم المناطق في الدولة العبرية. إنها منطقة شمال تل أبيب، بأحيائها العصرية وعماراتها ومتحفها وجامعتها ومكاتبها الحكومية ومنشآتها الأمنية وغير ذلك. كل هذه المعلومات وغيرها موجودة في الكتيب.
بعد هدم بيت عائلة بيدس في كانون الأول ٢٠٠٣ نظمت «زوحروت» يوماً دراسياً عن القرية. كان ذلك داخل جامعة تل أبيب، أي على أرض الشيخ مونس. هذا الكتيب يقدم للقراء محاضرتين من ذاك اليوم: محاضرة السيدة منى أبو عيد – هجرت عائلتها الشيخ مونس منذ ٦٠ سنة – ومحاضرة يوبل تماري – عضو في «زوخروت.
يتميز هذا العدد عن غيره في هذه السلسلة بنقل محادثة - ولأول مرة

- مع مستوطن يهودي يسكن بيتاً فلسطينياً في الشيخ مونس. شاركت في هذا الحديث، السيدة مجدولين بيدس صاحبة بيت بيدس الذي هدم أمام عينيها قبل بضع سنين.

حييم هنجبي كتب عن جرائيم في الجامعة والمهندسة نوريت موسقوبتش تقترح خطة بناء لا تسمح تجاهل الوجود الفلسطيني.

سيتم توزيع الكتيب خلال جولة في موقع القرية، وسيتم خلالها نصب لافتات تذكر بأهم معالمها.

لقد طالبت «زوخروت» عام ٢٠٠٣ من إدارة جامعة تل أبيب أن تبادر الجامعة بوضع لافتات تذكارية لقرية الشيخ مونس المدفونة تحتها. رفضت الجامعة المطلب حينئذ. بالنسبة لجمعية «زوخروت»، لا زال المطلب ساري المفعول حتى الآن. إدارة الجامعة يمكنها أن تقرأ ذات الرسالة مرة أخرى في هذا الكتيب.

قامت «زوخروت» خلال السنوات الأخيرة بعشرات الزيارات للموقع مع العديد من المجموعات التي أرادت أن تتعلم عن القرية. يقوم مؤخراً رجال «الأمن» المتواجدون في المنطقة بتضييق مسار الزيارات وأحياناً يقومون حتى بمنعها.

رغم هذا الوضع الذي يتكاتف فيه عقل وعضلات الاحتلال ويتعاونان بانسجام ضد الحقيقة، ستستمر «زوخروت» بالتذكير، وسيبقى بلد الشيخ مونّس – رغم مسحه عن وجه الأرض – سيبقى حاضراً.

«زوخروت – ذاكرات»
آذار ٢٠٠٨

على اليسار – فعالية لمنظمة «تقريباً نسيت» في يوم الاستقلال الإسرائيلي إحياء ليوم النكبة، ٢٠٠٦

משמאל // פעולה של ארגון "כמעט שכחתי" ביום העצמאות הישראלי ב- 2006 לציון יום הנכבה

רקע היסטורי

מקורות

- >> האנצקלופדיה הפלסטינית, דמשק, 1984.
- >> אלחאלדי, וליד. ALL THAT REMAINS, בירות, 1979
- >> www.palestineremembered.com
- >> ארכיון צה"ל
- >> עמית, אירית. הבית הירוק, עתמול, 1/98, אוניברסיטת בר אילן

מקור השם של הכפר אלשיח' מונס אינו ידוע. על פי השם קיימת סברה שהכפר מיוחס לשיח' - משמעות המלה בערבית היא איש דת, זקן או מכובד - ושמו מונס, כיוון שהכפר ככל הנראה נבנה ליד קברו של איש הזה.

הכפר ממוקם כתשעה ק"מ צפונית ליאפא, 2.5 קילומטר מהים ו-800 מנהר אלעוג'א, הירקון.

הכפר הוזכר לראשונה בשמו הישן "אלד'הר" (הגַב) במפה משנת 1799 ששורטטה על ידי מהנדס צרפתי, ז'קוטין, ששירת בצבאו של נפוליאון במהלך הפלישה הצרפתית לאזור.

לכפר היו כ- 16000 דונם אדמה, כ- 14000 דונם היו אדמה חקלאית, בעיקר פרדסים. השטח הבנוי של הכפר השתרע ערב כיבושו ב- 1948 על כ- 41 דונמים. כ- 3500 דונם מאדמות אלשיח' מונס היו בבעלות פרטית של יהודים, כ- 11500 דונם היו בבעלות פרטית פלסטינית וכ- 1000 דונם הוגדרו כשטח ציבורי.

בנוסף לחקלאות, תושבי הכפר נהגו לגבות מסי מעבר מהעוברים דרך גשר ג'רישה (הירקון, מערבית לגשר הטחנות). במחצית הראשונה של המאה התשע עשרה, בתקופת שלטונו של אבראהים פאשא, הכפר דגל והתפתח. השליט המצרי הביא עמו פועלים ממצרים ליפו והסביבה, חלקם גרו באלשיח' מונס ועבדו באדמות הכפר. בשנת 1917 הגיעו הבריטים לפאתי הכפר. בעקבות התקפת פתע לילית הצליחו הבריטים להביס את הכוחות התורכיים שהתמקמו בכפר כדי להגן על הגדה הצפונית של ג'רישה (הירקון).

הכיבוש הבריטי יצויין כראשיתה של תקופה חדשה. הם פתחו במהלך רישום מסודר של הקרקעות, הסדירו נושא רשיונות בנייה, הגבירו את הסדר והשמירה בכבישים, הכניסו שיטות השקייה, קידוח ועיבוד חדשות. במקביל, החיים בארץ היו בצל מתח פוליטי צבאי בעקבות הצהרת בלפור שהבטיחה הקמת בית לאומי ליהודים בפלסטין והתגברות ההגירה היהודית לארץ.

בשנת 1912, יהודים קנדים ייסדו ארגון שמטרתו הייתה רכישת קרקעות בפלסטין. במאי 1913, הוצעו לנציג הארגון 6000 דונם מאדמות הכפר. היה הסכם שהם יירכשו על ידי שתי חברות יהודיות אלא שהליך הרכישה לא הושלם בגלל פרוץ מלחמת העולם הראשונה. אחרי המלחמה הופיעו שתי חברות נוספות, קהילת ציוני אמריקה והקרן הקיימת לישראל. שתי חברות אלו התחרו ביניהן על רכישת קרקעות בכפר. בשנת 1924, חברת ציוני אמריקה רכשה 8000 דונם דיונות באזור ג'ליל מצפון לכפר. במהלך שנות ה- 20 התנהל משא ומתן בין נציג משפחת בידס לבין חנקין, נציג חברת הכשרת היישוב. בין השנים 1936 - 1939 רכשה משפחת טיאבר היהודית דיונות במערב הכפר בתיווכו של השיח' בידס.

בשנת 1945, היה מספר תושבי אלשיח' מונס כ- 1930 אנשים. כולם ערבים, עסקו בגידול פרי הדר, שיווקו וייצוא לחו"ל. בכפר גידלו גם דגנים וירקות.

לפני הנכבה, היו בכפר שני בתי ספר, אחד חקלאי לבנים נוסד בשנת 1932 וכלל באר מים ושטח אדמה של 36 דונם ללימודי חקלאות וגידול עופות. מספר תלמידיו בשנת 1941 היה 232 תלמידים. השני בית ספר לבנות, נוסד בשנת 1943 ולמדו בו 65 תלמידות.

בה- 30.3.1948 השלימו הכוחות היהודיים את כיבוש הכפר לאחר שאילצו את כל 2250 תושביו לנטוש אותו. הכפר כותר ונתיב המנוסה היחיד שנותר לתושביו הפלסטינים שלח אותם לכיוון צפון. לפיכך רוב המשפחות של אלשיח' מונס יצאו צפונה ותפסו מחסה זמני בשטח שהיה תחת שליטה ירדנית, המשולש הדרומי, טולכרם ושכם. משם התפזרו פלטיט אלשיח' מונס למקומות שונים בעולם הערבי ובעולם בכלל. מעטים נשארו בתוך תחום מדינת ישראל וגרים בעיר לוד.

منظر عام من الشيخ مونس (اليوم) باتجاه الجنوب

בתמונה // מבט פנורמי מאלשיח' מונס לכיוון דרום

خلفية تاريخية

لا يعرف إلى من أو إلى متى يعود اسم القرية «الشيخ مونس». يعتقد أن القرية أعطيت هذا الاسم نسبة إلى شيخ كان اسمه «مونّس» أقيمت القرية قرب قبره.

تقع القرية على بعد ٩ كيلومترات شمال مدينة يافا وعلى بعد كيلومترين ونصف عن شاطيء البحر وحوالي ٨٠٠ متراً عن نهر العوجا (المسمى اليوم نهر اليركون).

جاء ذكر اسم القرية لأول مرة باسمها القديم «الظّهر» في خارطة تعود إلى عام ١٧٩٩ رسمها المهندس الفرنسي «جكوتين» الذي خدم في الجيش الفرنسي خلال «الحملة» الفرنسية على المنطقة.

ملك أهل القرية من الأراضي حوالي ١٦٠٠٠ دونم، منها حوالي ١٤٠٠٠ دونم استغلت للزراعة وخاصة زراعة الحمضيات. أما بيوت القرية فاستغلت مساحة ٤١ دونماً عشية النكبة. كان حوالي ٣٥٠٠ دونم من أراضي القرية بملكية خاصة لأشخاص يهود وحوالي ١١٥٠٠ دونم بملكية خاصة لعائلات عربية بينما كان حوالي ألف دونم مشاعاً.

بالإضافة إلى الزراعة، اعتاش سكان الشيخ مونس من جباية ضريبة المرور ممن يعبر نهر العوجا من على جسر جريشة. في النصف الأول من القرن التاسع عشر، وخلال حكم ابراهيم باشا، ازدهرت القرية وتطورت. فقد جاء الحاكم المصري بالأيدي العاملة من مصر للعمل والسكن في يافا وضواحيها. قسم منهم سكن وعمل في أراضي الشيخ مونّس. وصل البريطانيون عام ١٩١٧ إلى مشارف القرية وذلك بعد أن هزموا - في هجوم ليلي مباغت - الجيش التركي الذي كان مرابطاً في القرية لحراسة الضفة الشمالية لنهر العوجا.

كان الاحتلال البريطاني بمثابة عهد جديد للقرية، فقد تم تسجيل الأراضي الزراعية باسم أصحابها ومنحت تراخيص البناء وأدخلت أساليب ري حديثة وشدد الأمن على الطرقات. ولكن من جهة أخرى كانت الحياة في ظل جو من التوتر بسبب وعد بلفور وازدياد الهجرة اليهودية إلى فلسطين.

قامت مجموعة من يهود كندا، عام ١٩١٢ ، بتأسيس جمعية هدفها امتلاك أراض في فلسطين. في أيار من عام ١٩١٣، كادت الجمعية تنجز صفقة شراء ٦٠٠٠ دونم من أراضي القرية، إلاّ أنّ اندلاع الحرب العالمية الأولى أفشل هذه الصفقة.

بعد الحرب العالمية، ظهرت على الساحة شركتان جديدتان هما شركة «تسيوني أمريكا» و«هقيرن هقييمت ليسرائل». كلتاهما تنافستا على امتلاك أراض من أهالي القرية. في سنة ١٩٢٤ نجحت شركة تسيوني أمريكا بـشراء ٨٠٠٠ دونم من الأرض الرملية في منطقة جليل شمالي القرية. خلال سنوات العشرين من القرن الماضي جرت مفاوضات بين شيخ من عائلة بيدس ويهوشوع حنكين من شركة «هخشرات هييشوب». في الفترة التي بين ١٩٣٦ – ١٩٣٩ قامت عائلة طابر بشراء أراض في رمال الشاطيء الغربي من القرية.

عاش في الشيخ مونّس عام ١٩٤٥ حوالي ١٩٣٠ شخصاً من العرب، عمل معظمهم في زراعة وتجارة وتصدير الحمضيات، وكذلك اعتاش أهالي القرية من زراعة الحبوب والخضروات.

كان في الشيخ مونس عشية النكبة مدرستان، الأولى مدرسة زراعية للبنين تم بناؤها عام ١٩٣٢ على مساحة ٣٦ دونماً للتطبيق الزراعي وتربية الدواجن وفيها بئر ماء. كان عدد طلابها عام ١٩٤١ حوالي ٢٣٢ طالباً. أما المدرسة الثانية فكانت مدرسة للبنات وأسست عام ١٩٤٣ ودرس فيها حينها ٦٥ طالبة.

يوم ٣٠ آذار ١٩٤٨ أتمّت القوات الصهيونية احتلالها لقرية الشيخ مونس بعد أن أجبروا سكانها الذين بلغ عددهم يومها حوالي ٢٢٥٠ شخصاً على مغادرة قريتهم. تم تطويق القرية من كل الجهات ما عدا جهة الشمال التي أصبحت درب النزوح الوحيد كما خططت القوات اليهودية حتى يلجأ سكان القرية إلى المناطق التي كانت تحت سلطة المملكة الأردنية. وهكذا وجدت معظم العائلات ملجأ مؤقتاً في منطقة المثلث الجنوبي وطولكرم ونابلس. من هناك توزعوا مرة أخرى إلى أماكن مختلفة في العالم العربي وفي العالم كله. بقي منهم عدد قليل جداً داخل الخط الأخضر ويسكن معظمهم في مدينة اللد.

المصادر

>> الموسوعة الفلسطينية، دمشق، ١٩٨٤

>> الخالدي، وليد. كي لا ننسى، بيروت، ١٩٧٩.

>> www.palestineremembered.com

>> أرشيف الجيش الإسرائيلي

>> عميت، إيريت. "البيت الأخضر»، مجلة عتمول، ٩٨/١، جامعة بار إيلان.

למטה // פעילות של זוכרות בכיכר רבין בת"א לאזכור יום הנכבה ב- 2005. בתמונה, עלי אלאזהארי, פליט מספוריה, מחזיק את שם הכפר אלשיח' מונס.

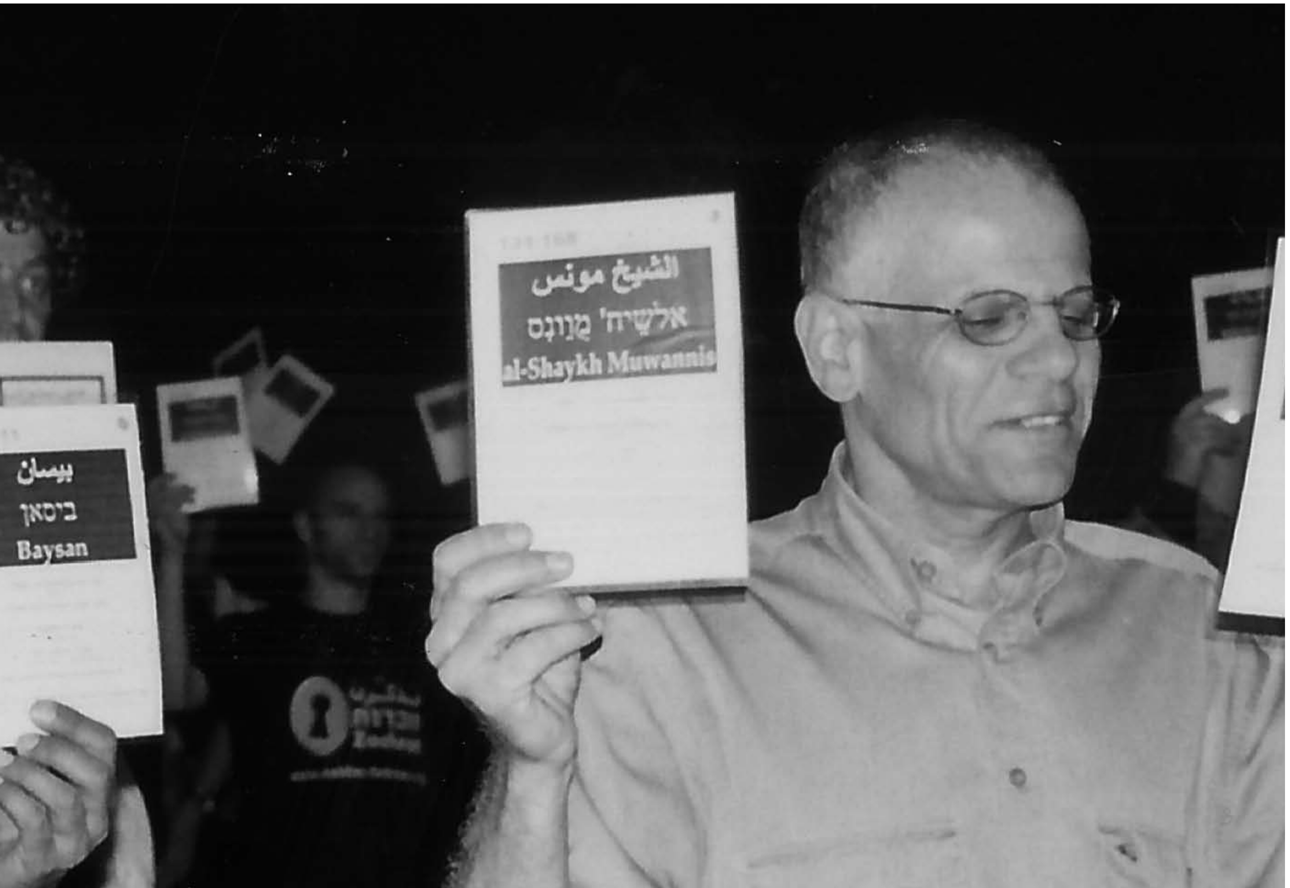

הכפר אלשיח' מונס ערב הכיבוש

מאת // מונא אבו עיד

הרצאה במסגרת "ערב על אלשיח' מֻוַנִּס", שהתקיים באוניברסיטת תל אביב, דצמבר 2003

השם של הכפר הוא אלשיח' מונס מֻוַנִּס MUWANNIS ולא מוֹאנס או מונס. משמעות השם "MUWANNIS" - היא מסביר פנים, משעשע וגם נוהג ברעות. המלה "מֻוַנִּס" היא בינוני פועל של הפועל "וַנַּס - WANNAS - ونّس" בבניין שני.

סיפור הכפר אלשיח' מֻוַנִּס איננו סיפור של נישול כלכלי או של קריעת משפחות ועקירתם מסביבתם הטבעית בלבד, זהו סיפור של אובדן מולדת על כל המשתמע מכך, זהו - אם תרצו - סיפורה של ה"נכבה" במלוא מובן המלה.

אקדים בסקירה כללית על הכפר ואגיע להשתלשלות העניינים עד לכיבוש מנקודת ראותנו - פליטי הכפר. מניין תושבי הכפר, לפי נתונים משנת 1945 (ווליד אלחאלדי) נאמד ב- 1930 נפשות. מספר הבתים, ע"פ נתונים מ-1931 (אלחאלדי) היה 273 בתים.
בכפר היו שני בתי"ס יסודיים איזוריים - האחד לבנים הוקם בשנת 1932 והשני לבנות הוקם בשנת 1943.
ערב הכיבוש עסקו מרבית התושבים בחקלאות. מתוך 17,000 דונם בקירוב - היו בכפר 3749 דונם של פרדסים ומטעי בננות, 7165 דונמים היו זרועים בדגנים, ו- 69 דונם היו בוסתנים. היתר היו בעיקר אדמות חול ושדות מרעה.
הנהר, נהר אלעוג'א, סיפק מים בעיקר לשדות הסמוכים ואילו לשדות מרוחקים הסתמכו על מקורות פנימיים. בתקופת המנדט חל שיפור ניכר בשיטות ההשקיה, הקידוח והשאיבה. לא עוד שאיבה בעזרת דלי וחבל אלא מים זרמו לכפר בצנרת ובאמצעות גנרטורים. שיפור זה הופך מאוחר יותר לבעיה קריטית כאשר הוטל מצור על הכפר וכתוצאה מכך כניסת דלק להפעלת הגנרטורים לא מתאפשרת.
אספקת המים לכפר זרמה מצפון מבארות "אלמטללה" של אבראהים אבו כחיל (הבעלים של הבית הירוק, "הדיפלומט הנבגד" - כפי שנראה בהמשך) במרחק קילומטר אחד מהכפר (באזור הפקולטה לרפואה).
שטח הכפר נאמד ב- 17,000 דונם בקירוב והוא כלל שטחים בתחום שיפוטה של עיריית "רמת גן", האדמות שלו התחילו מהים מערבה, להוציא את "שדה דב" ו"תחנת הכוח רידינג" עד וכולל אזור "רמת החייל", ע'בשייה, "ישגב", "הדרה" ועד לגבולות "צהלה" מצפון מזרח ועד - אזור מושבם של ערב אל סואלמה, כולל אזור אלנג'מאת ואלנדא צפונה (רמת אביב ג) ועד לדרום הנהר, אזור שבע הטחנות ואזור ג'מאסין אל ע'רבי (בבלי). מאז שנת 1912 ועד ל- 1936 תקופת המרד הערבי, היו נסיונות רבים מצד ארגונים ציונים לרכוש אדמות בכפר כמו הקרן הקיימת לישראל, הכשרת הישוב וציוני אמריקה לצורך יישוב עולים ממזרח אירופה בקרבת הנהר. התחרות הניבה עליה היתה תלולה במחירי הקרקע באזור. בניגוד לטענות אחרות העסקה היחידה שיצאה לפועל היתה כאשר משפחת טאייבר הצליחה לרכוש שטח מצומצם באזור מערב, בחולות הים.
על הגדה הצפונית בצד ימין מהגשר, "גשר הירקון על דרך נמיר" שכן בית קפה "אל עלמין" בבעלותו הבלעדית של אבראהים בַּיְדַס.
בית הקפה חשוב משום שהוא היה מקום מפגש בין יהודים לערבים וביטא למעשה את החיים בצוותא בין שני העמים. בקשרים עם יהודים בלטו שלוש משפחות - אבו כחיל, דחנוס ובַּיְדַס.

השתלשלות הארועים עד לכיבוש

מאז החלטת האו"ם מס' 181 - תוכנית החלוקה, 29/11/1947 - פרצו במספר מוקדים בארץ מהומות בין ערבים ליהודים. אחד המוקדים היה העיר יפו.
יאפא, היתה לא רק עיר מחוז, אלא אף עיר בירה של פלסטין. התלות הכלכלית והפוליטית של הכפרים הסמוכים ,לרבות הכפר אלשיח' מונס, בעיר יאפא הפכה לרועץ. הכפר אלשיח' מונס היה תלוי לחלוטין ביפו בכל הקשור לשיווק יבול חקלאי, שיווק, אריזה ויצוא פרי ההדר. בנוסף לכך, העיר יפו הייתה מרכז מסחרי ענק, שסיפק כל צורכי ישובי הסביבה כולל אלשיח' מונס, גם בכל הקשור ליבוא חומרי בניה וריצוף מאיטליה.
בעקבות תוכנית החלוקה ופרוץ המהומות נקטו היהודים בצעדים צבאיים קריטיים מבחינת הכפר ובראשם - כיבוש ותפיסת גשר "אל עלמין" (גשר הירקון על כביש נמיר), ששימש נתיב התנועה בין צפון לדרום, לא כל שכן, בין הכפר אלשיח' מונס ליפו.

הטלת המצור על הכפר

מאז סוף 1947, איפוא, הגשר משמש נקודת מחסום, שמהדקת את הכיתור והחנק הן על ג'מאסין אל ע'רבי והן על אלשיח' מונס. מאידך מצור ולחץ צבאי מצד העיר רמת גן על הכפר ג'רישה - באזור שבע הטחנות - מביא לתנועת פליטים צפונה: אל הכפר אלשיח' מונס מגיעים, איפוא, פליטים מג'מאסין, ג'רישה ואף מהשכונה היפואית מנשיה, (אזור חסן בק, שהפך לחזית לוחמה עם תל אביב).
הכפר אלשיח' מונס ניצב בפני בעיה - תושבי הכפר לא זו בלבד שאינם מצליחים לצאת את הכפר ולקיים את קשרי המסחר עם יפו, אלא אף אינם מצליחים לצאת לשדות שלהם בג'מאסין אל ע'רבי וג'רישה. נוסף לכך זרם הפליטים הוסיף על תחושת החנק של הכפר. בדרכם לחיפוש פתרון יוצאים אבראהים אבו כחיל, הבעלים של הבית הירוק, עם בן משפחתו ג'מיל אלג'סר מג'ליל ותופיק אבו כִּשְׁכְּ נפגשים ב- 28/1/48 בביתו של אברהם שפירא בפתח תקווה (השתתפו גם אנשים נוספים לרבות ב"כ קרן קיימת לישראל משה הוכמן). במפגש, המשלחת הערבית מסכימה לפנות את מעט המשפחות שנותרו בג'מאסין ומסכימה לא להתיר ללוחמים זרים להיכנס לכפרים אלשיח' מֻוַנִּס (גם ג'ליל ואבו כִּשְׁכְּ) וכי אם יהיו כאלה, מתחייבים לידע את הצד היהודי. הנציגים הערבים מסכימים, מתוך אילוץ, גם להגבלות שיוטלו על עוברים ושבים מן הכפר - כלומר שהתנועה לכפר תיעשה רק באישור מטעם

"ההגנה" - כל זה בתמורה ל"שכנות טובה", התחייבות לאספקת מזון (למקרה שביפו ידעו על ההסכם ויחליטו להעניש את הכפר) ובתמורה להתחייבות הצד היהודי לשמור על הרכוש של תושבי הכפר ג'מאסין לאחר "הטרנספר". בהתאם לכך נוטשים האחרונים שבתושבי ג'מאסין אל ע'רבי את כפרם מבלי שניתנה להם - בניגוד להסכם - האפשרות להכניס עגלות כדי להעמיס את מטלטליהם. לא היה צריך לעבור הרבה זמן כדי שהנציגים הערבים יחושו נבגדים וחסרי אונים. זמן קצר לאחר מכן, היהודים פולשים לכפר ג'מאסין אל ע'רבי ועיריית תל אביב מיישבת שם יהודים. מעתה הופך הכפר אלשיח' מֻוַּנִּס לחזית. בני הכפר מתחילים לחוש את המצור. כניסה חופשית הותרה רק לתלמידי בית הספר מסֻמֵיל והיא נועדה גם לצורך איסוף מודיעין מצד "ההגנה" אודות הנעשה בכפר. בינתיים שמועות וידיעות על מה שמתרחש במקומות אחרים מתחילות לזרום לכפר.

מן הגבעה של הכפר צופים גם בחילופי הירי בין הכפר סלמה לתל אביב. תושבי הכפר עוקבים אחר המתרחש באזורים שונים ומפלס הדאגה עולה. שמועות על מעשה אלימות וטבח שביצעו יהודים בערבים מגבירים בהם את החשש שמא הם יהיו הבאים בתור. קבוצת צעירים מן הכפר אלשיח' מֻוַּנִּס מתארגנת על דעת עצמה במטרה להגן על הכפר. מתחילים לספור ולאסוף ולבדוק את כלי הירי הבודדים, שנועדו להגנתם האישית של אנשים בכפר. כמובן, לא היתה מנהיגות לצורך העניין. קומץ צעירים יוזמים חפירת תעלות בקרבת המסגד ובדרום בקרבת ביתו של מחמוד בידס (במתחם בית המלון רמת אביב, נהרס ב- 1/12/03). הצעירים בודקים את הרובים, שברובם רובי צייד מיושנים, חלקם מסתבר, יצא מכלל שימוש. קליע אחד נורה, חוטפים בתגובה צרור יריות מעמדות ההגנה באזור הגשר. ב- 22/2/48 וה- 23/2/48 התנהלו חילופי ירי בין צעירים מהכפר לבין חיילי המחסום בעמדה שעל הגשר (ע"פ מסמכי צה"ל). להקשר זה מתייחס עדנאן אלסאיִח, נכדו של מחמוד ג'אבר אלדחנוס - אז כבן 12:

"התנדבנו אנו הצעירים להגנת הכפר בגבולות האפשר. בידי מעטים היו רובים, אך כמות התחמושת היתה דלה ... קיבלתי רובה צייד מיושן למדי ונתבקשתי להצטרף לקומץ הצעירים שהתנדבו להגנת הכפר. צרור יריות היה נורה מכיוון החיילים היהודים על כל יריה אחת מצידנו. ירי כאן ירי שם - התחמושת אוזלת".

סיפור החטיפה

קבוצה של נכבדים יוצאת (12.3.48) את הכפר לעבר גְ'ליל. לפי סיפור אחד, הם יצאו להצטייד במזון ודלק להפעלת הגנרטורים, לפי גרסה נוספת החמשה יצאו לחפש נשק להגנה עצמית. על החמשה נמנים מסטפא אל זיאת, אז קשיש, המוכתר לשעבר סאלח אלדחנוס ובנו הקטין עלי, מחמוד אבו דאיה (מת בטירה לפני מספר שנים) ולְטפי אלסאיח נכדו של מחמוד ג'אבר אלדחנוס. בדרכם חזרה לכפר נחטפו על ידי אנשי מליציית הלח"י (כנופיות שטרן - ע"פ הסיפורים). לאחר שלושה ימים של חקירות בבידוד, שניים מהם שוחררו - הזקן והקטין שביניהם. סביב שלושת הנותרים פורחת חרושת שמועות, כי השלושה נרצחו.

בכפר עולה מפלס הדאגה. משפחות החטופים חשים חסרי אונים. לאחר שבועיים של חיפוש דרך בתיווכו של משה הוכמן, ב"כ הקרן הקיימת, החוטפים משחררים את השלושה. בינתיים טבעת המצור

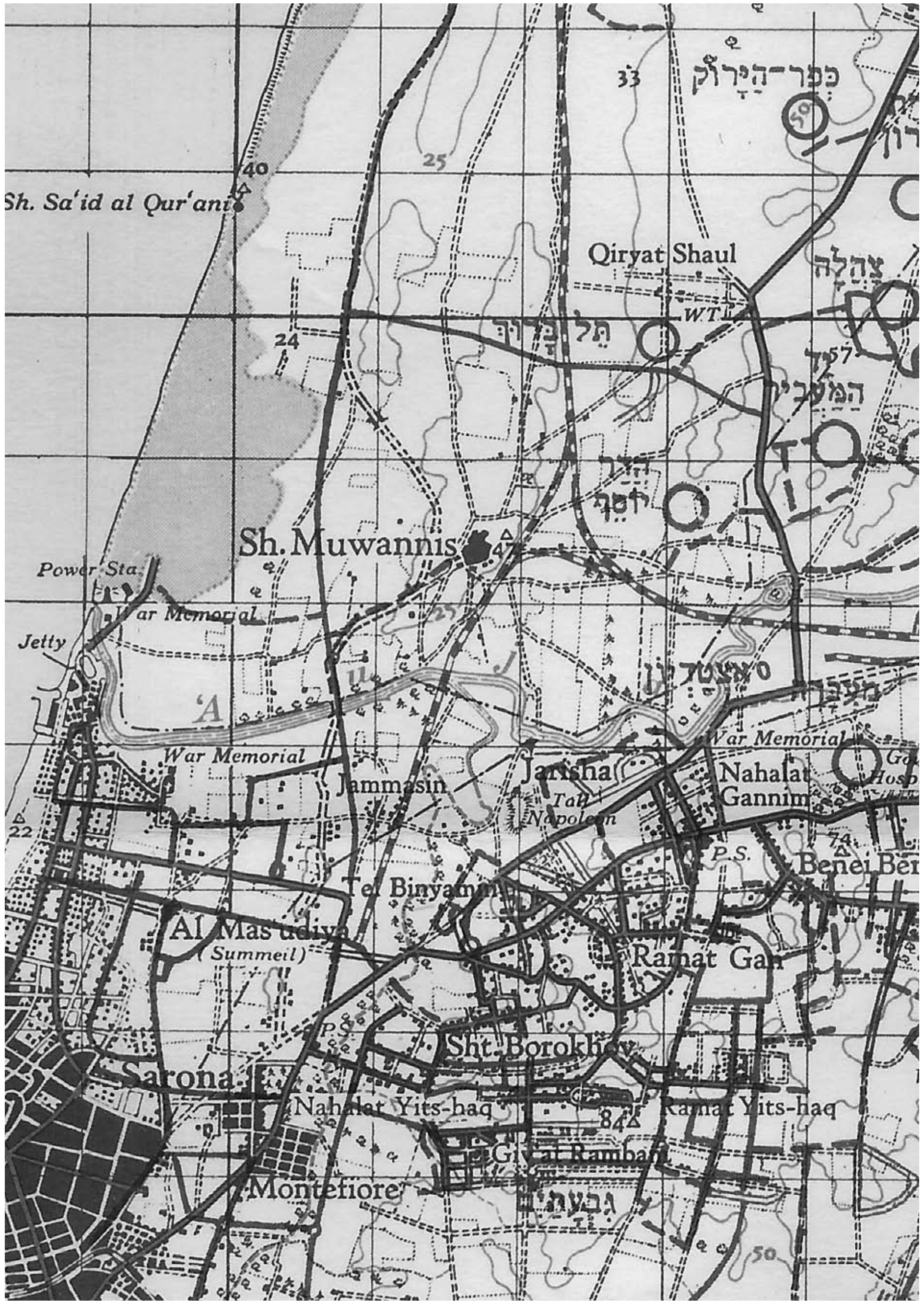

למעלה // מפה מנדטורית של פלסטין 1942 עם עדכון ישראלי משנת 1955

أعلاه - خارطة فلسطين ١٩٤٢ وعليها إضافات إسرائيلية عام ١٩٥٥

מתהדקת עד שאין נכנס ואין יוצא. הכפר הופך לרוח רפאים. המזון אזל ומים אין. הכפר מגיע למצב של רעב. אנשים לא יכולים להגיע לשדות. הידיעות על רעב בכפר מגיעות עד ליפו, וועד ההצלה הערבי שולח משאיות מזון. (ע"פ דו"ח מודיעיני מיפו ב- 25/3/48). בנוסף, אירועי ירי ביום וחדירות מטרידות בלילה מצד היהודים. כל אלה דוחפים תושבים לנטוש את הכפר (במחסומים - הדרך היתה חד סטרית. מותר לצאת - אך אין מתירים לשוב לכפר). ראשוני הנוטשים היו דווקא המשפחות העשירות - בַּיַדַס ודחנוס. אחרוני היוצאים (יומיים לפני הכיבוש של הכפר) היו משפחות אבו עיד, אבו סעדה ו"הדפלומט הנכזב" אבראהים אבו כחיל.
לקבוצה זו שמנתה כ-40 נפש זורמים ידיעות על כוונת ההגנה לכבוש את הכפר "בכל מחיר", וכי "אם הם לא יצאו בטוב - בסוף יצאו ברע". אחרוני התושבים, יוצאים מן הכפר מבוהלים ומשאירים אחריהם רכוש רב. אחת האמהות סיפרה: "שכחנו את הסיר על האש". עולים הרבה סימני שאלה לתפקיד ששיחק אותו משה הוכמן, בא כוח הקרן הקיימת, בכיבוש הכפר. סביר להניח כי, הלה, שהציג עצמו כחבר לערבים וכמי שמוכן לעזור בעת מצוקה, העביר מסרים שסייעו בסוף להגנה לכבוש את הכפר.

פליטי הכפר

כמעט כל משפחות הכפר הגיעו לשטחים שהיו בשליטת המלך עבדאללה, קרי אל כפרי המשולש טירה, ג'לג'וליה, טולכרם והסביבה. נתיב המנוסה קבע את השטח שאליו גיעו. הפליטים נחלקים למעשה לשלוש קטיגוריות:
פליטים חיצוניים: בשנים הראשונות לנכבה שוכנו באוהלים, בעלי האמצעים יכלו להרשות לעצמם לשכור בתים עד תקופה מסויימת. מיתון ואבטלה היו מנת חלקם כמעט בכל מקום שאליו הגיעו. מרביתם שוכנו באוהלים ורק מעטים מהם הצליחו למצוא עבודה במהלך השנים. אחד ההיבטים הכואבים ביותר בגלותם זה לא רק אובדן מקור הפרנסה (הקרקע) ואובדן הבית, כי אם גם אובדן הקשר בין בני המשפחה במשך שנים רבות. הפליטים החיצוניים של הכפר נדדו מארץ לאחרת בחיפוש אחר פרנסה. כיום ניתן למצוא אותם בשטחי הרשות הפלסטינית, בעיקר בשכם וכן בירדן, סוריה, מדינות המפרץ, עראק, צפון אפריקה, אירופה, קנדה, ארה"ב ואוסטרליה.

פליטים בישראל: מדובר בפליטים, שהתאזרחו בעקבות מדיניות איחוד המשפחות של ישראל (בשנים 1949-1950) או בעקבות סיפוח המשולש (בהסכמת המלך עבדאללה) על האוכלוסייה שבו למדינת ישראל. מצבם של אלה לא שפר מעמיתיהם הפליטים שבתפוצות. אומנם הפכו להיות אזרחי מדינת ישראל, אך רכושם נפקד בטענה שנפקדו מהארץ בעת שנערך מפקד האוכלוסין הראשון מיד אחר תום המלחמה. רכושם של הפליטים הפנימיים נמצא מאז ומתמיד בניהולו של משרד האוצר. ראו, לדוגמה, מה גדול היה הכאב והתסכול - נוכח חוסר האונים של כלנו למנוע הרס ביתו של מחמוד בַּיַדַס, שבמתחם בית המלון רמת אביב לפני כמה ימים.

ד"ר חיים פיירברג חוקר את תולדות הסכסוך הערבי יהודי במרחב האורבני של תל-אביב יפו, בין השאר הוא חוקר גם את סיפורו של הכפר אלשיח' מֻוַנִּס, טוען כי לא מצא כל עדות לגרוש אלים של ערבים או לכוונה לגרש אותם. משתמע מכך, כי אם תושבי הכפר לא היו נוטשים, כביכל, כלום לא היה קורה.

בהזדמנות זו אני רוצה להזכיר את מה שאירע בכפר צפצאף במחוז צפת, ע'אבת אלטייבה (שפיים), לוד ומקומות אחרים שבהם תושבים לא נטשו, אך סופם שנטבחו או גורשו: בלוד הגופות היו מוטלות ברחובות שבוע ימים עד שמצאו קבורה בקבר אחים (בכניסה לבית ספר אל מנאר בלוד). ללא מצבת ומבלי שמישהו ידע מהי זהות הקורבנות.
יתרה מזו הטיעון "לא נמצאו עדויות או כוונות" אינו מעיד בהכרח על העדר עדויות או כוונות כאלה. ידוע כי מסמכים צבאיים נפתחים לציבור אחרי עשרות שנים ויש מקרים שלא נפתחים כלל. מאידך, על המדיניות והיעדים, שהציבו לעצמם מנהיגי הציונות בפלסטין - מציעה לגזור מתוך התכנון או המדיניות המבצעית בשטח (ואלה מאששים את הטיעון שאביא בהמשך).
טוען עמיתי יובל תמרי, כי צה"ל התחיל לראות בכפר אלשיח' מֻוַנִּס כבעל ערך אסטרטגי בגלל תחנת הכוח רידינג ובגלל שדה התעופה "דב". אני שואלת האומנם?!! שמא גם הכפר ג'רישה היה אסרטגי?! שמא גם ג'מאסין אל ע'רבי?! שמא גם יפו, לוד, רמלה, וכן הלאה וכן הלאה?!!
כמובן שלא!! זה לא היה הסיפור!

לסיכום, מה שאירע לכפר אלשיח' מֻוַנִּס, איפוא, לא ניתן לראות אלא כחלק ממדיניות כללית ומתוכננת היטב, שנועדה לערוך טיהור אתני וטרנספר לכל הישובים הערביים שנפלו בחלק של "מדינת היהודים" ע"פ תוכנית החלוקה בשנת 1947. כל טיעון אחד, או שזורה חול בעיניים, או שאיננו, לפחות, יורד לעומק הטרגדיה וגודל האסון שנגרמו לנו.

כוח פלמ"ח ליד בית
אבראהים אבו כחיל (הבית הירוק)
באל-שֵיח' מֻוַנִס,
בעת יציאה לתרגיל לקראת ההתקפה
המתוכננת על משטרת לטרון.
צילום: יהודה זיו
14.5.1948

قرية الشيخ مونّس عشية الاحتلال

منى أبو عيد

من محاضرة ألقتها بإطار أمسية دراسية حول الشيخ مونس نظمتها جمعية «زوخروت» في جامعة تل أبيب، كانون الأول ٢٠٠٣

اسم القرية هو الشيخ مونّس من الفعل ونّس مع شدة على عين الفعل، وليس مونس أو مؤنس.

قصة الشيخ مونّس ليست قصة نهب اقتصادي أو بتر عائلات واجتذاذها من بيئتها الطبيعية فحسب، وإنما قصة فقدان وطن مع كل ما يترتب ويصدر عن ذلك، إنها قصة النكبة بكل معنى الكلمة.

كان عدد سكان القرية عام ١٩٤٥ حوالي ١٩٣٠ نسمة، كان عندهم مدرستان واحدة للبنين(تأسست عام ١٩٣٢) وأخرى للبنات (١٩٤٣). اشتغل اغلب أهالي القرية بالزراعة. ٣٧٤٩ دونم كانت بيّارات وكروم موز. ٧١٦٥ دونم كانت مزروعة بالحبوب، و ٦٩ دونماً كانت بساتين. وكان الباقي أرضاً رملية ومراعي.

نهر العوجا، زود الحقول القريبة منه بالمياه بينما الحقول البعيدة اعتمدت على مصادر داخلية. في زمن الانتداب البريطاني حصل تحسن ملحوظ في طرق الري والحفر والضخ التي أصبحت بواسطة ماكنات ومواسير بدل الحبل والدلو. هذا التحسن يصبح فيما بعد معضلة عندما يفرض على القرية حصار ويمنع دخول وقود لتشغيل الماكنات إلى القرية. تم ضخ المياه من جهة الشمال من آبار إبراهيم أبو كحيل، التي كانت على بعد كيلو متر واحد من القرية، اليوم هناك كلية الطب.

بلغت مساحة أراضي القرية حوالي ١٧٠٠٠ دونم، قسم منها اليوم تابع لبلدية «رمات جان». تبدأ أراضي القرية من البحر غرباً – ما عدا منطقة مطار «سديه دوب» ومحطة الطاقة «ريدنج» – لكن شملت منطقة «رمات هحيال»، غبشية، «يسجاب»، هدرة وحتى حدود «تسهلا» من الجهة الشمالية الشرقية إلى منطقة عرب السوالمة والنجمات والندى شمالاً (رمات أبيب ج) وحتى جنوب النهر، منطقة الطواحين وجماسين الغربي (بابلي). من الفترة التي بين ١٩١٢ – ١٩٣٦ كانت عدة محاولات من قبل المنظمات الصهيونية لامتلاك أراض في القرية مثل هقيرن هقييمت ليسرائل، هخشرات هييشوب، وتسيوني أمريكا، من أجل توطين مهاجرين من شرقي أوروبا قرب النهر. التنافس بين هذه المنظمات أدى إلى ارتفاع أسعار الأراضي. على عكس الإدعاءات السائدة فإن الصفقة الوحيدة التي تمت كانت مع عائلة طايبر حيث نجحت بشراء قطعة محدودة في المنطقة الغربية الرملية.

على الضفة الشمالية على يمين الجسر (جسر اليركون على شارع نمير) كان «مقهى العلمين» لصاحبه ابراهيم بيدس. هذا المقهى مهم لأنه كان ملتقى بين اليهود والعرب وعكس الحياة المشتركة بين الطرفين. برزت ثلاث عائلات بعلاقاتها مع اليهود: أبو كحيل، دحنوس وبيدس.

تسلسل الأحداث حتى الإحتلال

منذ صدور قرار الأمم المتحدة رقم ١٨١ ، قرار التقسيم، نشبت في عدة مناطق مناوشات بين العرب واليهود. مدينة يافا هي واحدة منها.

لم تكن يافا عاصمة محافظة فحسب، بل عاصمة فلسطين. التعلق الاقتصادي والسياسي بيافا أصبح مشكلة بالنسبة للقرى المجاورة لها، بما في ذلك الشيخ مونس التي كانت متعلقة تماماً بيافا بكل ما يتعلق بتسويق المحصول الزراعي وبيع وتصدير الحمضيات. بالإضافة إلى ذلك كانت يافا مركزاً تجارياً كبيراً لبّى احتياجات قرى المنطقة بما فيها الشيخ مونس.

في أعقاب قرار التقسيم والاضطرابات التي وقعت يتخذ اليهود خطوات عسكرية مصيرية بالنسبة للقرية، أهمها احتلال جسر العلمين الذي كان بمثابة الطريق الموصل بين الشمال والجنوب والأهم من ذلك بين الشيخ مونس ويافا.

فرض الحصار على القرية

منذ نهاية ١٩٤٧، أصبح الجسر حاجزاً عسكرياً يشدد الخناق على جماسين الغربي وعلى الشيخ مونس. بالمقابل أدّى حصار وضغط عسكري من جهة مدينة رمات جان على قرية جريشة إلى توجه لاجئين شمالاً، لذلك يصل إلى قرية الشيخ مونس لاجئون من جماسين وجريشة وحتى من حي المنشية التابع ليافا – منطقة حسن بك التي أصبحت خط مواجهة مع تل أبيب. واجهت قرية الشيخ مونس مشكلة – سكان القرية لا يستطيعون التحرك وتأمين حياتهم التجارية مع يافا، والأسوأ من ذلك انهم لا يستطيعون الوصول إلى حقولهم في جماسين الغربي وجريشة. أضف إلى ذلك تيار اللاجئين الذي زاد من شعور الضيق والخناق.

خرج إبراهيم أبو كحيل، صاحب البيت الأخضر، مع قريبه جميل الجاسر من جليل، وتوفيق أبو كشك للبحث عن حل للمشكلة، فاجتمعوا بتاريخ ٤٨/١/٢٨ في منزل أبرهم شفيرا في فيتح تكفه (شارك في الاجتماع أيضاً أشخاص آخرون منهم مندوب هقيرن هقييمت موشه هوخمن). يوافق الوفد العربي في الاجتماع على إخلاء العائلات المتبقية في جماسين ويوافق كذلك على عدم السماح لمحاربين «أغراب» من الدخول إلى قريتهم الشيخ مونس (وكذلك جليل وأبو كشك)، وأن يخبروا عنهم الطرف اليهودي إذا دخلوا هذه القرى. المندوبون العرب يوافقون مكرهين على تحديد الحركة من وإلى القرية أي أن الدخول والخروج من القرية يتم فقط بتصريح من الهجناه، وكل ذلك مقابل «جيرة حسنة»، وتعهد بتزويد الغذاء (بحالة علم أهل يافا بالاتفاق وأرادوا معاقبة القرية) وتعهد الطرف اليهودي بالمحافظة على أملاك سكان قرية جماسين بعد «الترانسفير». بناء على ذلك يغادر من تبقى من جماسين الغربي قريته دون أن يسمح لهم – نقضاً للاتفاق- بإدخال العربات لتحميل أغراضهم. لم يكن المندوبون العرب بحاجة للكثير من الوقت حتى يشعروا بأنهم خدعوا وأن لا حول لهم ولا قوة. بعد ذلك بفترة وجيزة يقتحم اليهود قرية جماسين الغربي، وتقوم بلدية تل أبيب بإسكان يهود فيها. من الآن فصاعداً تصبح قرية الشيخ مونس خط مواجهة، وبدأ أهل القرية يشعرون بالحصار. سمح فقط لتلاميذ المدرسة القادمين من قرية صميل بالدخول الحر إلى القرية، حتى هذا استغل لجمع المعلومات من قبل «الهجناه» عما يحصل داخل القرية. في هذه الأثناء تصل إلى القرية أخبار عما يحصل في مناطق أخرى.

من على التلة في القرية كانوا يشرفون على تبادل النيران بين تل أبيب وقرية سلمة. الأخبار الواردة عن العنف والمجازر التي ينفذها اليهود بالفلسطينيين تصل إلى الشيخ مونس مما يزيد من خوف الأهالي وقلقهم أن يكونوا التالين. لذلك تتنظم مجموعة من شبيبة الشيخ مونس حتى تدافع عن القرية. بدأوا بفحص وجمع الأسلحة الشخصية المعدودة المتواجدة عند بعض الأفراد في القرية. لم تكن هناك قيادة لهذا الموضوع. مجموعة شبيبة تبادر بحفر قنوات قرب المسجد وفي الجهة الجنوبية قرب منزل محمود بيدس (في باحة فندق رمات أبيب وهدم في ٢٠٠٣/١٢/١). جمع الشباب قطع الأسلحة،

معظمها بنادق صيد وقسم منها غير صالح للاستعمال. ضد كل طلقة صدرت من هنا أطلقت الهجناه من على الجسر وابلاً من الرصاص. حسب مستندات الجيش الإسرائيلي، وقع تبادل نيران بين شباب من القرية وجنود الحاجز المتمركزين على الجسر في ٢/٢٢ و-١٩٤٨/٢/٢٣.

عدنان السايح، حفيد محمود جابر الدحنوس يقول عن هذا الموضوع:

« كان عمري ١٢ سنة، تطوعنا نحن الشباب لحماية القرية في حدود إمكانياتنا، لدى القليل منا كان سلاح، وكمية الذخيرة كانت ضئيلة، حصلت على بندقية صيد قديمة وطولبت بالانضمام لمجموعة الشبيبة المتطوعة للدفاع عن القرية. على كل طلقة منا كان يرد الجنود اليهود بوابل من الطلقات. نار هنا ونار هناك وانتهت الذخيرة.»

قصة الخطف:

خرجت مجموعة من أعيان البلد (٤٨/٣/١٢) باتجاه قرية جليل. حسب إحدى الروايات لكي يتزودوا بالطعام والوقود لتشغيل محركات الكهرباء، وحسب رواية أخرى خرجوا للبحث عن سلاح للدفاع عن النفس. الخمسة هم: العجوز مصطفى الزيات، المختار السابق صالح الدحنوس وابنه الصغير علي، محمود أبو دية (توفي في الطيرة قبل عدة سنين) ولطفي السايح (حفيد محمود جابر الدحنوس). أثناء عودتهم إلى القرية، خطفهم أفراد مليشيا «هليحي» (حسب بعض الروايات – عصابة شترين). بعد ثلاثة أيام من الحجز والتحقيق تم إطلاق سراح اثنين منهم – العجوز والولد الصغير. بالنسبة للثلاثة الباقين وصلت إشاعات أنه تم قتلهم. بعد أسبوعين وبوساطة مندوب هقيرن هقييمت موشه هوخمن، أطلق الخاطفون سراح الثلاثة. في هذه الأثناء شدد اليهود الحصار على القرية، لا أحد يدخل ولا أحد يخرج، يتناقص الغذاء وينفذ الماء، وتصل القرية إلى حالة من الجوع. لا يصل الناس إلى حقولهم. أخبار البلد تصل إلى يافا، هيئة الإنقاذ العربية تصلها معلومات عن الوضع في القرية فترسل شاحنة من المواد الغذائية. يقوم اليهود بأعمال إطلاق النار خلال النهار ويدخلون القرية للإزعاج خلال الليل. كل هذا يدفع الناس إلى ترك القرية. على الحواجز كانت الطريق أحادية الاتجاه، يسمحون لأهل القرية بالمغادرة ولكن الدخول إليها ممنوع. أول المغادرين كانوا بالذات أبناء العائلات المقتدرة: بيدس ودحنوس. بينما غادرت العائلات الأخيرة: أبو عيد وأبو سعدة وإبراهيم أبو كحيل القرية بعد يومين من احتلالها.

وصلت معلومات لهذه المجموعة التي بقيت في بيوتها وعددها ٤٠ شخصاً أن الهجناه ستحتل القرية بكل ثمن وأنهم إن لم يخرجوا بالحسنى فسوف يخرجون بالشدة. فيخرج الناس مذعورين تاركين وراءهم أملاكاً كثيرة. إحدى الأمهات قالت « نسيت الطنجرة على النار». طرحت علامات استفهام كثيرة عن الدور الذي لعبه موشه هوخمن، مندوب هقيرن هقييمت، في عملية احتلال القرية. يمكن الافتراض أن هذا الذي قدم نفسه كصديق للعرب وكمن كان مستعداً لتقديم مساعدة وقت الحاجة قد أوصل معلومات ساعدت في النهاية «الهجناه» باحتلال القرية.

اللاجئون:

تقريباً كل عائلات القرية وصلت الى المناطق التي كانت تحت سيطرة الملك عبد الله، أي إلى قرى المثلث: الطيرة، جلجولية، وكذلك طولكرم ومحيطها. درب الهروب حدد المنطقة التي وصلوا إليها.

ينقسم اللاجئون عملياً الى ثلاث فئات:

لاجئو الخارج: سكنوا في السنوات الأولى من النكبة في خيام. المقتدرون منهم سمحوا لأنفسهم استئجار بيوت لمدة معينة. عانوا من العوز والبطالة. فقدوا الأرض والمسكن بالإضافة إلى فقدان العلاقة مع باقي أفراد العائلة. لاجئو الشيخ مونس في الخارج يتواجدون في مناطق عديدة: الضفة الغربية، الأردن، سوريا، الخليج العربي، العراق، شمال إفريقيا، أوروبا، كندا، الولايات المتحدة وأستراليا.

المهجرون في الداخل: هم لاجئون في إسرائيل. أولئك هم الذين حصلوا على جنسية إسرائيلية في إطار عملية لمّ الشمل التي سمح بها في السنوات ١٩٤٩ – ١٩٥٠، أو الذين نزحوا إلى منطقة المثلث الذي ضُمّ بعد ذلك مع سكانه إلى اسرائيل بالاتفاق مع الملك عبد الله ملك الأردن. لم يكن وضع هؤلاء أفضل من وضع لاجئي الخارج. صحيح أنهم أصبحوا مواطنين في دولة إسرائيل، ولكن أملاكهم صودرت بحجة أنهم تغيبوا عن البلاد عندما أجري إحصاء السكان الأول مباشرة بعد انتهاء الحرب. لا تزال أملاك اللاجئين الداخليين تحت إدارة وزارة المالية.

د. حييم فيربرج، باحث في تاريخ الصراع العربي اليهودي في الحيز المدني لتل أبيب – يافا، بحث من بين ما بحثه، قصة قرية الشيخ مونّس، يدعي أنه لم يجد أي دلائل على طرد العرب بالقوة أو نية لطردهم. يفهم من هذا أنه لو لم يغادر أهل القرية ما كان ليحدث لهم أي سوء. بهذه المناسبة أريد أن أذكر بما حدث في قرية الصفصاف بمحافظة صفد، غابة الطيبة (شفييم)، اللد وأماكن أخرى رفض الناس المغادرة ولكنهم في النهاية ذبحوا أو طردوا. في اللد كانت الجثث ملقاة في الشوارع مدة أسبوع حتى دفنت في قبر جماعي دون شاهد أو تشخيص لهوية الضحايا.(القبر موجود عند مدخل مدرسة المنار في اللد). [هذه هي المدرسة التي تديرها حتى هذه الأيام السيدة مجدولين بيدس، المذكورة في عدة مواقع من هذا الكتيب].

إن الإدعاء لم نجد دلائل أو نيّة» لا يعني بالضرورة عدم وجودها. نحن نعلم أن وثائق عسكرية تفتح لاطلاع الجمهور بعد عشرات السنين، وهناك وثائق لا تنشر مطلقاً. وبالنسبة للسياسة والأهداف التي حددها قادة الصهيونية، أنا أقترح أن نستشفها من المخططات والحملات التي تمت على أرض الواقع.

زميلي يوبل تماري يدعي أن الجيش الإسرائيلي بدأ يرى بقرية الشيخ مونس مكاناً ذا قيمة استراتيجية بسبب محطة الطاقة «ريدنج» وبسبب مطار «سديه دوب». وأنا أتساءل هل هذا حقيقي؟ وهل كانت قرية جريشة على موقع استراتيجي؟ هل كانت جماسين الغربي كذلك؟ وهل كانت يافا واللد والرملة وغيرها وغيرها؟

ما حصل لقرية الشيخ مونس إذن هو جزء من سياسة عامة ومخططة بشكل جيد، هدفها التطهير العرقي والترانسفير لكل البلدان العربية التي وقعت ضمن حدود «الدولة اليهودية» التي اقترحها قرار التقسيم عام ١٩٤٧. كل إدعاء آخر فإنه إما يذر الرماد في العيون وإما أنه، أقل ما يقال عنه، لا يدرك عمق الكارثة وكبر المصيبة التي ألمت بنا.

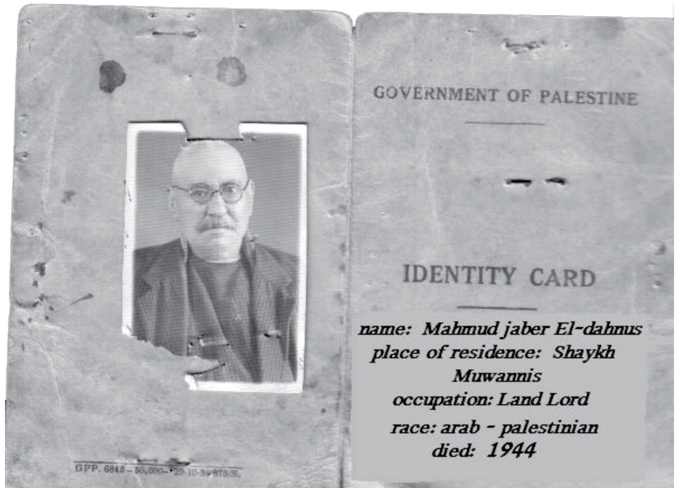

بطاقة هوية من عهد الانتداب البريطاني للسيد
محمود جابر الدحنوس من الشيخ مونس

משמאל // ת.ז מנדטורית של מחמוד
ג׳אבר אל-דחנוס, תושב אלשיח׳ מונס

בין אירופאים ל"נייטיבס"

מאת // יובל תמרי

מתוך הרצאתו על אלשיח' מונס, במסגרת פעילות "זוכרות". אוניברסיטת ת"א, דצמבר 2003.

את ההכנות לשני האירועים באלשיח' מֻוַנֵּס (ואני הוגה את השם כפי שאמרו לי אותו בנות הכפר) התחלנו לפני כחודשיים. התמזל מזלנו להכיר את מג'דולין בַּיְדַס וּמְנָא אבו עיד שיושבת לצידי, וללמוד ביחד איתן את ההיסטוריה של הכפר בתהליך שסיומו באירוע זה, בהפקת חוברת על הכפר, ובסיור שנערוך ביום שבת. במהלך החודשיים פנינו גם בפניה רשמית לנשיא האוניברסיטה בבקשה שידון איתנו בדרכים להזכרת שמו של הכפר ע"י האוניברסיטה. בקשה שטרם נענתה. במהלך החודשיים ניסינו גם למנוע, ללא הצלחה, את הרס אחד השרידים האחרונים של אלשיח' מונס, בית מחמוד יוסף בידס, ששכן במתחם מלון רמת אביב, ונהרס השבוע ביום שני, על מנת לפנות מקום למגדל מגורים של חברת אפריקה ישראל. אני מעונין לנצל את הבמה על מנת להשתתף בשמה של "זוכרות" בצערה של מג'דולין על הריסת הבית.

ברצוני להודות בשלב זה לד"ר חיים פיירברג שחקר את האירועים שהובילו לפינוי הכפר ב- 1948, והרצה בפני עמותת זוכרות לפני כחודש, ולחברי זוכרות שהיו שותפים לעריכת המחקר על כיבוש הכפר. בהמשך דברי ובדבריה של מונא ננסה להעביר לכם מקצת מן הידע שרכשנו על הכפר בחודשיים האחרונים. השתדלנו להימנע מחזרות בשתי ההרצאות, אך במספר מקומות שבהם היו הבדלים, בין אם בתוכן ובין אם בטון הדברים, השארנו את הדברים כמות שהם, מתוך מחשבה שזו הדרך הנכונה ל"טיפול" באירועים הקשים של הנכבה הפלסטינית. ובכן...

מה הביא לעזיבה של אלשיח' מונס

ב-30 במרץ 1948 היה אלשיח' מונס נטוש. באותו יום נכנסו אל הכפר יחידות משמר (חי"מ) של חטיבת קריתי ויחידה של השרות הכללי ומצאו בו ערבי זקן שהתחבא באחד הבתים. הוא נלקח למחנה יונה בתל אביב (היום באיזור גן העצמאות). מסביב לכפר הם גילו עמדות חפורות עם תעלות גישה. הם דיווחו על מצב חפצים שנראה כמו עזיבה פתאומית של הכפר (למשל אריזה שהופסקה באמצע וכלי בית שנשארו מונחים על הארץ מוכנים לאריזה). פקידים של הקרן הקיימת ועירית תל אביב סימנו את בתי הכפר הנטושים. השרות הכללי המליץ להכניס לכפר פליטים (יהודים) ולא להשאיר את המקום שומם. בראיון שערכנו עם אבו סעדה, פליט מהכפר שהיה בן 18 ב- 1948, וגר היום בטירה עולה שבשלב האחרון נותרו בכפר מספר משפחות, ובסה"כ כ- 50 אנשים, ביניהם אברהאים אבו כחיל (בעליו של הבית הירוק) ומי שהנהיג את תושבי הכפר בחודשים האחרונים. עזיבתם של אלו הייתה סיום של תהליך עזיבה שנמשך כארבעה חודשים, מאז ה- 29 בנובמבר 47. אחת השאלות שניסינו להבין בזוכרות בחודשיים האחרונים, ושעליה ברצוני לנסות ולהשיב בדברי היא מדוע החליטו תושבי שיח' מונס לעזוב את הכפר?

שיתוף פעולה בין ערבים ליהודים, מאורעות בין ערבים ליהודים, הבריטים עוזבים, מרחב ת"א יפו בקונטקסט של הסכסוך

על מנת להבין את עולמם של תושבי אלשיח' מֻוַנֵּס, אני רוצה להציג בפניכם את מפת מרחב יאפא-ת"א מ- 1947. המפה מראה לנו את מידת השילוב במרחב שהתקיים בין יישובים ערבים ויהודים. הפרשנות שלי למפה, שמבוססת גם על ראיון עם אבו סעדה היא שבמקביל למציאות של הפרדה התקיימה גם מציאות של שילוב. אנו יודעים למשל על קשרים ענפים שהיו למשפחות בידס וכחיל עם האליטה התל אביבית, ובפרט עם יצחק רוקח, נציג הפרדסנים היהודים בפלשתין/א"י. גם אבו סעדה סיפר לנו איך כילד נהג לנסוע באופניו אחרי בית הספר מאלשיח' מֻוַנֵּס לסומיל (אבן גבירול, שקם ת"א) ושם לשחק עם ילדים ערבים ויהודים. למיטב הבנתי ההפרדה שהייתה קיימת באותה תקופה, בייחוד באזורים העירוניים מזכירה יותר את ההפרדה בין אירופאים לבין ה"נייטיבס" במושבות השונות, מאשר את ההפרדה הכמעט מוחלטת על בסיס לאומי בין ערבים ליהודים שאנו חווים היום. השילוב וההפרדה שבמרחב התנהלו כמובן תחת שלטון המנדט הבריטי, וכשב- 1947 העבירה בריטניה את ההחלטה על גורל פלשתין/א"י לידי האו"ם, תהליך שהוביל להחלטת החלוקה, הועצם מאד תהליך ההפרדה.

החלטת האו"ם קבעה שיאפא תהיה מובלעת בתוך המדינה היהודית. מעבר לכך, החלטת החלוקה קבעה בעצם שבשטח המדינה היהודית יהיו כ- 43% ערבים, עובדה שללא ספק הדירה שינה ממרבית ההנהגה הציונית שדגלה בהפרדה. עיקר הדאגה של מנהיגי היישוב הציוני בשלבים הראשונים של הלחימה התרכזה במרחב יאפא ת"א, ובשמירת הקשר בין ת"א לירושלים. הפלסטינים רצו לשמור על הקשר יאפא-לוד ואילו היהודים רצו לשמור על החיבור בין חלקה הדרומי של המדינה לבין חלקה הצפוני. על הרקע הזה התקיימה פרשת אלשיח' מֻוַנֵּס, במקביל לפרשות נוספות במרחב.

ברצוני להמשיך בתיאור ההתרחשויות שאירעו באלשיח' מֻוַנֵּס בחודשים הראשונים של 1948 תוך התייחסות לשתי זוויות של האירועים: זווית אחת סוקרת את המפגש שהמשיך להתקיים בין תושבי אלשיח' מֻוַנֵּס לבין היהודים עד לעזיבה, זווית שניה סוקרת את הצד היהודי בהקשר לאלשיח' מֻוַנֵּס.

המפגש

הפגישה בינואר בין אברהאים אבו כחיל לנציגי ההגנה, ההבטחה לא לאפשר כניסת כוחות זרים, המו"מ על ג'מאסין.

בסוף ינואר 1948 נפגש אברהאים אבו כחיל, מנכבדי אלשיח' מֻוַנֵּס, יחד עם נציגים מכפרים אחרים באיזור (ג'ליל ואבו כִּשכּ), עם נציגי ה"הגנה" בביתו של אברהם שפירא בפתח תקוה. הנציגים הפלסטינים הביעו את רצונם בשלום עם היהודים, והבטיחו כי ימנעו מלוחמים זרים להיכנס לכפרים. הציונים דרשו מנציגי הכפרים שלא לאפשר לאף זר שאינו תושב המקום מלהיכנס לכפרים ללא רשיון מיוחד. לאחר פגישה זו התקיימו פגישות נוספות אשר במהלכן ביקרו נציגי ה"הגנה" בכפרים הפלסטיניים.

לקראת סוף ינואר 1948 פונה מתושביו הכפר ג׳מאסין אל-ע׳רבי (באיזור שיכון בבלי היום). תושבי הכפר נאלצו לפנותו תחת לחץ כבד מצידה של ההגנה. בהסכם שהושג בין התושבים לבין ההגנה היו מעורבים מצד אחד נציגי ג׳מאסין ואבראהים אבו כחיל מאלשיח׳ מֻוַנִּס, ומהצד השני, פקידים מעיריית ת״א, ונציגי ההגנה בת״א.

במקביל להתקרבותה של החזית לאלשיח׳ מֻוַנִּס, התקיים גם במהלך חודש פברואר קשר בין תושבי הכפר, ובפרט אבראהים אבו כחיל לבין נציגי ההגנה. ב-9 בפברואר נפגש אבראהים אבו כחיל עם קצין ״הגנה״ כדי לברר מה פשר היריות שנורו, לטענת ההגנה, מאלשיח׳ מֻוַנִּס לעבר שדה דב ולעבר מכרה הזיפזיף שמצפון לשדה בימים שלפני כן. אבו כחיל הכחיש שנורו יריות לעבר המקומות הנ״ל. ב-22 בפברואר בשעות הצהרים התנהלו חילופי ירי במשך כחצי שעה לאחר שמאלשיח׳ מֻוַנִּס ירו לעבר שתי עמדות של ה״הגנה״ בצפון תל אביב, ומת״א נורו יריות בחזרה לעבר הכפר. בעקבות זאת אחיו של אבו כחיל יצר קשר עם נציג ה״הגנה״ והתנצל על כי ה״שבאב״ פתחו בירי לאחר שתלמידי בית ספר סיפרו להם כי ירו עליהם מתל אביב. נמסר כי לא היו נפגעים מהצד היהודי וכנראה שגם לא מהצד הערבי.

היהודים

ההנהגה האזרחית וההנהגה הצבאית, תחושת האיום על ת״א, השמועות על כניסת כוחות לכפר, טיסות המודיעין, ההחלטה לכתר, גירוש כן או לא.

בהסתכלות על הצד היהודי, אחד הדברים המעניינים לגלות היה מגוון הקולות שהתקיימו בצד היהודי. לצד ההנהגה המדינית-צבאית פעלה גם ההנהגה העירונית, שהייתה מעורבת במו״מ על פינוי ג׳מאסין וככלל הציגה קו של נכונות לקבל קיומה של אוכלוסייה ערבית במרחב. עם זאת ברור שקבוצה זו לא נתנה את הטון. בקרב ההנהגה המדינית-צבאית בלטה בראשית 48 תחושת איום גדולה מאד מכישלון אפשרי להכיל את הריבונות היהודית בתחומים שקבעה החלטת החלוקה, וצורך שעלול להתעורר במקרה זה לקיים את המדינה היהודית באזור ת״א בלבד. המשמעות המרחבית של מחשבות אלו כללה הסתמכות על שדה דב כשדה תעופה בינלאומי ועל העמקת נמל ת״א בתוך שפך הירקון. ביחד עם תחנת הכח רידינג היוו שלושת מתקני התשתית הללו נקודות בעלת חשיבות אסטרטגית שלהנהגה הצבאית היה מאד לא נוח לראות את קירבת אלשיח׳ מֻוַנִּס אליהם.

בגלל התובנות הללו עקבו אנשי ה״הגנה״ בתל אביב כל הזמן אחר המתרחש בתוך הכפר. כוח של חטיבת קריתי ששמר בשדה דב דיווח באופן שוטף על המתרחש בכפר. בנוסף, החלו להגיע ידיעות על כך שתושבי הכפר עורכים אימונים צבאיים ובונים עמדות בכפר. בראשית מרץ 1948 החלו להגיע ל״הגנה״ ידיעות (שהתבררו כלא-נכונות) על הימצאותם של כוחות ערביים זרים באלשיח׳ מֻוַנִּס. ה״הגנה״ ערכה מדי פעם טיסות של מטוסים מעל הכפר כדי לגלות ביצורים, עמדות וכו׳. טיסות אלה לא גילו דבר. ב-11 במרץ הגיעה להגנה ידיעה (שאחר כך התבררה כמוטעית) על כך ששיירה גדולה של חמושים שעשתה דרכה בכביש החוף דרומה, נכנסה לאלשיח׳ מֻוַנִּס כדי לתקוף את תל אביב. המודיעין של ההגנה שחקר את העניין הגיע למסקנה שהידיעה הזאת לא נכונה וששום כוח זר לא נכנס לאלשיח׳ מֻוַנִּס באותו יום.

ב-19 במרץ הציע אחד מקציני ה״הגנה״ כי מאחר ולא ניתן לכבוש את הכפר (בגלל נוכחות הבריטים וחשש שהם יתערבו), יש לבודד אותו לחלוטין ולנתק אותו מהעורף הערבי. הדבר יעשה באמצעות הכללת הכפר בתוך איזור ההגנה של תל אביב, והקפתו בגדרות ומחסומים, דבר שיאפשר פיקוח על היוצאים והנכנסים אליו ופיקוח פנימי על הנעשה בתוכו. אותו קצין הציע כי לצורך הפיקוח הם יוכלו להיעזר בחלק מתושבי הכפר ״המתונים״ וביהודים המכירים את תושבי הכפר. האספקה לכפר תתבצע רק דרך המחסומים ותעבור ביקורת של ה״הגנה״. אותו קצין מציין כי בהתאם לתכניתו ינותק הכפר כליל ו״יש סיכויים רבים כי חלק מתושביו יעזבוהו מרצונם הטוב״.

ב-20 במרץ החלו יחידות מגדוד 33 של חטיבת אלכסנדרוני לכתר את הכפר ולתפוס בתים בשוליו. ככל הנראה נתפסו עמדות ממערב, מדרום וממזרח לכפר, ואילו הצפון נשאר פתוח, כדי לאפשר לתושבים לברוח. הכיתור האיץ ללא ספק את תהליך עזיבת הכפר. אנשי ה״הגנה״ עקבו אחרי היציאה מן הכפר ודיווחו עליה בין ה- 20 ל- 30 במרץ.

على اليسار - خارطة فلسطين حسب قرار ا لتقسيم

משמאל // מפת תכנית החלוקה

بين أوروبيين وأصلانيين

يوبل تماري

من محاضرة ألقاها ضمن أمسية عن الشيخ مونّس نظمتها «زوخروت» في جامعة تل أبيب، كانون الأول ٢٠٠٣

في ٣٠ آذار كانت قرية الشيخ مونّس مهجورة. في ذلك اليوم دخلت القرية وحدات حراسة من كتيبة «قرياتي» ووحدة من الخدمة العامة [المخابرات] فوجدوا فيها عجوزاً عربياً مختبئاً في أحد البيوت. تم أخذه إلى معسكر «يونه» في تل أبيب (اليوم منطقة حديقة الاستقلال). وقد وجدوا حول القرية مواقع محفورة مع قنوات للتنقل. بعثوا تقارير تصف وضعاً يدل على مغادرة فجائية للقرية (مثلاً، رزمة تركها صاحبها خلال تحضيرها وأغراض بيتيّة رتّبت على الأرض لحملها). موظفون من هقيرن هقييمت وبلدية تل أبيب حددوا البيوت المهجورة. جهاز الخدمة العامة [المخابرات] أوصى بإدخال لاجئين (يهود) إلى القرية بدلاً من ترك المكان خاوياً. في المقابلة التي أجريناها مع أبو سعدة، لاجيء من القرية كان عمره ١٨ سنة عام ١٩٤٨ ويسكن اليوم في الطيرة، تبيّن أنه في المرحلة الأخيرة بقي في القرية عدد من العائلات، عددهم جميعاً حوالي ٥٠ شخصاً، بينهم إبراهيم أبو كحيل صاحب البيت الأخضر وكان زعيم القرية في أشهرها الأخيرة. مع مغادرة هؤلاء انتهت مسيرة نزوح عن القرية استمرت أربعة

أشهر، منذ ٢٩ نوفمبر/ تشرين الثاني ١٩٤٧. أحد الأسئلة التي حاولنا أن نفهما في «زوخروت»، والذي سوف أحاول الإجابة عليه هنا، هو لماذا قرر سكان الشيخ مونس ترك القرية؟

حتى نفهم عالمهم الداخلي لسكان الشيخ مونس، أريد أن أعرض أمامكم خريطة منطقة يافا تل أبيب من عام ١٩٤٧. تظهر الخريطة مدى الاندماج في الحيـّز العام بين البلدان العربية واليهودية [أنظر الخريطة صفحة ١٤]. إن تفسيري للخريطة، ويعتمد التفسير أيضاً على المقابلة مع أبو سعدة، أنه بجانب واقع الفصل بين العرب واليهود كان هناك واقع يدمج بينهم. لدينا معلومات مثلاً عن علاقات متشعبة لعائلات بيدس وأبو كحيل مع نخبة سكان تل أبيب، وبالتحديد مع يتسحق روقح، مندوب مزارعي الحمضيات اليهود في فلسطين/ أرض إسرائيل. كذلك حكى أبو سعدة كيف اعتاد – وهو ولد - أن يسافر على دراجته من الشيخ مونس إلى صـمّيل (شارع ابن جبيرول، شيقم تل أبيب) ليلعب مع أولاد عرب ويهود. برأيي، الفصل الذي كان قائماً في تلك الفترة، وبالتحديد في المناطق المدنية يذكّر بحالة الفصل بين الأوروبيين وبين أصحاب الأرض الأصليين في المستعمرات المختلفة، أكثر من حالة الفصل شبه المطلق وعلى أساس قوميّ بين العرب واليهود الذي نعيشه اليوم. دام وضع الدمج والفصل تحت الانتداب البريطاني ولكعن ندما أحالت بريطانيا عام ١٩٤٧ القرار على مصير هذه البلاد إلى الأمم المتحدة، الذي انتهى بالنهاية بقرار التقسيم، ازداد بشدة مسار الفصل.

جاء في قرار الأمم المتحدة أن تبقى يافا جيباً مستقلاً داخل الدولة اليهودية. بالإضافة إلى ذلك، حدد قرار التقسيم أن يكون ٤٣٪ من سكان الدولة اليهودية عرباً. هذا الأمر أقلق بلا شك غالبية القيادة الصهيونية التي آمنت بالفصل. جلّ اهتمام الاستعمار الصهيوني في المراحل الأولى من الحرب تركّز في منطقة تل أبيب – يافا وفي المحافظة على تواصل بين تل أبيب والقدس. أراد الفلسطينيون المحافظة على التواصل بين يافا واللد، بينما أراد اليهود الحفاظ على الاتصال بين القسم الجنوبي من الدولة وقسمها الشمالي. على هذه الخلفية نشأت قضية الشيخ مونس بموازاة قضايا أخرى في المنطقة.

أود الاستمرار بوصف تطورات الأحداث الحاصلة في الشيخ مونس في الأشهر الأولى من عام ١٩٤٨ من زاويتين مختلفتين: الزاوية الأولى تعرض استمرار التلاقي بين سكان الشيخ مونس وبين اليهود حتى النزوح، والزاوية الثانية تعرض الطرف اليهودي في سياق الشيخ مونس.

اللقاء: في نهاية كانون الثاني ١٩٤٨ التقى إبراهيم أبو كحيل ومعه مندوبون عن قرى أخرى في المنطقة (جليل وأبو كشك) مع ممثلين عن «الهجناه» في منزل أبرهم شفيرا في «فيتح تكفا». المندوبون الفلسطينيون أعربوا عن رغبتهم بالسلام مع اليهود، ووعدوا بمنع دخول محاربين غرباء إلى قراهم. طلب الصهاينة من ممثلي القرى الفلسطينية عدم السماح لأي غريب كان بالدخول إلى قراهم دون تصريح خاص. بعد هذا الاجتماع، عقدت اجتماعات أخرى قام خلالها ممثلو «الهجناه» بزيارة قرى فلسطينية.

في أواخر كانون الثاني ١٩٤٨، أخليت قرية جماسين الغربي (منطقة بابلي اليوم). اضطر سكان القرية إلى إخلاءها تحت ضغط كبير من قبل «الهجناه». شارك في الاتفاق الذي تم التوصل إليه بين السكان وبين «الهجناه»، مندوبو جماسين وابراهيم أبو كحيل من الشيخ مونس من جهة، ومن الطرف الثاني موظفون من بلدية تل أبيب وممثلو «الهجناه» في تل أبيب.

في الوقت الذي اقتربت فيه الجبهة الى الشيخ مونس، كانت خلال شهر شباط اتصالات بين سكان القرية وخاصة إبراهيم أبو كحيل، وبين ممثلي «الهجناه». في ٩ شباط التقى ابراهيم أبو كحيل مع ضابط «الهجناه» حتى يستفسر سبب النيران التي أطلقت، حسب إدعاء «الهجناه»، من الشيخ مونس باتجاه مطار «سديه دوب». أنكر أبو كحيل أن يكون قد صدر إطلاق نار من القرية باتجاه تلك المنطقة. في ٢٢ شباط وفي ساعات الظهر كان تبادل إطلاق نار لمدة نصف ساعة بعد أن تم إطلاق النار من الشيخ مونس باتجاه نقطتين للهجناه في شمال تل أبيب، ومن تل أبيب أطلقت النار باتجاه القرية. قام أخو إبراهيم أبو كحيل إثر ذلك بالاتصال مع ممثل «الهجناه» واعتذر لأن الشباب شرعوا بإطلاق النار بعد أن قال طلاب المدرسة أنه تم إطلاق النار عليهم من تل أبيب. لم تكن إصابات كما يبدو من الطرفين.

الطرف اليهودي: كان أحد الأمور المثيرة الذي يمكن رؤيته في الطرف اليهودي هو تعدد الأصوات فيه. فإلى جانب القيادة العسكرية – السياسية كانت القيادة البلدية نشطة أيضاً وكانت مشاركة في المفاوضات على إخلاء جماسين وبشكل عام عرضت موقفاً مستعداً لتقبل سكان عرب في المنطقة. ومع ذلك كان واضحاً أن هذه المجموعة لم يكن صوتها مسموعاً. بين أفراد القيادة السياسية – العسكرية برز في بداية عام ٤٨ احساس التهديد الكبير من فشل ممكن في فرض السيادة اليهودية على القطاعات التي أقرها قرار التقسيم، والذي كان من المحتمل أن يؤدي إلى إقامة الدولة اليهودية في منطقة تل أبيب فقط. الترجمة الواقعية لهذه الأفكار شملت الاعتماد على مطار «سديه دوب» كمطار دولي وعلى تعميق وتوسيع ميناء تل أبيب باتجاه مصب اليركون.

بسبب هذه الأفكار، تابع رجال «الهجناه» في تل أبيب الموقف في الشيخ مونس بشكل متواصل. فرقة مراقبة من كتيبة «قرياتي» والتي كانت مرابطة في «سديه دوب» نقلت تقارير متتابعة عما يحصل داخل القرية. بجانب ذلك، بدأت تصل أنباء عن تدريبات عسكرية وتحصين مواقع يقوم بها سكان القرية. في بداية آذار ١٩٤٨ وصلت إلى «الهجناه» معلومات (تبين فيما بعد أنها مغلوطة) عن تواجد قوات عربية غريبة في الشيخ مونس. بين حين وآخر قامت «الهجناه» بطلعات جوية بالطائرات من فوق القرية باحثين عن تحصينات ومواقع. هذه الطلعات الجوية لم تكشف شيئاً. في ١١ آذار وصلت إلى «الهجناه» معلومة (تبين أيضاً أنها غير صحيحة) تقول أن قافلة كبيرة من المسلحين سارت في طريق الشاطيء جنوباً دخلت قرية الشيخ مونس حتى تهاجم تل أبيب. وحدة الاستخبارات التابعة «للهجناه» حققت في الموضوع واستنتجت أن المعلومة غير صحيحة وأنه لم تدخل الشيخ مونس أي قوة عسكرية غريبة في ذلك اليوم.

في ١٩ آذار، اقترح أحد ضباط «الهجناه» بما أنه لا يمكن احتلال القرية – بسبب وجود البريطانيين والخوف من تدخلهم _ يجب عزلها بإحكام وفصلها عن المدّ العربي. يتم ذلك من خلال ضمّ القرية إلى المنطقة الدفاعية لمدينة تل أبيب، وتطويقهابسياج وحواجز، مما يساعد على مراقبة كل من يدخل ويخرج من القرية ومتابعة ما يحدث داخلها. نفس الضابط اقترح الاستعانة بعدد من سكان القرية «المعتدلين» وبيهود يعرفون أهل القرية جيداً. المواد التموينية تدخل القرية من خلال الحواجز فقط وتخضع لفحص «الهجناه». يقول هذا الضابط أنه حسب خطته سوف تعزل القرية كلياً، و«هناك احتمال كبير أن عدداً من سكانها سيهجرونها برغبتهم».

في ٢٠ آذار بدأت وحدات من الكتيبة ٣٣ التابعة للواء الكسندروني بتطويق القرية والاستيلاء على بيوت في أطرافها. كما يبدو أنها تحصنت في مواقع من جهات ثلاث: الغرب والجنوب والشرق. ظلت الجهة الجنوبية مفتوحة حتى يتمكّن السكان من الهرب. سرّع التطويق، بدون شك، عملية النزوح عن القرية. راقب رجال «الهجناه» عملية النزوح وأخبروا عنها بين ٢٠ و-٣٠ آذار.

אדמות ואזורי אלשיח' מונס לפני ואחרי הנכבה

הכינה // מֻנא אבו עיד

השם לפני הנכבה	השם אחרי הנכבה
>> אלג'מאסין אלע'רבי	>> בבלי
>> אלשומַראת	>> רמת אביב
>> אלנג'מאת	>> נווה אביבים והדיונות ממערב עד הים
>> אלבוס ואלתינאת	>> ספורטק
>> אלזעפרנאת	>> מרכז הירידים, שדרות רוקח, פארק הירקון וגני יהושע
>> אלשאמיה	>> מרכז הטניס, משרד הרישוי והאזור הסמוך מצפון
>> אלע'בשיה	>> חלק מרמת החייל
>> אלסלאליק	>> אוניברסיטת תל אביב
>> אלביאדר	>> בית הספר להנדסאים והמנהלה
>> אלוַקף	>> בית העלמין של הכפר, בנייני ממשלה,כבישים וככר תנועה
>> אלסחילה	>> מחלף רוקח כולל הכביש עד הכיכר
>> קסילה	>> משפך הירקון ־ הגדה הצפונית
>> אלמֻעְתַרד	>> כוכב הצפון ־ בית המלון רמת אביב ומכללת סמינר הקיבוצים
>> הדר יוסף	>> הדר יוסף
>> הדרה	>> ישגב
>> חרד'ונה	>> הגן הבוטני, הגן הזואולוגי, הטלויזיה החינוכית,מט"ח והאוניברסיטה הפתוחה
>> מקתל אלעבד	
>> נח'לה	>> אזור הדיונות מזרחית לשדה דב, חוף תל ברוך
>> בַוַּאבַּת אלהדאר	>> מזרחית לגשר שבע הטחנות
>> בַוַּאבַּת ג'רישה	>> מערבית לגשר שבע הטחנות

أراضي ومناطق الشيخ مونّس قبل وبعد النكبة

إعداد - منى أبو عيد

أدناه - خارطة جامعة تل أبيب

למטה // מפת אוניברסיטת תל אביב

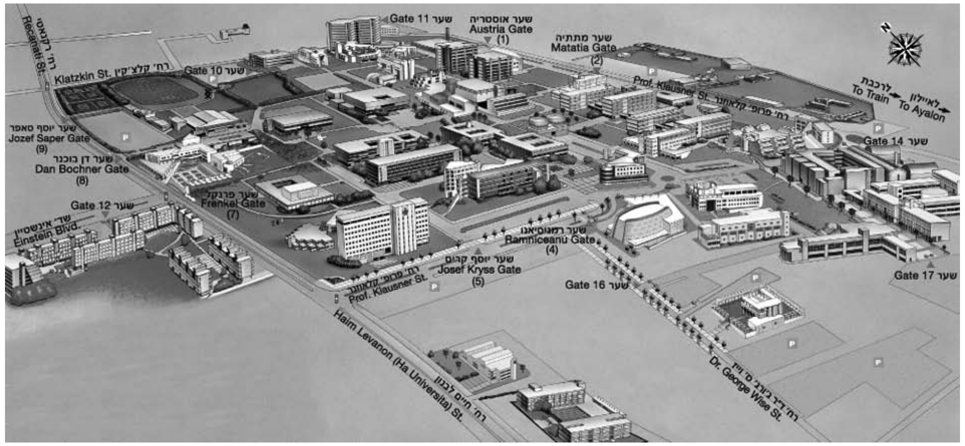

الاسم قبل النكبة	الاسم بعد النكبة
>> الجماسين الغربي	>> بابلي
>> الشومرات	>> رمات أبيب
>> النجمات	>> نفيه ابيبيم، المرتفعات الرملية غرباً حتى البحر
>> البوص والتينات	>> سبورتك
>> الزعفرنات	>> مركز المعارض والمؤتمرات، طريق روكح، متنزه هيركون،حدائق يهوشوّع
>> الشامية	>> مركز التنس، مكتب الترخيص والمنطقة المحاذية شمالاً
>> الغبشية	>> جزء من رمات هحيال
>> السلاليق	>> جامعة تل أبيب
>> البيادر	>> كلية الهندسة ومكاتب إدارة الجامعة
>> الوقف	>> مقبرة الشيخ مونس، بنايات حكومية، الشوارع المجاورة والدوار
>> السحيلة	>> تقاطع طريق روكح والشوارع المجاورة حتى الدوار
>> قصيلة	>> مصب اليركون - الضفة الشمالية
>> المعترض	>> كوخاب هتسفون، فندق رمات أبيب، كلية سمينار هكيبوتسيم
>> هدار يوسف	>> هدار يوسف
>> هدرة	>> يسجاب
>> حرذونة	>> الحديقة النباتية، حديقة علم الحيوان، التلفزيون التربوي، المركز التكنولوجي التربوي والجامعة المفتوحة
>> مقتل العبد	
>> نخلة	>> المرتفعات الرملية شرقي مطار سديه دوب حتى تل باروخ
>> بوابة الهدار	>> شرقي جسر الطواحين
>> بوابة جريشة	>> غربي جسر الطواحين

أسماء عائلات قرية الشيخ مونّس

שמות משפחות הכפר אלשיח' מונס

اسم العائلة	שם המשפחה
أبو الهوس	אבו אלהַוַּס
أبو جاد الله	אבו ג'אד אללה
أبو حسنين	אבו חַסַנֵין
أبو حمدة	אבו חמדה
أبو دية	אבו דיה
أبو زهية	אבו זהיה
أبو ستيتة	אבו סתיתה
أبو سرية	אבו סִרְיַּה
أبو سعد	אבו סעד
أبو سعدة	אבו סעדה
أبو عويس	אבו עְוֵיְס
أبو عيد	אבו עיד
أبو فرحانة	אבו פרחאנה
أبو كحيل	אבו כחיל
أبو محسن	אבו מְחְסן
الزيّات	אלזיאת
العابد	אלעאבִּד
الغزاوي	אלע'זאוִי
المجدلاوي	אלמג'דַלאוִי
التّك	אלתִכְּ
الجرمي	אלג'רמי
الريان	אלריאן
الشرقاوي	אלשרקאוי
الشلبي	אלשלבי
بلالو	בלאלו
بيدس	בידס
دحنوس	דחנוס
دمرة	דמרה
زقوت	זקות
سكجها	סַכַּג'הא
الشرنوبي	אלשַרְנוּבִּי
عجوري	עג'ורי

شجرة عائلة بيدس: من الشيخ مونس إلى الشتات

למטה // אילן יוחסין של משפחת בידס: המעגלים הפנימיים הספיקו לחיות באלשיח' מונס

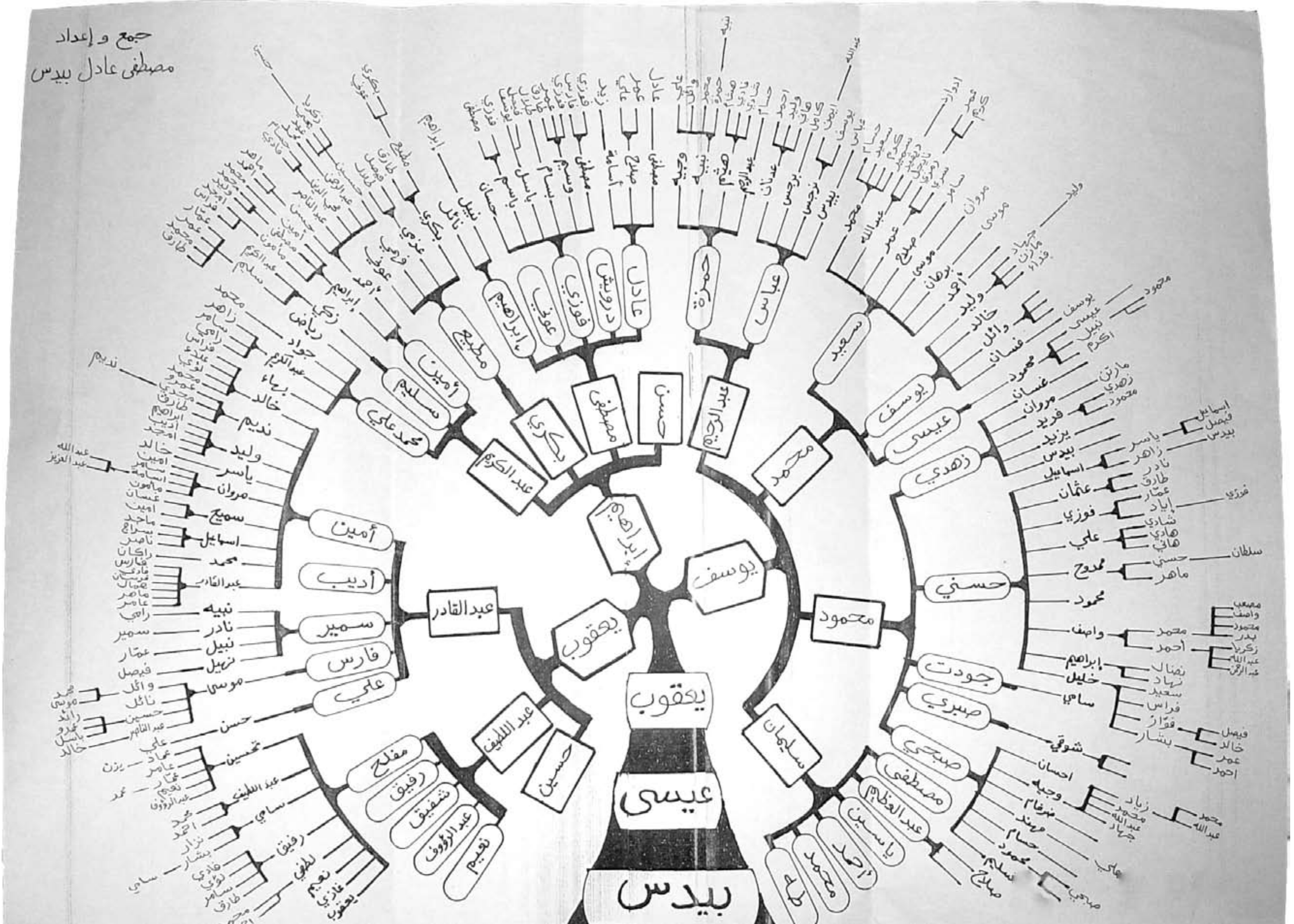

נקמת הסלמונלה

סודו הכמוס של הבית הירוק

מאת // חיים הנגבי,
רמת אביב
27 ביוני 2000

שאריות הכפר אלשיח' מֻוַנִּס, בעבר הירקון הצפוני, כבר היו מזמן לחצר האחורית של אוניברסטית תל-אביב. ומי עדיין זוכר שאך לפני 52 שנים היו תושבי הכפר הפלסטיני הזה חיים בטוב. הם עיבדו את אדמותיהם ומכרו את יבוליהם: תבואה לשוק המקומי והדרים לייצוא. מקום יאה לשכון בו, מאז ומקדם: בראש הגבעה, ליד הנחל, קרוב לים הגדול.

ב-30 במרס 1948, ששה שבועות לפני שתם המנדט הבריטי, כבר היו תושבי אלשיח' מֻוַנִּס לפליטים. הם הותקפו על-ידי אנשי האצ"ל, שחטפו חמישה מראשי הציבור שלהם, ונדחפו כך ללכת בדרך הגלות. הסכם מוקדם שנחתם בין תושבי הכפר לבין אנשי "ההגנה", שהבטיח את שלום האיזור, נתברר כמיסמך חסר ערך.

בתי מידות של תושבי אלשיח' מֻוַנִּס, כמו כל רכושם, היו לשלל מלחמה. אחד מבתי הכפר, שנתפרסם ביופיו ונתכנה "הבית הירוק", היה ברבות הימים לרכוש האוניברסיטה והפך להיות "מועדון סגל האוניברסיטה על שם מרסל גורדון". בית ועד של חכמים ומסעדה של אנינים.

השבוע נתגלה, שמשהו נשתבש במטבח היוקרתי של הבית הירוק, שלוש הרעלות בתוך שבועות אחדים: 60 סועדים נפגעו מחיידקי סלמונלה ומשרד הבריאות מתכוון לפתוח בהליכים משפטיים נגד מנהלי המסעדה ("הארץ", 27.6.2000). הנה כך, יוקרה שמתגלגלת בזיהום.

בשלהי השנה שעברה נתגלגלה לידי דפדפת בוהקת, ירוק על גבי צהוב, שאותה מפיצים ראשי אוניברסיטת תל-אביב, כדי להלל ולשבח את הבית הירוק ולגייס לו תורמים ותומכים וחברים. "מקום מפגש חברתי ותרבותי", אומרים מחברי הטקסט, "לדון בו בנושאים אקדמים ולהחליף דעות ורעיונות באווירה נינוחה".

דפדפת עיוועים, עם הילה אקדמית. מספרים בה על ההיסטוריה של המקום, עם פלישתים ועם תורכים ועם בריטים, עם ח"א ומח"ל ולח"י, עם עולים חדשים ופצועי מלחמה וחיילים משוחררים. אף לא מילה אחת על פלסטינים, אפילו לא ברמז. בני עם הארץ - יוק!

חברי המועדון הירוק הזה - עיסה בלולה של אנשים יפים, שמץ ליברלי וקמצוץ של שמאל - נופחים הגיגים הרבה, עד שאין להם פנאי לדבר אמת. הם חוגגים על הריסות הפלסטינים ומתכחשים לקיומם. לא מדובר כאן רק בקיבות שהורעלו, אלא גם בנפשות שהושחתו.

סלמונלה **SALMONELLA**: קבוצה גדולה של חיידקים, אשר סוגים שונים שלהם גורמים מחלות שונות בדרכי העיכול (דלקת המעי הדק, טיפוס הבטן, פאראטיפוס), או הרעלות דם. ע"ש הפתלוג היהודי-אמריקאי דוד סלמון (1914–1850).

انتقام السلمونيلاّ - السر الدفين للبيت الأخضر

حييم هنجبي
٢٧ حزيران ٢٠٠٠

لقد تحولت، ومنذ أمد بعيد بقايا قرية الشيخ مونّس، جانب اليركون الشمالي، إلى الساحة الخلفية لجامعة تل أبيب. ومن يذكر أنه فقط قبل ٢٥ سنة عاش سكان القرية الفلسطينية حياة هنيئة. لقد فلحوا أرضهم وباعوا منتوجهم: المحصول الزراعي للسوق المحلية والحمضيات للتصدير. مكان جميل للسكن في كل زمان: على رأس تلّة، محاذٍ للنهر وقريب من البحر الكبير.

في ٣٠ آذار ١٩٤٨ قبل انتهاء الانتداب البريطاني بستة أسابيع، كان سكان الشيخ مونّس قد أصبحوا لاجئين. هوجموا من قبل رجال «الإتسل»، الذين خطفوا خمسة من أعيان مجتمعهم، وهكذا اضطروا للذهاب في طريق الهجرة. تبين أنّ الاتفاق المسبق الذي تمّ إبرامه بين سكان القرية ورجال ال-»هجناه» والذي نص على سلامة المنطقة، لا قيمة له.

إنّ البيوت الفخمة التابعة لأهالي الشيخ مونّس، مثل باقي أملاكهم، صارت غنائم حرب. أحد هذه البيوت، الذي اشتهر بجماله وكُنّي البيت الأخضر، أصبح مع مرور الأيام ملكاً للجامعة وتحول إلى «نادٍ لطاقم الجامعة على اسم مرسيل جوردن». مقر للحكماء ومطعم للذوّاقين.

تبيّن هذا الأسبوع، أنّ شيئاً ما تعثّر في مطبخ البيت الأخضر الفاخر، ثلاث حالات تسمم خلال أسابيع قليلة: ٦٠ ضيفاً أصيبوا بجراثيم السلمونيلاّ وستشرع وزارة الصحة بإجراءات قانونية ضد مديري المطعم (صحيفة هآرتس، ٢٧/٦/٢٠٠٠). هــكذا، وقار يتدحرج متلوّثاً.

كراسُ مذهل مع هالة أكاديمية. يحكون فيه عن تاريخ المكان، مع فلسطينيين قدماء ومع أتراك ومع بريطانيين، مع سلاح جو و «ماحل» [متطوعو خارج البلاد] وال – «ليحي» [محاربو حرية اسرئيل] ، مع قادمين جدد وجرحى حرب وجنود مسرّحين. بدون كلمة واحدة عن الفلسطينيين، وليس حتى بالتلميح. أبناء هذه البلاد – «يوك».

أعضاء النادي الأخضر - عجين مخلوط من أشخاص حِسان، قليل من الليبراليين وحفنة صغيرة من اليسار – يبثون الكثير من الأَفكار حتى أنهم لا يجدون وقتاً لقول الحقيقة. أنهم يحتفلون على أطلال الفلسطينيين وينكّرون وجودهم. قصتنا ليست عن معدات سمّمت فحسب، بل أيضاً عن نفوس قد فسدت.

[سلمونيلاّ – مجموعة كبيرة من الجراثيم، أنواع متعددة منها تؤدي إلى أمراض مختلفة في الجهاز الهضمي أو تسمماً في الدم. على اسم باحث الأمـراض اليهودي الأمـريـكي ديفد سلمون (١٨٥٠ – ١٩١٤)].

[ماحل – هو اسـم أعطي لحوالي ٣٠٠٠ متطوع من ٢٩ دولة ، قسم منهم ليسوا يهود، خدموا ضمن القوات الصهيونية قبل إقامة دولة إسرائيل وبعد ذلك بقليل. قتل منهم ١١٩ شخصاً خلال المعارك. (ويكيبيديا بالعبرية)].

יוסי: "אבל מצד שני, ואני לא כזה יפיוף, אני רוצה לישון בשקט"

מפגש בין פליטת הכפר אלשיח' מונס עם תושב המקום כיום

מאת // עמר אע'בריה

מג'דולין סֻבְּחִי בַּיְדַס נולדה בשנת 1949 באזור אלמג'דל [חלק מאשקלון] תוך כדי מסע הפליטות של משפחתה שנאלצה כמו שאר תושבי אלשיח' מֻוַנַּס לצאת את הכפר. משפחתה של מג'דולין נדדה בין אלשיח' מֻוַנַּס, יאפא, אלמג'דל, אלרמלה ולבסוף אללד (לוד). שם היא גרה עד היום. מג'דולין היא מנהלת בית ספר בלוד. בית סבה, מחמוד בידס, עמד באלשיח' מֻוַנַּס כמאה שנים, בית מפואר מעוטר בקשתות וארכיטקטורה ערבית מרשימה, עד שבתחילת דצמבר 2003 חברת "אפריקה-ישראל" הרסה אותו והקימה את "סביוני אביב", מגדלי דירות, על אדמות הכפר. עמותת "זוכרות" עם מג'דולין וגורמים נוספים ניסו, לשווא, למנוע את הריסת בית סבה שבו נולד גם אביה.

בפברואר 2008 שוב היו מג'דולין ועמותת "זוכרות" בכפרה. רנין ג'ריס, איתן ברונשטיין ואנוכי סיירנו איתה בין הבניינים המפוארים של אוניברסיטת תל אביב הרובצים על הריסות הכפר אלשיח' מֻוַנַּס, שנותר ממנו רק מספר מועט של בתים. אחד מהם מכונה "הבית הירוק" ומשמש מסעדה ומקום מפגש לסגל האוניברסיטה. בית נוסף נמצא במתחם מוזיאון ארץ ישראל ברחוב לבנון. בכמה בתים גרות משפחות יהודיות. במהלך סיורנו, משך את תשומת לבנו וחשף את התפעלותנו אחד הבתים הללו. התקרבנו והתחלנו לצלם. פתאום יצא איש מתוך הבית, ביקש שנפסיק לצלם בתוך חצר "ביתו". אחרי כמה שאלות חוקרות וחשדניות מצדו, התפתחה בינינו שיחה ארוכה ומעניינת אך זהירה עם לא מעט סתירות. מג'דולין, שיודעת על קיום הבית והאיש, פנתה אליו בשאלה: "מתי כבר תתן לנו את התמונות של אלשיח' מֻוַנַּס שיש לך, למה אתה מסתיר אותם?" התברר שהאיש - שביקש לא לחשוף את זהותו ולא לצלם אותו - הוא יהודי בשנות הארבעים לחייו ונולד וגדל בבית הזה למשפחה שהגיעה מסוריה לפלסטין לפני הנכבה. יש בידיו תמונות היסטוריות של הכפר מהשנים הסמוכות לתקופת כיבושו ולאחר מכן. הוא לא חושף את התמונות "מסיבות משלי" כפי שהוא אמר וכנראה הוא עדיין לא החליט על הדרך הטובה ביותר להשתמש בהן כמסמך היסטורי. הוא משך את השיחה לכיוון מאבקיו מול אוניברסיטת תל אביב, שחכרה את השטח מעיריית תל אביב, ומנסה להוציא אותו מהבית ומהשטח כדי להוסיפם לשטחה. הסוגייה בין שני הצדדים נמשכת שנים רבות ולא נראה פתרון באופק.

להלן, תמליל לחלקים מהשיחה - שהוקלטה בהסכמת יוסי (שם בדוי) - שהתקיימה בחצר הקדמית של הבית בו הוא גר. הבית נמצא באחר החצרות האחוריים של האוניברסיטה ברמת אביב (אלשיח' מֻוַנַּס).

עמר: האם העובדה שאתה גר בבית של פליטים העסיקה אותה? האם זה נושא שדובר במשפחה?

יוסי: השאלה שזה בית של פליטים העסיקה אותי מאוד וירדתי עד פרטי פרטים בעניין. כואב לי שמוציאים אדם מביתו.

רנין: מי הם הבעלים של הבית?

יוסי: אני לא יודע מי הוא בעל הבית, שאלתי ולא מצאתי, אם הייתי מוצא הייתי נוסע אחריו לסוף העולם. הייתי קונה את הבית. כל ההשקעה הזאת מסביב לבית, זה אני עשיתי, לא העירייה.

רנין: שינית בו דברים?

יוסי: אני השקעתי בבית והרחבתי אותו. בפנים שמרתי על כל האלמנטים.

רנין: אפשר להיכנס? להסתכל?

יוסי: אם אפשר להיכנס? לא, לא היום, צר לי, אולי פעם אחרת עם תיאום.

עמר: בעצם לכאן הביאו את אבא שלך?

יוסי: את סבא שלי הביאו לכאן, מסוריה. אבא שלי גר פה מאז היה ילד. הביאו אותו מסוריה. שני הסבים שלי גרו בכפר. סבא מצד אבא גר פה. סבא מצד אמא גר יותר למטה. מבחינתי זה הבית שלי. שאלתי המון לגבי מה שקרה פה. אני יודע שלפני 48 זה היה מקום מבוסס, היו בתי קיט של אנשים אמידים. בסך הכל לפני 48 הייתה פה שכנות טובה. היו פה ושם פעולות. היה איזה רצח למטה בקפה הוואי, אבל הפינוי לא בוצע על הרקע הזה. אני לא זוכר על איזה רקע, אבל נוצר פה לחץ צבאי, אז באו למח'תאר ואמרו לו תשמע או שאתם מתפנים או שעולים לכאן, ושתדע שאם אנחנו עולים.....
אז כולם כאיש אחד פינו את המקום. בשביל לייהד את המקום - זו מילה שלי, אף אחד לא מודה בזה בגלוי - בשביל לייהד את המקום וכדי שלא יחזרו לכאן, ניסו להביא לכאן חיילים משוחררים

ואז הביאו יהודים. למשל, סבא שלי מצד אמא, שרפו לו [ערבים] את הבית אז אמרו אדוני בוא לכאן ותקח בית. אנשים התחילו להגיד עוד מעט יבואו לכאן פליטים ויגידו אדוני זה לא שלכם, מה נעשה? אז בן גוריון אמר לא יהיה כזה דבר זה שלכם..... היום באופן אבסורדי, מבחינת העירייה אני גר כפולש למרות שנולדתי פה.

מג'דולין: אבל הם לא מפנים אותך. זה יקרה רק אם תתפנה מרצון. לא?

יוסי: אתי הם ניהלו הרבה מלחמות. ב-1968 יצאה תב"ע והחליטו שהשטח יהיה לטובת האוניברסיטה. כל פעם שהאוניברסיטה התקרבה והיה לה כסף, כך עשו... קודם פנו להליכים משפטיים, במקביל יושבים לך על הראש, מפעילים לחץ, נותנים כמה גרושים ואז מתחילים לבנות. זה היה בתקופה של חלמיש, היום זה השתנה קצת. הם היו אתי בבית משפט. צעד אחד לפני פסק הדין הם משכו את התביעה.

איתן: למה? הם חששו שיפסידו את המשפט?

יוסי: לא ידעתי למה. אולי חששו להפסיד. הציעו לי כסף כדי להתפנות. משפחות שפונו קודם מנהלות עכשיו מלחמות. יש פה מלחמות על הכסף. עכשיו האוניברסיטה תובעת אותי על דמי שימוש עשרה מליון שקל ודרישה לסילוק. הם לוחצים עלי כדי להיכנס איתם למו"מ.

רנין: האם יש בבית חפצים מאז?

יוסי: יש בבית קירות בעובי של חצי מטר. שמרתי אותם כי אני אוהב.

איתן: למה אתה מחפש את בעל הבית?

יוסי: אם הייתי מוצא את הבעלים הייתי משלם הרבה מאוד כסף. אני חושב שאם זה שייך למישהו והוא לא יכול לגור פה, המעט שאני יכול לעשות זה לקנות... ביקשתי לא לצלם...סליחה?

רנין: סליחה חשבתי שסיימנו.

עמר: למעשה, אתה אומר לבעל הבית שהפתרון הוא לקבל פיצוי אך לא לחזור.

יוסי: הנקודה ראויה, אבל אני לא יכול להציע לו את הפתרון הזה. אני לא המדינה. אין לי רגשות אשם. אני נולדתי פה. גדלתי פה. אני לא מכיר משהו אחר. אני גם השקעתי במקום וטיפחתי אותו בעצמי. כי לרשויות לא היה אינטרס לטפח כי רצו שאני אלך מפה.

איתן: אז למה אתה מעוניין לפצות אותו?

أعلاه - مجدولين و«يوسي» بالشيخ مونس، شباط ٢٠٠٨

למעלה // מג'דולין בידס ו"יוסי" באלשיח' מונס

יוסי: אני לא הבאתי אותו [הפליט] למצב הזה. יש מדינה. אבל מצד שני, ואני לא כזה יפיוף אני רוצה לישון בשקט. מי שהעיפו אותו מביתו צריך לפצות אותו או לתת לו את הבית.

עמר: זאת אופציה?

יוסי: זאת אופציה. השאלה מה המחיר שלה.

עמר - מה הכוונה?

יוסי: אני חושב שצריך שתהיה הדדיות. אם אני נותן לפליט שגורש מכאן לחזור אז תתן לפליט שגורש משם ממדינות ערב לחזור גם. אני חושב אם אנחנו היינו מסוגלים לחיות כמו באירופה, המזרח התיכון היה פורח. אנחנו לא מסוגלים. האנשים יותר מדי טעונים.

מג'דולין: אני שומעת ממך דברים שאני לא שומעת בסביבה שלי. אני גרה בלוד.

יוסי: אני בן 46, אני זוכר שהיו פה ... פעם באו לפה אנשים ותלו שלטים "שיח' מֻוַּנִּס", יש למטה ליד אי התנועה שלט כתוב עליו "שיח' מֻוַּנִּס", מישהו תלה אותו, רציתי לדעת מי עדיין זוכר? לי מחקו את השכונה מהפנים.

איתן: הוצאנו מפה חדשה של תל אביב עם כל הכפרים שהיו.

יוסי: בשביל מה לכם, מה זה מביא חוץ מכאב ראש.

מג'דולין: אני זוכרת שהיה פה מסגד... ובית הקברות..

יוסי: לא, לא. תקשיבי. המסגד... היה... את רואה את העמוד השלישי ההוא. שם מול העמוד השלישי היה המסגד. מהעץ הזה ועד העמוד השני, נושק למסגד, היה מגרש למכוניות של משפחת פרץ. בית הקברות נמצא מהכניסה לחניון למטה מערבה ועד כל השטח ההוא לשם.

מג'דולין: הקברים היו מכוסים בשיש לבן. אנשים עקרו ולקחו את השיש.

יוסי: אנשים לקחו שיש, ברזלים. היה פה בית ספר "ברושים"... תלמידים היו לוקחים גולגולות... שאלוהים יסלח לי... הרמתי כמה טלפונים ואמרתי לאנשים שזה לא בסדר מה שהתלמידים עושים. הלכתי אישית לבית הספר. מגרש החנייה נבנה על בית הקברות. אני יודע זאת באופן אישי. תקשיבי, בית הקברות היה מהכביש ולשם. אני מכיר את המקום. שיחקתי פה בתור ילד.

עמר: כמה בתים נשארו?

יוסי: כל מה שאתה רואה זה שלי. רק הבית הזה הוא מאז שהכפר היה קיים. שני הבתים האלה הם לא של פליטים... אתה חייב להפסיק את המקליט

כי אני רוצה להגיד משהו שלא רוצה שתקליט אותי...

אחרי שנפרדו מיוסי השיחה עם מג׳דולין המשיכה.

מג׳דולין: "אבל יש הבדל בין השייכות שלי לשייכות שלו".

עמר: שמענו עכשיו את יוסי. הוא גר בבית של משפחת פליטים מאלשיח׳ מֻוַנִּס, הוא נולד בבית הזה וגדל בו, הוא מספר על השייכות שלו לבית ולאזור. איך הרגשת כששמעת את הדברים שלו?

מג׳דולין: היה לי קשה לשמוע את הסיפור שלו. אבל יש הבדל בין השייכות שלי והשייכות שלו. האדמה היא שלי, השם הוא שלי. הוא בא לכאן כדי לגור והמקום הפך למקום מגורים שלו. השייכות שלו אינה למולדת.

עמר: בן כמה היה אבא שלך כאשר יצא את אלשיח׳ מֻוַנִּס?

מג׳דולין: היה בשנות השלושים.

עמר: ומתי את נולדת?

מג׳דולין: אני הבת של הנכבה, אחרי נפילת הארץ, משפחתי הייתה נצורה בתוך אלמג׳דל עם כל תושבי אלמג׳דל. שם נולדתי.

עמר: את נולדת באלמג׳דל בשנת 1949?

מג׳דולין: נכון. אחרי זה משפחתי ניסתה לחזור ליאפא אך לא הרשו להם, ניסו לאלשיח׳ מֻוַנִּס וגם לשם לא הרשו להם. בהתחלה בנו אוהל כדי לגור בו ואחר כך גרו בצריף. יותר מאוחר גרו בתוך מסגד נטוש. לאבא שלי היה בית באללד [לוד], אך בגלל האירועים הכואבים שהתרחשו באללד לא הצליח להגיע לשם. אחר כך מאלמג׳דל הוא עבר לבית שלו באללד.

עמר: איך הוא הצליח לחזור לאללד?

מג׳דולין: כי גרשו חלק גדול מאנשי אלמג׳דל לשם. היום באללד יש הרבה אנשים שבמקור מאלמג׳דל.

עמר: מאז את גרה באללד.

מג׳דולין: נכון. היה לנו בית באללד כי אבא שלי עבד [לפני הנכבה] משקיף בענף פרי הדר באזור אללד.

רנין: מה הדברים הכי רחוקים שאת זוכרת מהילדות שלך?

מג׳דולין: אני זוכרת את המסגד שגרנו בו ברמלה ואת הנחשים שהיו בתוכו. למשפחתי הייתה רמת חיים מצוינת, אחרי הנכבה הם חיו במצב הכי גרוע שיכול להיות. בהתחלה אנשי משפחתי שתקו ולא סיפרו את הסיפור שלהם כי הייתה להם תקווה לחזור. רק אחר כך שברו את השתיקה.

עמר: בת כמה היית כשבאת בפעם הראשונה לאלשיח מֻוַנִּס וראית את הבית שלכם?

מג׳דולין: הייתי בת שמונה. ואחרי מלחמת ששת הימים, תושבי הכפר התחילו לבוא אלינו וביחד ביקרנו את הכפר. ביקרנו בבית הקברות. כל אחד חיפש את קברי קרוביו. היה בית קברות אחד, הוא היה של כל תושבי אלשיח׳ מֻוַנִּס.

עמר: מאיפה האינפורמציה שלך על הכפר ומה שקרה בו?

מג׳דולין: רוב האינפורמציה היא מאבא שלי. אחרי 67 שאר קרובי המשפחה סיפקו עוד מידע. חלק מבני הדודים שלי הספיקו לחיות באלשיח׳ מֻוַנִּס. יש לי קרוב משפחה בן 75. יש לו זכרון מעולה. שמו סאמי מפלח בידס. הבית שלו קיים עד היום, ברחוב לבנון מס׳ 45. הבית נהפך למקום דתי ליהודים. הבית האחרון שהרסו באלשיח׳ מֻוַנִּס היה למשפחתי, בית בידס, היה באזור מול סמינר הקיבוצים וליד מלון רמת אביב. ניסינו דרך זוכרות למנוע את הריסת הבית אך לא הצלחנו. מחברת אפריקה-ישראל אמרו שיאפשרו לנו לציין בכמה מלים שהבית הזה שייך למשפחת בידס. אך הבית כולו נהרס. אחר כך פנינו לנשיא אוניברסיטת תל אביב שיציב שלט המציין שהיה כאן כפר ערבי, אך הוא קיבל אותנו בצורה לא מתאימה ודחה כל הצעה שהצענו.

עמר: מתוך ההיכרות שלך את אביך ואת המבוגרים שסיפרו את סיפור הכפר, האם יש הבדל בינך לבינם בהתייחסות לכפר ההרוס?

מג׳דולין: אבא שלי לא האריך ימים אחרי הנכבה. אחרי מותו אנחנו מעבירים את המידע. הוא בהתחלה שתק. אחרי 67, המשפחה גדלה בינתיים, כאשר האחיינים שלו הגיעו מעמאן הוא התחיל לדבר על הכפר, הוא נזכר בכל אזור ובכל אבן. אני הפנמתי את הסיפור מחדש.

עמר: האם הוא דיבר כנכנע ומשלים או שהיתה אצלו תקווה? ואת?

מג׳דולין: הוא דיבר עם תקווה בוודאי. אני כמובן רוצה לחיות איפה שהיתה המשפחה שלה. כאן השורשים שלנו ושל המשפחה שלנו. כשמשחזרים

أعلاه - شركة «أفريقا - يسرائيل» تهدم بيت عائلة بيدس.
١/١٢/٢٠٠٣

למעלה // חברת אפריקה-ישראל הורסת את בית משפחת בידס כדי לבנות בנין דירות. דצמבר 2003

את מסלול חיי המשפחה אז הכל קשור בכפר וביאפא. הקשר נותר חזק. וכשאני אני מציגה את עצמי אני אומרת: מג׳דולין בידס מן הכפר אלשיח׳ מֻוַנַּס - יאפא.

רנין: אתם המשפחה היחידה שנשארה בתוך הארץ ולא היגרה?

מג׳דולין: מתוך משפחתנו הגדולה, אבא שלי היה היחיד שנשאר כאן. השאר הלכו לסוריה, לבנון, טולכרם ועמאן. יש משפחה אחת שפנתה דרומה. עלתה לאונייה האחרונה לעזה. אחד הדודים שלי הלך לכיוון עזה. לא הייתה דרך חזרה. קרובת משפחה שלי היגרה עם בנה הנכה. אנשים אמרו לה שתעזוב אותו כדי שלא יעכב אותם. היא סירבה.

עמר: ממה שאת יודעת, האם יציאת הכפר הייתה בבהלה? בפחד?

מג׳דולין: נכון. היו משפחות שהשאירו תבשילים על האש. המשפחות העשירות יותר עזבו מהר יותר. אבל אחרי הריגת סמיר בידס ואחרי שחסמו את הדרך בין אלשיח׳ מֻוַנַּס ויאפא, זה זירז את יציאת התושבים. בנוסף לכך, סיפורי ההפחדה, ההרג וההרעבה מהכפרים השכנים והגעת הפליטים לאלשיח׳ מֻוַנַּס דחף את האנשים לעזוב את המקום. אלשיח׳ מֻוַנַּס היה הכפר היחיד שיש בו חשמל, מים זורמים וטלפונים. היה בו בית ספר מיסודי עד תיכון. היה בית ספר מוצלח וילדים מכפרים נוספים באו ללמוד בו. היה לו מנהל מטייבה, רפיק אלסאלח ז״ל. ראיינתי אותו פעם.

רנין: האם את מרגישה יותר אחריות בגלל העובדה שאתם המשפחה היחידה שנשארה בתוך הארץ?

מג׳דולין: אכן, תמיד ביקשו ממני לצלם בשבילם את הבתים. תמיד שאלו אותי מה קרה לבתים ולאדמות. כל פעם שהם קופצים לביקור אני לוקחת אותם לכפר. משפחתי היא חוליית קישור בין הכפר לבין הפליטים. לפליטים יש געגועים עצומים למולדת. פעם נסעתי עם הרכב שלי לעמאן, אחת הנשים נישקה את גלגלי המכונית כי הם נגעו באבני המולדת.

עמר: מה לגבי החלומות והעתיד? מה יכול לקרות לדעתך? את מייצגת את הקול של האדם הנחוש לשוב, שיבה שמתנגשת עם המציאות הקיימת היום.

מג׳דולין: החלום קיים ולא ניתן למחוק אותו. נכון שהוא מתנגש עם המציאות, אני תמיד חושבת על הכיוון שבו אנו הולכים. יש לי הרבה תהיות לאן כל זה מוביל אותנו?

עמר: בהנחה שהשיבה התגשמה. מה תעשי עם המציאות הקיימת?

מג׳דולין: דבר ראשון אני רוצה לשוב ולהגשים חלום. אני הושפעתי מאוד מהבית של אבא שלי שהרסו אותו. כי ביקרתי בו הרבה. גדלתי עליו. התקווה קיימת והחלום קיים.

רנין: את מרגישה שחשוב לך לספר על הכפר לדורות הבאים?

מג׳דולין: יש אצלי את התחושה הזאת. מוצא חן בעיניי שהדור הנוכחי יש לו את הרגש הזה. הדור שלי והדור היותר צעיר תמיד מגדיר את עצמו על פי המקור שלו. תמיד שואל ומתעניין. אך השאלה הקשה ביותר היא למה יצאנו? אבא שלי חש כאב בכל פעם שנשאל על כך.

עמר: ומה הייתה תשובתו?

מג׳דולין: שתק. האנשים מאשימים את המנהיגות הערבית שלא הגנה על פלסטין.

עמר: האם אבא שלך סיפר גם על ההסכם שהיה בין תושבי אלשיח׳ מֻוַנַּס לבין היהודים על אי לוחמה הדדית?

מג׳דולין: לפלסטינים לא היה נשק כדי להילחם. היחסים בינם לבין היהודים היו יחסי מסחר. הם סחרו בפרי הדר והיו מובילים בחקלאות. האנשים לא ידעו מה קורה בכפרי הצפון כי לא הייתה תקשורת כמו היום.

עמר: האם שמעת מאביך שהיהודים בגדו באלשיח׳ מֻוַנַּס?

מג׳דולין: היו סיפורי בוגדנות. עם תחילת הנכבה, שמעתי סיפור על איש יהודי שמו ״מוסא ווחמן״ שאמר לאברהים אבו כחיל, תן את המפתחות של הבית שלך, אני אשמור לך על הבית. אבו כחיל עזב את הבית ונסע לעמאן. אחרי תקופה הוא העביר מסר לחברו מוסא וביקש ממנו שיעזור לו לחזור לביתו ושישלח לו כסף מהבית. מוסא מצדו החזיר תשובה ואמר ״תשכח״.

עמר: את מדברת על הבית הירוק? שעדיין קיים באוניברסיטה?

מג׳דולין: כן. יש הרבה סיפורים דומים לסיפור הזה. משפחת אבו כחיל הייתה משפחה אמידה בעלת רכוש רב. בניה הפכו לאנשים עניים.

רנין: האם היה לך ביקור מיוחד באלשיח׳ מֻוַנַּס?

מג׳דולין: מאז 48, בכל ביקור אנחנו רואים שחלק אחר מהשטח נעלם. ב - 1.12.2003 היה רגע מאוד מאוד כואב כאשר ראיתי במו עיניי את פעולת הריסת בית סבי, למרות הנסיונות למנוע זאת. ביקור אחר שהיה כואב במיוחד, כאשר באתי לכאן עם אחותי, בעלה וילדיהם. הם צילמו את שרידי הכפר. הלכנו לצלם בבית הקברות. אז הגיעו אלינו אנשים [אנשי שב״כ] ואמרו שאסור לנו לצלם. הם לקחו את המצלמה, ואחרי כמה ימים החזירו לי את המצלמה אחרי שמחקו את כל התמונות. זה היה כואב. באותו יום צילמנו מקומות רבים. את בית סבי מחמוד בידס, את הבתים של אבו אלעבאס ואבו אלסעיד.

עמר: האם ישנם עדיין בכפר בתים של המשפחה שלך?

מג׳דולין: ישנו בית אחד שנמצא היום ברחוב לבנון.

עמר: את יכולה לספר לנו על הבחורה היהודיה שיצרה איתך קשר, כי היא רוצה להפיק סרט על הכפר אלשיח׳ מֻוַנַּס שהיא עצמה גדלה בו?

מג׳דולין: כן, זו בחורה יהודיה שבכיתה ד׳ התבקשה להכין עבודה על מקום המגורים שלה, כמו כל התלמידים במסגרת פרוייקט ״אני ומולדתי״. מה שקרה שהיא שאלה את אבא שלה על המקום והוא נתן לה מידע מוטעה. הוא שירת בחיל האויר, סיפר לה שהאזור הזה היה אזור דיונות ופרדסים. הילדה רשמה את המידע בעבודה שלה. אך כשגדלה ושאלה יותר על המקום ושמעה מאנשים נוספים וידעה שלמקום קראו כפר אלשיח׳ מֻוַנַּס ושמעה הרבה על בית בידס, היא חיפשה את השם בידס בדפי זהב, הגיעה אלי וביקשה לראיין אותי ואף לצלם אותי לסרט שהיא מפיקה על אלשיח׳ מֻוַנַּס. היא אמרה שמה שאבא שלה סיפר לה לא היה נכון. היא רוצה לחשוף את האמת, בעיקר כי המשפחה שלה גרה באחד הבתים של המשפחה שלי, אבא שלה לא סיפר לה זאת.

עמר: הזכרת שחיל האויר השתמש בבתים שלכם? איך זה קרה?

מג׳דולין: נכון. הבתים שלנו היו רחבים. באחד האזורים על החוף ששמו ״אלרמאל״ [החולות], היו לאנשים ארמונות. לכל ארמון היה שם לפי הצבע שלו. היה בית ירוק למשפחת בידס, היה גם בית אדום - זה שהרסו אחרון, היה בית לבן לאבו אלעבאס. דרך אגב, יש לאנשים יהודים תמונות של בתים באלשיח׳ מֻוַנַּס אך מסרבים לתת לנו אותן.

במהלך המלחמה, מסוקים נחתו על גגות הבתים האלה.

يوسي: «ولكن من جهة ثانية، وأنا لست مدلّلاً، أريد أن أنام بهدوء»

تقرير - عمر اغبارية

السيدة مجدولين صبحي بيدس، ولدت عام ١٩٤٩ في منطقة المجدل وذلك خلال تنقل عائلتها في رحلة اللجوء من الشيخ مونّس إلى يافا ثم المجدل والرملة إلى أن استقرت في مدينة اللد. تعمل اليوم مديرة مدرسة في المدينة. ظل بيت جدها محمود بيدس، أبو صبحي، واقفا بشموخه وفنّه المعماري وصبغته العربية على أرض الشيخ مونّس منذ أوائل القرن العشرين (١٩٠٠) حتى أوائل القرن الواحد والعشرين، ففي كانون الأول من عام ٢٠٠٣ تم هدمه لصالح فندق «رمات أبيب» الذي بني على أراضي القرية. جمعية «زوخروت - ذاكرات» مع مجدولين وأطراف أخرى حاولوا، عبثاً، منع هدم بيت جدها ومسقط رأس والدها.

في شهر شباط ٢٠٠٨، قمت مع رنين جريس وإيتن برونشطين بمرافقة السيدة مجدولين بيدس في جولة بين المباني الفخمة لجامعة تل - أبيب القائمة على أنقاض قرية الشيخ مونّس، التي لم يبق منها سوى بعض المنازل، أحدها هو ما يعرف بالبيت الأخضر والذي يستعمل اليوم كمقهى وملتقى لطاقم المحاضرين في الجامعة. منزل آخر يوجد داخل متحف أرض إسرائيل. أما المنازل القليلة الباقية فتسكنها عائلات يهودية.

خلال تجوالنا في المنطقة لفت نظرنا وأثار انفعالنا أحد البيوت المسكونة، اقتربنا من المنزل وبدأنا تصويره فخرج إلينا رجل يسأل عن سبب وجودنا قرب «بيته». بعد دقائق من الشكّ والاستفسار عن أهدافنا دار بيننا حديث مطوّل ولكنه حذر ولا يخلو من التناقضات. فقد توجّهت إليه السيدة مجدولين - والتي تعلم عن وجوده من قبل - « متى سوف تعطينا صور الشيخ مونّس التي معك؟ لماذا تخفيها عنّا؟». تبين أن هذا الشخص الذي طلب ألاّ يذكر اسمه أو أن نصوّره وهو يهودي في سنوات الأربعين من عمره، ولد ونشأ في هذا المنزل لعائلة قدمت من سوريا إلى فلسطين، يملك صوراً للمنطقة من بداية فترة النكبة ولا ينشرها «لأسباب شخصية» كما يقول. حاول أن يركّز في حديثه على مشاكله مع جامعة تل أبيب، التي احتكرت المكان من البلدية، وعن محاولاتها إخراجه من البيت لتستولي عليه وعلى المنطقة لصالح الجامعة، ولا زال الأمر معلقاً بين الطرفين دون حلّ. فيما يلي نصّ أجزاء من المحادثة التي دارت في ساحة المنزل الذي يسكنه يوسي (اسم مستعار) والواقع في إحدى الساحات الخلفية للجامعة في رمات أبيب (الشيخ مونّس).

عمر: منذ متى أنت ساكن في هذا البيت؟

يوسي: أنا ولدت في هذا البيت. أحضروا جدي، وأبي كان ولداً، للسكن هنا. جدي وأبي حضرا من سوريا. أيضاً جدي لأمي سكن في الشيخ مونس، هناك تحت، بعد ٤٨، قبل ذلك سكن في منطقة قريبة والعرب حرقوا بيته. أنا ولدت هنا ومن جهتي هذا هو بيتي. أنا حافظت عليه ووسعته. كل ما ترون هنا من اهتمام وبناء ونظافة، كل هذا عملي أنا، البلدية لا تعطيني أي شيء. البلدية والجامعة لا يريدونني هنا.

عمر: هل شغل بالك وهل تحدثم في عائلتكم عن سكنكم في بيت ليس لكم؟ في بيت لاجيء طرد منه؟

يوسي: نعم كثيراً. هذا الموضوع شغلني واهتممت به. يؤلمني أنهم طردوا شخصاً من بيته. بحثت وسألت عمّا حصل هنا عام ٤٨.

رنين: من هو صاحب البيت الأصلي؟

يوسي: لا أعرف. لم أنجح أن أصل إلى معلومات عنه. سألت وبحثت ولكن لم أنجح. أنا مستعد للسفر إليه في أي مكان في العالم. أنا أريد أن أشتري هذا البيت. أنا أصلحت وغيرت فيه كثيراً.

رنين: غيرت البيت من الداخل؟

يوسي: حافظت على المميزات والعناصر الأساسية فيه. لأني أحبها.

رنين: هل يمكننا الدخول؟

يوسي: للأسف لا أستطيع، ربما مرّة ثانية. مع تنسيق مسبق.... سألت واهتممت بما كان هنا، أنا أعرف أنه قبل ٤٨ كان أهل هذا المكان أغنياء وميسورين. كان هنا بيوت كثيرة للاستجمام لأشخاص أغنياء. بشكل عام قبل ٤٨ كانت علاقة جيرة حسنة بين العرب واليهود. أحياناً كانت تحصل مشاكل وأحداث. كانت حالة قتل هناك في حي «الواي»، ولكن الإجلاء لم يكن على هذه الخلفية، كان الإجلاء ... لا أعرف ما هو السبب، ولكن صار ضغط عسكري، وجاؤوا للمختار وقالوا له... اسمع الأفضل أن تتركوا البلد... إما أن تتركوا وإما نقتحم المكان، واعلم أنه إذا اقتحمنا.... فخرجوا جميعهم من القرية. من أجل تهويد المكان - هذا مصطلح مني، لا أحد يعترف بذلك جهراً - حتى يهودوا المكان وحتى لا يعودوا [الفلسطينيون]، حاولوا إحضار جنود مسرحين إلى هنا، وأحضروا عائلات يهودية. على سبيل المثال، جدي لأمي بعد أن أحرقوا بيته قالوا له تعال إلى هنا وخذ بيتاً. بدأ الناس يتساءلون لو يأتي بعد قليل اللاجئون إلى هنا ويقولون هذا ليس لكم، ماذا نفعل؟ عندها قال بن غوريون أنه لن يكون شيء كهذا، هذا لكم.... اليوم وبشكل سخيف أنا أعتبر «غازياً» بالنسبة للبلدية. أنا غازٍ رغم أني ولدت هنا.

مجدولين: ولكنهم لا يطردونك. هذا لن يحصل إلاّ اذا خرجت بإرادتك، صحيح؟

يوسي: لقد أداروا ضدي حروباً كثيرة. في سنة ١٩٦٨ صدرت خارطة بناء عن البلدية وقرروا أن هذه الأرض تتحول لصالح الجامعة. في كل مرّة كانت الجامعة على وشك... وكان لديها ميزانية... استعملوا أولاً [محامو الجامعة] الوسائل القضائية وبالمقابل يمارسون عليك الضغط ، يعطونك بعض القروش ويبدؤون بالبناء. كان هذا في فترة شركة «حلميش». اليوم اختلف الأمر، كانوا ضدي في محكمة،قبل إصدار الحكم بخطوة واحدة سحبوا الدعوى.

إيتن: لماذا؟ شعروا أنهم سيخسرون؟

يوسي: لا أعلم. ربما أنهم خافوا أن يخسروا القضية. اقترحوا علي المال حتى أخلي المكان. العائلات التي أخلت المكان منذ زمن تعود لمحاربة الجامعة. توجد هنا صراعات من أجل المال. الآن، الجامعة تطالبني بعشرة ملايين شيكل مقابل استعمال المكان ومغادرته. إنهم يضغطون علي لأدخل معهم بمفاوضات.

رنين: هل تبقى في البيت أغراض أصلية؟

يوسي: حيطان البيت مبنية من حجارة وطين بسمك نصف متر. حافظت عليها لأني أحببتها.

إيتن: لماذا تبحث عن صاحب البيت؟

يوسي: لو أجد صاحب البيت لدفعت له الكثير من المال. لأني أعتقد أنه إذا كان هذا تابعاً لشخص ما وهو لا يستطيع أن يسكن هنا فالشيء البسيط الذي يمكنني عمله هو شراء البيت.

عمر: هذا يعني أن تقول لصاحب البيت، الحل أن تقبل بالتعويض لا العودة.

يوسي: نقطة مهمة، ولكني لا أستطيع أن أقترح هذا الحل. أنا لست دولة. أنا لا أشعر بالذنب. أنا ولدت هنا. نشأت هنا. أنا لم أعش شيئاً آخر. أنا استثمرت في هذا المكان وحافظت عليه بنفسي. لأن السلطات لم يكن لها مصلحة بتحسين المكان

لأنهم أرادوا أن أنصرف من هنا.

إيتن: إذن، لماذا هذا الاهتمام أن تعوضه؟

يوسي: اسمع، أنا لم أسبب له [للاجيء] ما هو عليه، هناك دولة. ولكن من جهة ثانية – وأنا لست مدللاً – أنا أريد أن أنام بهدوء. من طردوه من بيته يجب تعويضه او إعادة البيت إليه.

عمر: هل هذه إمكانية واردة؟

يوسي: هي إمكانية ولكن السؤال ما هو الثمن؟

عمر: ما قصدك؟

يوسي: أعتقد أنه يجب أن يكون الأمر متبادلاً، إذا سمحت للاجيء طرد من هنا أن يعود، إذن يجب أن تسمح للاجيء طرد من هناك [من دولة عربية] أن يعود أيضاً. أعتقد لو كنا قادرين أن نعيش كما في أوروبا لأصبح الشرق الأوسط مزدهراً. لكننا غير قادرين. الناس مشحونون جداً.

مجدولين: أنا أسمع منك أشياء لا أسمعها من المحيط الذي أعيش فيه. أنا ساكنة في اللد.

يوسي: أنا ابن ٤٦ سنة، أنا أذكر أنه كان هنا..... قبل فترة جاء إلى هنا أشخاص وعلّقوا لافتات « الشيخ مونّس». هناك تحت، قرب جزيرة السير هناك لافتة صفراء مكتوب عليها «الشيخ مونّس»، شخص ما علّقها، أردت أن أعرف من لا يزال يذكر؟ لقد محوا الحي من أمام وجهي.

إيتن: أصدرنا خارطة جديدة لتل أبيب مع كل القرى التي كانت.

يوسي: لماذا فعلتم؟ ماذا يجلب هذا سوى وجع الرأس؟

مجدولين: أنا أذكر أنه كان هنا مسجد.... والمقبرة...

يوسي: لا، لا. اسمعي، المسجد .... كان.... هل ترين العمود الثالث هذا؟ هناك مقابل العمود الثالث كان المسجد. من هذه الشجرة حتى العمود الثاني، يلتصق بالمسجد، كانت ساحة للسيارات لعائلة «فيرتس»، المقبرة موجودة من مدخل موقف السيارات هناك في الأسفل غرباً حتى تلك المنطقة كلها هناك.

مجدولين: كانت القبور مغطاة برخام أبيض. صار الناس [اليهود] يقلعون الرخام ويأخذونه.

يوسي: أخذ الناس الرخام... والحديد. كانت هنا مدرسة «بروشيم»... كان الطلاب يأخذون الجماجم من المقبرة.... ليسامحني ربي، اتصلت كثيراً وقلت لهم أن هذا الأمر غير لائق، ذهبت شخصياً إلى المدرسة..... موقف السيارات هذا أقيم على المقبرة. أنا أعرف ذلك بشكل شخصي. أنا أعرف المكان جيداً. كنت ألعب هنا عندما كنت صغيراً.

عمر: كم بيتاً بقي من بيوت القرية؟

يوسي: كل ما تراه هنا هو ملك لي.
هذا البيت فقط هو من بيوت القرية.
أما هذان البيتان فليسا للاجئين.....
يجب أن توقف جهاز التسجيل.... لأني سأقول أشياء لا أريد أن تسجلها...

بعد هذه المحادثة، استمر اللقاء مع السيدة مجدولين بيدس

أعلاه - بيت عائلة بيدس قبل هدمه

למעלה // בית משפחת בידס לפני שנהרס ע"י חברת אפריקה-ישראל

مجدولين:» في فرق بين انتمائي وانتماؤه»

عمر: قديش كان عمر والدك لما طلع من الشيخ مونّس؟

مجدولين: كان بالثلاثينات.

عمر : انت وينتا انولدت؟

مجدولين: أنا بنت النكبة، بعد ما سقطت البلاد كان أهلي محاصرين بالمجدل مع كل أهل المجدل وأنا انولدت هناك

عمر: أنت ولدت بالمجدل عام ١٩٤٩؟

مجدولين: صحيح، وبعدين حاولوا أهلي يرجعوا على يافا بس ما سمحوا لهم وبعدين على الشيخ مونس وكمان ما سمحوا لهم، بنوا أوّلها خيمة وبعدين «صريف» [بيت صفيح] وسكنوا فيها وبعدها سكنوا بجامع مهجور، كان لأبوي باللد دار، بس نتيجة الحوادث الاليمة اللي صارت باللد ما قدر يروح لهناك، بس بعد هيك نجح يروح على اللد من المجدل.

عمر: وكيف قدر يرجع على اللد؟

مجدولين : اطلعوا قسم من أهل المجدل على اللد، اليوم قسم كبير من أهل المجدل موجودين باللد

عمر: ومن يومها وانت ساكنة باللد؟

مجدولين : صحيح، مع انه البيت كان موجود من قبل لانه أبوي كان مراقب حمضيات بمنطقة اللد.

رنين: شو أول أشياء تتذكريها بطفولتك؟

مجدولين: بتذكر الجامع اللي سكنا فيه بالرملة والأفاعي اللي فيه، أهلي كانوا عايشين بحاله ممتازة ومقتدرة وبعد النكبة عاشوا بأسوأ حال، بالبداية كانوا أهلي صامتين لأنه كانوا متأملين يرجعوا وبعدين صاروا يحكوا.

عمر: قديش كان عمرك لما اجيتِ أول مرة وشفت بيتكم؟

مجدولين : كان عمري ٨ سنين، وبعد حرب ال ٦٧ صاروا ييجوا أهل البلد ونروح سوا على البلد ويزوروا المقابر وكل واحد يدوّر على قبور وبيوت عائلته.

عمر: وهاي المقبرة كانت لكل البلد؟

مجدولين : نعم، لكل أهل الشيخ مونس.

عمر: من وين حصلت على كل المعلومات الموجودة عندك؟

مجدولين: معظم المعلومات من والدي، وبعد ال ٦٧ حصلت على معلومات من باقي العائلة، قسم من أولاد عمي عاشوا بالشيخ مونس، عندي قريب عائلة عمره ٧٥ سنة، وعنده ذاكرة ممتازة اسمه سامي مفلح بيدس، ولليوم بيت والده موجود، بشارع لبَنون اليوم، وتحول لمكان ديني لليهود، وآخر بيت هدّوه بالشيخ مونس لدار بيدس كان بمنطقه مقابل «سمينار هكيبوتسيم» [كلية لتأهيل المعلمين] قرب فندق «رمات افيف»، حاولنا بواسطة «زوخروت» انه تمنع الهدم لكن ما نجحنا، وقالت لنا شركة «إسرائيل: أفريقيا» انه راح نسمح لكم تكتبوا كلمتين انه هذا البيت تابع لدار بيدس، بس كل البيت هدم، بعدها توجهنا لرئيس جامعه تل أبيب انه ينصب لافتة ويذكر فيها انه هون كان في قرية عربية، لكنه

استقبلنا بطريقة غير ملائمة ورفض أي عرض قدمناه.

عمر: من معرفتك لوالدك والكبار اللي كانوا يحكوا عن البلد، في فرق بينك وبينهم حول كيفية التعامل مع البلد المهجرة؟

مجدولين: والدي ما عاش كتير بعد النكبة، وبعد ما مات نقلنا كل المعلومات، بس بالبداية كان صامت، وبعد ال ٦٧ لما كبرت العائلة أجوا أولاد إخوته من عمّان بدأ يتحدث عن البلد ويتذكر كل منطقة وكل حجر فيها وإحنا تشرّبنا كل القصة من جديد.

عمر: كان يحكي من منطلق مستسلم؟؟ أو كان عنده أمل؟

مجدولين : طبعا كان عنده أمل.

عمر: وأنت؟

مجدولين : أنا طبعا بدي أعيش وين كانوا أهلي، هون جذورنا وأهلنا، ولما نفتح خريطة العائلة كلها مربوطة بالبلد وبيافا، وما زال الرابط قوي، ولما بعرّف نفسي بقول مجدولين بيدس من الشيخ مونّس: يافا.

عمر: إحنا سمعنا اسّا الشخص اليهودي «يوسي» اللي ساكن بهذا البيت، بيت لعائلة مهجرة من الشيخ مونّس، هو ولد فيه وكبر فيه وبحكي عن انتماؤه للبيت والمنطقة، كيف شعرت لما سمعت قصته؟

مجدولين: كتير صعب لما سمعت قصته، لكن في فرق بين انتمائي وانتماؤه، الأرض إلي والمكان إلي والاسم إلي، بينما هو أجا وسكن هون وأصبح المكان سكنه، وانتماؤه غير وطني.

رنين: انتم العائلة الوحيدة التي بقيت وما هجّرت للخارج؟

مجدولين: فقط والدي من كل العائلة المتفرعة بقي من الشيخ مونس والباقي هاجر على سوريا ولبنان وقسم على طولكرم وعمّان وفي عائلة وحيدة اتجهت للجنوب، اتجهت للجنوب في آخر سفينة اتجهت لغزة، كان لي عم اتجه لطريق غزة. وما كان في طريق رجعة. كان عندي قريبة كان معها ابن معاق، أخذته معها وقالولها الناس اتركيه حتى يمشوا بسرعة لكنها ما تركته.

عمر: من القصة اللي سمعتيها، أهل البلد تركوا بهلع وخوف؟

مجدولين: صحيح، في عائلات تركت الأكل على النار، العائلات المقتدرة طلعت أسرع، لكن بعد مقتل سمير بيدس وبعد ما سكروا الطريق بين يافا والشيخ مونّس سارع بإخراج الناس، وقصص الخوف والقتل والتجويع للقرى المجاورة ووصول اللاجئين على الشيخ مونّس خلّت الناس تطلع.

الشيخ مونّس كانت القرية الوحيدة اللي فيها كهرباء وماء وتلفونات، وكان في مدرسة من ابتدائي لثانوي، كانت ناجحة واجوا عليها من القرى المجاورة، مديرنا كان من الطيبة المرحوم رفيق الصالح، أجريت معه مرّة مقابلة.

رنين: هل انت بتشعري بمسؤولية اكبر لأنه انت العائلة الوحيدة التي بقيت؟

مجدولين: صحيح، باستمرار، دائماً بطلبوا مني اصوّر بيوت وباستمرار بسألوني شو صار بالبيوت والأراضي ولما بيجوا باخذهم على البلد، عائلتي هي حلقة الوصل بين القرية واللاجئين. اللاجئين عندهم حنين كبير للوطن لدرجة إنه طلعنا مرة على عمّان بالسيارة وفي امرأة قبّلت عجال السيارة لأنها دعست على حجار الوطن.

عمر: خلينا نحكي عن حلم وعن مستقبل؟ شو ممكن يصير؟ انت بتمثلي صوت الإنسان المصرّ على العودة والذي يتصادم مع الواقع الحالي.

مجدولين: الحلم موجود وما راح نمحيه، لكنه دائما يتصادم مع ارض الواقع، دائما بفكر لوين إحنا متجهين، عندي كتير تساؤلات لوين راح توصلنا الأمور.

عمر: لو فرضنا صارت عودة، شو راح تعملي بالواقع الموجود؟

مجدولين: أول شي بدّي ارجع وأحقق الحلم، جدا تأثرت ببيت والدي اللي هدوه لأني زرته كتير وكبرت عليه. الأمل موجود والحلم موجود.

رنين: بتحسي انه مهم عندك تحكي عن البلد للأجيال القادمة؟

مجدولين: عندي هذا الشعور. اللي بعجبني انه جيل اليوم عنده هذا الشعور، جيلي والجيل اللي بعدي دائما بعرّف نفسه من وين أصله، دائما بسأل وبستفسر، لكن أصعب سؤال هو ليش طلعنا، كان والدي يتألم لما يسألوه هذا السؤال.

عمر: وشو كان يجاوب؟

مجدولين: كان صامت، هم بتّهموا القيادات العربية انه ما دافعت عن فلسطين.

عمر: خبرك والدك عن اتفاق بين اليهود وأهل الشيخ مونس على عدم اعتداء وفقط بآخر لحظه صار في تضييق عليهم؟

مجدولين: الفلسطينيين ما كان معهم أسلحة يحاربوا وعلاقتهم مع اليهود تجارية، كانوا يتاجروا بالبرتقال وكانوا رواد بالزراعة، وما كانت الناس تسمع عن قرى الشمال لأنه الاتصالات ما كانت مثل اليوم.

عمر: هل كان شعور عند والدك انه اليهود غدروا بالشيخ مونس؟

مجدولين: في قصص غدر، العلاقة كانت مبينه على التجارة، لكن في أبان فتره النكبة سمعت بقصة عن رجل يهودي اسمه موسى واحمان قال لإبراهيم أبو كحيل أعطيني المفاتيح وأنا بهتم ببيتك، فترك البيت وطلع على عمان وبعد فترة أرسل رسالة لموسى انه يساعده يرجع على بيته أو يبعتله مصاري من الدار، ولما حكوله بعتله موسى وقال له «إنسَ».

عمر: إحنا عم نحكي عن «البيت الأخضر»؟ والبيت اليوم لا زال موجود وتابع لجامعة تل أبيب.

مجدولين: نعم، ومثل هاي القصة سمعت كتير قصص. عائلة أبو كحيل كانت حالتهم عائلة ثرية وغنية ومعظمهم ملاكين وتحولوا لعائله فقيرة جدا.

رنين: هل في زيارة مميزه كانت لك للشيخ مونس؟

مجدولين: بعد ال ٤٨، كل مرة منيجي منلاقي قسم كبير من المنطقة بروح، في ١/١٢/٢٠٠٣ كان لحظة جدا جدا أليمة لما شفت بعيني هدم بيت جدي بالرغم من كل المحاولات. زيارة أخرى مؤلمة كانت لي مع أختي وزوجها وأولادها، وصاروا يصوّرا آثار البلد، ورحنا نصور بالمقبرة، وعندها أجوا علينا «ناس» [مخابرات] وقالوا لنا ممنوع تصوروا واخذوا الكاميرا، وبعد فتره أرسلوها على بيتنا لكنهم قاموا بمحي كل الصور. وهذا الموقف كتير كان مؤلم. يومها صورنا كتير أماكن، صورنا بيت سيدي محمود بيدس، وأبو العباس وأبو السعيد.

عمر: في بيوت للعائلة بعدها موجودة؟

مجدولين : في بيت واحد موجود اليوم بشارع «لبَنون».

عمر: اليوم حكتيلي عن يهودية كانت ساكنه هون وقررت تعمل فيلم عن الشيخ مونس؟

مجدولين: هاي بنت يهودية، كانت وهي صغيرة بصف رابع، طلبوا منهم يعملوا بحث عن مكان سكناهم، بحث « أنا وموطني»، واللي صار انه أبوها كان يعطيها معلومات، وكان والدها يشتغل بسلاح الجو ويحكي لها انه المنطقة كانت أرض رمال وبيارات، البنت كتبت هاي المعلومات ببحثها، بس لما كبرت صارت تسأل اكثر ناس والناس صارت تحكي لها انه هاي البلد اسمها الشيخ مونّس وسمعت كثير اسم عائلة بيدس، راحت على دليل التلفونات وبحثت على اسم بيدس وهيك وصلتني وطلبت انه تقابلني وتصورني لفيلم انتجته عن الشيخ مونس وقالت لي انه اللي شو خبّرها أبوها كان خطأ وهي بدها تظهر الحقيقة، وخصوصاً انه أهلها سكنوا في احد بيوت أهلي بس أبوها ما حكالها.

عمر: حكتيلي انه سلاح الجو كانوا يستعملوا بيوتكم؟

مجدولين: صحيح، الدور كانت واسعة وكان في منطقة اسمها منطقة الرمال على الشاطئ، كانت هناك قصور وكانوا يسموا القصر حسب لونه، كان في بيت اخضر لعائلة بيدس، وفي بيت أحمر: اللي هدّوه آخر واحد: وفي بيت أبيض لأبو العباس.

عمر: كانت طيارات الهليكوبتر تهدّي عليها؟

مجدولين: نعم، خلال الحرب. في أشخاص يهود معهم صور لبيوت بالشيخ مونّس بس ما بدهم يعطونا الصور.

رنين: بشكل عام الجيل الثاني للنكبة ما بحكي عن اللي صار، انت بتشوفي حالك مميزة او تختلفي عن جيلك؟

مجدولين: في عائلتي كل جيلي بتحدث وبحكي بس مش الكل بطلع للصحافة، لأنه في أشخاص كتير اللي بخافوا يفتحوا الألم. في كتير أشخاص أعطوني معلومات بس كانوا يخافوا اذكر اسمهم.

אלשיח' מונס
נוכחות שמסרבת להימחק

נורית מוסקוביץ

בסיפורו ההיסטורי של הכפר אלשיח' מונס נתקלתי לראשונה בשנה השלישית ללימודי בבית הספר לאדריכלות ע"ש דויד עזריאלי באוניברסיטת תל אביב.
במסגרת הקורס "אדריכלות ארץ ישראל" בחרתי לכתוב עבודה על "הבית הירוק", מבנה שהיה מוכר לי אז כבית סגל המרצים של אוניברסיטת ת"א וכמקום המשמש לאירועים. בשלב זה, היה בידי מידע חלקי ומצומצם על עברו של הבית וכל שכן על עברו של הכפר הפלסטיני ששכן שם. לצורך כתיבת עבודתי, נדרשתי לספרי ההיסטוריה שעל מדפי ספריית האוניברסיטה ולתדהמתי, כל מה שהצלחתי לדלות היו רסיסי מידע אשר רק הגבירו את סקרנותי באשר להיסטוריה של המקום בו ממוקם מוסד זה. בחיפושיי, צדה את עיניי מודעה כתובה בערבית ובעברית וכותרתה "אוניברסיטת אלשיח' מונס". לראשונה, התוודעתי לפעילותה של עמותת "זוכרות" אשר יזמה סיור בשטח הכפר ויום עיון בנושא.

"אנחנו נמצאים פה כרגע על קרקע ומדברים על זכירה של מה שהיה פה פעם על הקרקע הזו. ומשעה שאנחנו לא מסוגלים לתת את הדין וחשבון, שהדיבור שלנו לא יכול להשיב יותר את מה שהיה על כנו, אבל לפחות יכול לסמל את האפשרות שנזכור שהיה פה משהו, עצם הקיום שלנו באוניברסיטה הזאת הופך להיות אידיאולוגי.
שימו לב, אני לא אמרתי שצריך להחריב את האוניברסיטה הזאת. אני גם לא אמרתי שלא צריך להמשיך את הקיום שלנו פה כמוסד להשכלה ולתרבות. כל מה שאני אומר הוא, שאם איננו נותנים את הדין והחשבון, ולו הסימבולי, על העובדה שאנחנו פה עושים מדע ועושים תרבות ועושים השכלה מבלי להבין שהחרבנו תרבות, החרבנו חיים, החרבנו השכלה, החרבנו מה שהיה פה. ההשכלה, התרבות והמדע שלנו הופכות למשהו אידיאולוגי מעיקרו. הזכירה אינה רק עניין של ניקיון מוסרי, אלא עיקרון שאם אינו מתקיים כולנו נהפכים לברברים ומי שלא רוצה להיות ברברי, רצוי שיתחיל לזכור..."
(מתוך דבריו של פרופסור משה צוקרמן, המכון לחקר היסטוריה גרמנית והמכון להיסטוריה ופילוסופיה, בפאנל בנושא שיח' מואניס באוניברסיטת ת"א מטעם עמותת 'זוכרות').

דבריו של פרופסור צוקרמן המשיכו להדהד בראשי ולהטריד אותי עוד זמן רב, כמו גם סירובו של נשיא אוניברסיטת ת"א להכיר בזכרו של הכפר שיח' מואניס שעל חורבותיו הוקמה האוניברסיטה ולאשר הצבת שלט בתחום המוסד המציין עובדה זו.

במסגרת פרויקט הגמר בבית הספר לאדריכלות, בשנת לימודי האחרונה, מצאתי לנכון לחזור ולעסוק בסיפורו ההיסטורי של הכפר אלשיח' מונס. פרויקט הגמר הינו פרויקט אישי במסגרתו נדרש כל סטודנט לעסוק בנושא שבחר באופן מקיף במשך שנת לימודים שלמה.
מסגרת זו וכן עובדת היותי סטודנטית במוסד זה היוו עבורי מצע ראוי לשוב ולהעלות לדיון את נושא התעלמותה של אוניברסיטת תל אביב מהזיכרון של הכפר.
בחרתי לעסוק במערכת היחסים שבין זיכרון למקום, בנקודה בה מתקיים המתח בין זיכרון לשכחה ומצאתי את הנושא מרתק ומאתגר להתמודדות מבחינה אדריכלית.
כוונת הפרויקט הייתה לטפל בנוף הקיים באופן המבקש לגלותו ולתת ביטוי לנוכחותו של הכפר הפלסטיני ההרוס, נוכחות אשר חרף כל הניסיונות מסרבת להימחק כלא הייתה.

השלב הראשוני של הפרויקט כלל מחקר היסטורי אותו ניתן לדמות לתהליך חפירה וקילוף לשם חשיפת עברו של המקום, גילוי שכבות נסתרות אשר הלכו ונמחקו עם הזמן, שכבות נכחדות או על סף הכחדה. המחקר עסק בלימוד שני הנרטיבים המקבילים, הנרטיב הפלסטיני אשר הושתק לאורך השנים אל מול הנרטיב היהודי-ישראלי אשר נמצא כשולט הן במרחב הפיזי (גיאוגרפי) והן במרחב התרבותי.
לימוד מתוך מפות (המוקדמת שבהן מהמאה ה-18) ותצלומי אויר של הכפר (המוקדם שבהם משנת 1944), העלה כי השטח שמדרום לקמפוס האוניברסיטה, המתפקד כיום כחניונים, הינו שטח בלתי בנוי בעיקרו שנותר מאדמות הכפר אלשיח' מונס.

תוכניותיה העתידיות של האוניברסיטה הראו כי הכוונה היא להרחיב את הקמפוס דרומה, כמובן, ללא כל אזכור עובדת קיומו של הכפר בעבר. למרבה האירוניה, עתידה האוניברסיטה לבנות בשטח זה, בין היתר, את בנין החוג לארכיאולוגיה.

במסגרת פרויקט הגמר "אלשיח' מונס - בין זיכרון למקום" הצעתי תכנית חלופית אשר אפשרה את התרחבותו העתידית של קמפוס האוניברסיטה דרומה תוך התייחסות ומתן ביטוי אדריכלי לזיכרון הכפר שיח' מואניס. ההצעה כללה יצירת חלל המעיד על היעדרותו של הכפר. תכנון חלל של היעדרות, ריק שנוצר עקב תהליך הריסת הכפר.

החלל הלא בנוי, אשר נותר כפצע בנוף, הוגדר באמצעות רצועת מבנים אשר תחמו אותו ותוכננו לתפקד כמבני האוניברסיטה. כחלק מרצועת מבנים זו תוכננה בפירוט חלופה לבנין החוג לארכיאולוגיה אשר, כאמור, עתיד להבנות בשטח זה.
עקבותיו של הכפר קיבלו ביטוי נוסף בחלל באמצעות חפירת תוואי צירי התנועה המקוריים בקרקע ליצירת חללים נגטיביים. צירי התנועה החפורים נועדו ליצור חוויה המדמה את חווית השיטוט ברחבי הכפר וכן לתפקד כמערך תנועה להולכי רגל המקשר בין הכניסה הדרומית של האוניברסיטה למוקדי התחבורה הציבורית הממוקמים דרומית לה. באופן זה, הופכת נוכחותו הסימבולית (או שמא, אי נוכחותו) של הכפר, לחלק בלתי נפרד ממערך כולל של פעילות עירונית והמפגש עמה הוא בלתי נמנע.

פרויקט הגמר, בהנחייתו של אדריכל דני לזר, זכה במקום הראשון בתערוכת סטודנטים מצטיינים מטעם בית הספר לאדריכלות באוניברסיטת תל אביב וכן זכה במקום הראשון בתחרות לפרויקט גמר מצטיין במוסדות להוראת אדריכלות בישראל, פרס דויד עזריאלי לשנת 2005.

على اليسار - من اقتراح المهندسة نوريت موسقوفيتش لذكرى الشيخ مونس

משמאל // פרט מתוך עבודתה של נורית מוסקוביץ'

الشيخ مونّس
حضور يرفض
أن يمحى

نوريت موسقوفيتش

التقيت للمرة الأولى مع تاريخ قرية الشيخ مونّس خلال السنة الثالثة لدراستي في معهد الهندسة المعمارية على اسم دفيد عزريئلي في جامعة تل أبيب.
في إطار مساق دراسي اسمه»هندسة معمارية في أرض إسرائيل» قررت أن أكتب بحثاً عن «البيت الأخضر»، كنت أعرف ذاك المبنى كمقر المحاضرين في جامعة تل أبيب وكمكان لإحياء المناسبات.
في هذه المرحلة، كان بحوزتي معلومات جزئية ومقتضبة حول تاريخ هذا البيت وبالطبع حول تاريخ القرية الفلسطينية التي كانت هناك. من أجل كتابة البحث كان علي أن أتوجّه إلى كتب التاريخ في مكتبة الجامعة، وكم كانت الصعقة عندما لم أنجح أن أدلو من المعلومات إلاّ الفتات. زاد ذلك من رغبتي بالتعرف على تاريخ المكان الذي تقوم عليه هذه المؤسسة.
خلال بحثي عن مصادر، لفت نظري إعلان باللغتين العربية والعبرية عنوانه:
« جامعة الشيخ مونّس». هكذا تعرفت لأوّل مرة على فعاليات جمعية «زوخروت» التي دعت إلى جولة على أرض القرية وليوم دراسي حول الموضوع.

« نحن نتواجد هنا في هذه اللحظة على قطعة أرض ونتحدث عن تذكّر ما كان هنا ذات مرة على هذه الأرض. وبما أننا غير قادرين على أن يحاسبنا أحد، وبما أنّ كلامنا لن يعيد أبداً الوضع إلى نصابه - لكنه على الأقل يمثل الإمكانية أن نتذكر أنه كان هنا شيء ما - فإنّ وجودنا في هذه الجامعة يصبح وجوداً أيديولوجياً.
انتبهوا، أنا لم أقل أنه يجب تدمير هذه الجامعة، ولم أقل أنه لا يجب أن نستمر في حياتنا هنا كمؤسسة تعليمية وثقافية.
كل ما أقوله هو، إذا كنا لا ندفع الثمن، ولا حتى الرمزي، على أننا نصنع هنا علماً ونصنع حضارة ونصنع ثقافة دون أن نفهم أننا أهلكنا حضارة ودمّرنا حياة وخربنا ثقافة، هدمنا ما كان هنا، فإن ثقافتنا وحضارتنا وعلمنا تصبح أمراً أيديولوجيا من أساسها. التذكّر ليس مجرد عملية تطهّر أخلاقي، وإنما مبدأ إن لم يتحقق فنصبح كلنا بربريين، ومن لا يريد أن يكون بربرياً فمن الأجدى له أن يبدأ بالتذكـّر....»
(من أقوال البروفسور موشه تسوقرمَن، من المعهد لبحث التاريخ الألماني والمعهد للتاريخ والفلسفة، خلال ندوة بموضوع الشيخ مونّس في جامعة تل أبيب نظمتها جمعية «زوخروت»).
ظلت أقوال البروفسور تسوقرمَن تطن في رأسي وتقض مضجعي زمناً طويلاً. كذلك الأمر بالنسبة لرفض رئيس جامعة تل أبيب أن يعترف بذكرى قرية الشيخ مونـّس الذي اقيمت على أنقاضه الجامعة ولم يسمح بوضع لافتة في حرم الجامعة لتبيين ذلك.

بإطار بحثي النهائي في مدرسة الهندسة المعمارية، في السنة النهائية لدراستي، ارتأيت أن أعود وأخوض في تاريخ قرية الشيخ مونـّس. البحث النهائي هو بحث شخصي يلزم كل طالب من خلاله بالخوض في الموضوع الذي اختاره بشكل موسّع وعلى مدار سنة دراسية كاملة. هذا الإطار، وكوني طالبة في هذه المؤسسة، كانا بالنسبة لي خلفية مناسبة لأعود وأطرح للنقاش موضوع تجاهل جامعة تل أبيب لذكرى القرية.
اخترت أن أبحث في العلاقة بين الذاكرة والمكان، في النقطة التي ينشأ فيها الصراع بين الذاكرة والنسيان فوجدت الموضوع مذهلاً وذا تحديات من ناحية معمارية.
كان هدف المشروع معالجة المنظر الحالي بشكل يصبو إلى كشف القرية الفلسطينية المدمرة ويترجم وجودها، وجود يرفض أن يمحى رغم كل المحاولات.
شملت المرحلة الأولى من المشروع بحثاً تاريخياً يشبه عملية حفر وتقشير لكشف ماضي المكان، كشف طبقات خفية محيت مع الزمن، طبقات فانية أو قريبة من الزوال. قام البحث بدراسة الروايتين المتوازيين،الرواية الفلسطينية التي أسكتت على طول السنين وبالمقابل الرواية اليهودية – الإسرائيلية المهيمنة على الفضاء الجغرافي وعلى الفضاء الثقافي الحضاري.
إن الاطـّلاع على خرائط (أقدمها من القرن الثامن عشر) وصور للقرية من الجو (أقدمها من سنة ١٩٤٤)، أظهر أن المنطقة الواقعة جنوبي حرم الجامعة، والمخصص اليوم لمواقف سيارات، ليس عليها بنايات وهي المنطقة المتبقية من أراضي قرية الشيخ مونّس.
أظهرت المخططات المستقبلية للجامعة أن هناك خطة لتوسيع حرم الجامعة من الناحية الجنوبية، وبالطبع دون ذكر حقيقة وجود القرية في الماضي. من سخرية القدر، أن من بين ما تخطط الجامعة إنشاءه في هذا المكان هو كلية علم الآثار.
في مشروعي النهائي « الشيخ مونّس – بين الذاكرة والمكان» اقترحت مخططاً بديلاً يمكـّن الجامعة من التوسع جنوباً في المستقبل ولكن مع التطرق إلى قرية الشيخ مونّس وتأمين حيز لذكراها في التخطيط الهندسي. شمل الاقتراح إنشاء فضاء يشير على غياب القرية. تخطيط فضاء الغياب، هو الفراغ الذي نشأ بعد هدم القرية. الفضاء غير المبني، كالجرح المفتوح في المنظر، يكون محاطاً بسلسلة بنايات تابعة للجامعة. هذه السلسلة من البنايات تشمل بديلة لكلية علم الآثار المخطط بناؤها – كما أسلفت – في هذا المكان. تم تبيين آثار القرية في هذا الفضاء بواسطة حفر مسار الشوارع الأصلية كخندق في الأرض لإنشاء فضاءات عكسية. تهدف الشوارع المحفورة إلى منح تجربة فعلية تشبه تجربة التجول في شوارع القرية، وكذلك لتكون شبكة ممرات للمشاة توصل بين مدخل الجامعة الجنوبي ومحطات المواصلات العامة الواقعة جنوب الجامعة. بهذه الطريقة، يتحول الوجود الرمزي (أو عدم وجود) للقرية إلى جزء غير منفصل من نظام شامل لحياة مدنية يكون التلاقي بينها وبين حضور القرية لا مفر منه.
مشروعي هذا، بإرشاد المهندس داني لزر، حصل على المرتبة الأولى في معرض الطلاب المتفوقين من قبل كلية الهندسة في جامعة تل أبيب وكذلك حصل على المرتبة الأولى في مسابقة «المشروع النهائي الممتاز» في معاهد تدريس الهندسة في إسرائيل: جائزة دفيد عزريئلي لعام ٢٠٠٥.

28.10.03

לכבוד
פרופסור איתמר רבינוביץ'
נשיא האוניברסיטה
אוניברסיטת תל-אביב

הנדון: אלשיח' מונס ואוניברסיטת תל אביב

עמותת "זוכרות"
מספר עמותה: 580389526

לפרופסור רבינוביץ' שלום רב,

אנו פונים אליך בבקשה מעט בלתי שגרתית. כפי שודאי ידוע לך, קמפוס אוניברסיטת תל-אביב הוקם על אדמות הכפר אלשיח' מונס. עם התפתחות הבנייה בקמפוס, כמעט ולא נותר כל זכר לכפר - כאשר החריג הבולט הוא, כמובן, הבית הירוק, אשר הפך למועדון האוניברסיטה ע"ש מרסל גורדון. בקשתנו היא כי האוניברסיטה תציין, באופן צנוע, את העבר המחוק הזה.

על מכתב זה חתומים עובדים וסטודנטים של אוניברסיטת תל-אביב; חתומים גם צאצאי המשפחות הפלסטיניות אשר התגוררו בשיח' מונס עד 1948; וחתומים גם חברי עמותת "זוכרות", אשר שמה לה למטרה את העלאת זכר החיים הפלסטיניים בתקופה שלפני 1948 למודעות הציבור בישראל. משותפת לכולנו הידיעה, כי רק דרך הכרה היסטורית כנה ואמיצה ניתן יהיה לבנות בארץ השסועה הזו עתיד צודק. בהיותך היסטוריון, ודאי שתסכים עמנו כי מוסד תרבותי ראשון במעלה, כאוניברסיטת תל-אביב, מן הראוי לו שישמש דוגמא להכרה היסטורית.

בקשתנו היא כי אוניברסיטת תל-אביב תתרום את חלקה להכרה ההיסטורית הזו. עלו בדעתנו האופנים הבאים להנצחה הראויה, אולם נשמח לקיים דיון על דרכים אחרות:

1. תוספת אזכור מפורש של העבר הפלסטיני במנשר המתאר את "הבית הירוק" ובלוחית שתיקבע על אחד מקירותיו. המנשר הנוכחי (רצ"ב) מטשטש את העבר הזה. לגבי השנים הרלוונטיות, מסופר בו כי החל משנת 1924 נמכר חלק מאדמות הכפר. מיד אחר-כך, אנו למדים כי ב 1948 נקבע בכפר מחנה לח"י, וכי לאחר קום המדינה שוכנו בכפר אנשי חיל האוויר ואנשי מח"ל. אף מילה לא נאמרת על מה שארע לתושבי הכפר הפלסטינים, ולמעשה אפילו קיומם לא מוזכר מפורשות. מחקרים אקדמיים שנעשו באוניברסיטת תל-אביב עצמה מדייקים בפרטים החסרים, ולא צריכה להיות כל בעיה להוסיף ציון קצר שלהם במנשר מועדון האוניברסיטה. בכניסה לבניין המשופץ קבועה כעת לוחית, ובה רשום שם האדריכל האיטלקי, באופן שיוצר רושם כי הבניין נבנה, יש מאין, על ידו. ניתן לציין על הלוחית כי הבניין הוקם על יסוד ביתו של אברהים אבו-כחיל מן הכפר אלשיח' מונס. הן המנשר והן הלוחית הקיימים מציגים את העובדות ההיסטוריות באופן מעוות, שאינו הולם מוסד מכובד כאוניברסיטת תל-אביב.
2. קביעת לוחית הנצחה במקום מרכזי בקמפוס, או בכניסה הראשית אליו, אשר תציין את העובדה שקמפוס האוניברסיטה נבנה, לפחות בחלקו, על אדמות הכפר הפלסטיני שיח' מונס.

באתרים תרבותיים רבים ברחבי העולם נהוג לקבוע לוחיות זיכרון מן הסוג האמור, ולציין באופן זה את עברו של המקום. הדחקה והשכחה של עבר, שאין חולק עליו, חזקה עליהן שיולידו מרירות וזעם. מחווה מאזכרת היא דרך לפיוס.

מצפים לתשובתך החיובית
איתן ברונשטיין, עמותת 'זוכרות'

רשימת חותמים מצורפת.

אוניברסיטת תל-אביב

>> פרופסור עדי אופיר, המכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות
>> פרופסור מירה אריאל, החוג לבלשנות
>> אדריכל אמנון בר אור, הפקולטה לאומנויות
>> ד"ר ז'וזה ברונר, המכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות והפקולטה למשפטים
>> פרופסור גד ברזילי, החוג למדע המדינה והפקולטה למשפטים
>> פרופסור רחל גיורא, החוג לבלשנות
>> פרופסור ישראל גרשוני, החוג להיסטוריה של המזה"ת ואפריקה
>> פרופסור יעקב זוננשיין, ביה"ס לפיסיקה
>> פרופסור איימי זינגר, החוג להיסטוריה של המזה"ת ואפריקה
>> פרופסור שלמה זנד, החוג להיסטוריה
>> פרופסור דן יעקבסון, החוג ללימודי עבודה
>> ד"ר אורלי לובין, החוג לתורת הספרות הכללית
>> פרופסור שמעון לוי, החוג לתיאטרון
>> פרופסור יהודה (ג'אד) נאמן, החוג לקולנוע
>> ד"ר עובדיה עזרא, החוג לפילוסופיה
>> ד"ר טובי פנסטר, החוג לגיאוגרפיה
>> פרופסור יהודה קופפרמן, החוג לאנגלית
>> ד"ר יחיאל קלר, החוג לפסיכולוגיה
>> פרופסור אריאל רובינשטיין, החוג לכלכלה
>> פרופסור רונן שמיר, הפקולטה למשפטים והחוג לסוציולוגיה
>> ד"ר ענת מטר, החוג לפילוסופיה
>> גב' תרצה טאובר, הספריה המרכזית ע"ש סוראסקי
>> גב' אורה סלונים, הפקולטה למדעי-החברה
>> ג'ומאנה אבו עקסא, החוגים לפסיכולוגיה ותקשורת
>> סאמי אבו שחאדה, החוגים להיסטוריה ומזה"ת
>> חן אלון, החוג לתיאטרון
>> הנא'א אמורה, החוג לחשבונאות וביה"ס לכלכלה
>> עדי אפרת, החוג לסוציולוגיה
>> ישראל בלכמן, החוג לסוציולוגיה וביה"ס לחינוך
>> אייאד ברגותי, החוג לסוציולוגיה
>> ענת ברנד, ביה"ס לעבודה סוציאלית
>> מחמד ג'באלי, הפקולטה למשפטים
>> תרזה ג'ווברי, החוג לפיסיקה
>> יואב גולדרינג, החוג לסוציולוגיה
>> אביגיל גרץ, החוג לתורת הספרות
>> יסמין דאהר, התכנית ללימודי נשים ומגדר והחוג לסוציולוגיה

<< שירלי האוזר, החוג לסוציולוגיה
<< דפנה הירש, החוג להיסטוריה
<< סמח ווקים, התוכנית לתעודת הוראה
<< ירון יבלברג, החוג לסוציולוגיה
<< מעיין ליברכט, החוג להיסטוריה
<< אמיל מסארווה, החוגים לפילוסופיה ולמתימטיקה
<< רגב נתנזון, החוג לסוציולוגיה
<< שרבל סרור, החוג לסיעוד
<< חגית עופרן, החוג למוסיקולוגיה
<< תמי עמיאל-האוזר, החוג לתורת הספרות
<< אלינור עמית, החוג לפסיכולוגיה
<< נג׳ואה עתאמנה, החוג לפילוסופיה וביה״ס לחינוך
<< טליה פריד, החוג לפסיכולוגיה
<< למה קאסם, הפקולטה למשפטים
<< פאדי קופטה, החוג לקולנוע
<< רמי קפלן, החוג למדע המדינה
<< אורלי רונן, החוג לגיאוגרפיה
<< שלי שחר, ביה״ס לחינוך

חברות וחברי עמותת זוכרות

<< באסם אבו אלהיג׳א, תמרה
<< ח׳ולוד אבו אלהיג׳א, תמרה
<< ז׳רמן אבו מאנה, לוד
<< ניצן אביב, תל אביב
<< חנה אבירם, ת״א
<< עומר אגבריה, נווה שלום
<< עומר אורי, תל אביב
<< קלייר אורן, גבעת ברנר
<< תמר אלמוג, תל אביב
<< איתן ברונשטיין, הרצליה
<< יעל ברונשטיין, תל אביב
<< שמואל ברונשטיין, תל אביב
<< ענת ברות, כפר סבא
<< מיכל ברקוביץ, תל אביב
<< פול בירן, תל אביב
<< פרופסור אבנר גלעדי, אוניברסיטת חיפה
<< עלמה גניהר, תל אביב
<< ענת גרינשטיין, תל אביב
<< ד״ר זאב דגני, תל אביב
<< טל דור, תל אביב
<< לינא דלאשה, חיפה
<< יהודית הראל, רמת השרון
<< ד״ר חנה וייס, קריית טבעון
<< נאוה זוננשיין, נווה שלום
<< מיכל זק, נווה שלום
<< אורי זקהיים, כפר סבא
<< סנאא זריק סאלח, נצרת
<< עידן חדש, הרצליה
ערן טורבינר, מודיעין
<< לירון טל, תל אביב
<< רחל יאיר-יגול, תל אביב
<< ד״ר יובל יונאי, אוניברסיטת חיפה
<< צפירה יונתן, תל אביב
<< אנדי יחזקאל, רמת גן
<< רחלה ינאי, כפר יונה
<< רותם יניב, ת״א
<< ד״ר חיים יעקובי, ארכיטקטורה, בצלאל
<< אביגיל יעקובסון, תל אביב
<< אושרית יקנה, רמת גן
<< עפרה ישועה-ליית, רמת-אביב
<< חנה לבנה, יעד
<< מורן לבנת, תל אביב
<< קארין לוי, ת״א
<< טלי לטוביצקי, עומר
<< עפר לרנר, ירושלים
<< עמית לשם, ירושלים
<< רותם מור, מבשרת ירושלים
<< רלה מזלי, הרצליה
<< רחל מזרחי, תל אביב
<< רויטל מיכלי, ת״א
<< יוספה מקייטון, תל אביב
<< נדא מתא, חיפה
<< אדריכל מימר נאור, תל אביב
<< אשכול נבו, רמת גן
<< עפר ניימן, ירושלים
<< יעל עידן, עמינדב
<< אלנה פרגמנשצ׳יק, רמת גן
<< דניאלה פרוינד, ת״א
<< אורלי פרידמן, תל אביב
<< חנוך פרנקוביץ׳, תל אביב
<< עידו צביאלי, תל אביב
<< נגה קדמן, קריית אונו
<< שרון קומש, תל-אביב
<< אורית קמיר, ירושלים
<< עדי קמלגרן, הוד השרון
<< ספי קרוננברג, תל אביב
<< ענת רייזמן-לוי, רמת אביב
<< איתן רייך, הוד השרון
<< גלית רייך, תל אביב
<< ג׳אידה רינאווי זועבי, נצרת
<< מיטל שחר, ת״א
<< ניבי שמעון, הרצליה
<< מלי שרעבי, בקוע
<< יובל תמרי, תל אביב
<< פרופסור (בגמלאות) יוברט לו-יון, הפקולטה לאדריכלות ותכנון ערים, הטכניון

בני ובנות משפחות בידס, אבו עיד, דחנוס, ריאן

<< מגדולין זוהדי בידס, לוד
<< בידס זוהדי בידס, לוד
<< פריד זוהדי בידס, לוד
<< גסאן זוהדי בידס, לוד
<< יזיד זוהדי בידס, רמלה
<< מרטין מרואן בידס, לוד
<< מאהירה פריד בידס, לוד
<< רנא פריד בידס, לוד
<< חנין גסאן בידס, לוד
<< זוהדי פריד בידס, לוד
<< מרואן גסאן בידס, לוד
<< איאד גסאן בידס, לוד
<< מאהירה זוהדי בידס, ארה״ב
<< נאדיה דורגאם בידס, ארה״ב
<< דורגאם סובחי בידס, ארה״ב
<< מחמוד סובחי בידס, ירושלים המזרחית (יליד אלשיח׳ מונס)
<< עפיפה דחנוס/ בידס, גדה מערבית (יליד אלשיח׳ מונס)
<< עומר סעיד בידס, ארה״ב (יליד אלשיח׳ מונס)
<< עבדללה סעיד בידס, אנגליה (יליד אלשיח׳ מונס)
<< מוהנד סובחי בידס, ירושלים המזרחית
<< תחסין מפלח בידס, ירדן (יליד אלשיח׳ מונס)
<< זכי דחנוס, יפו
<< זוהדי דחנוס, יפו
<< פאטמה דחנוס, יפו
<< פאתינה דחנוס, יפו
<< חסין דחנוס, יפו
<< בסימה דחנוס, יפו
<< סאמר דחנוס, יפו
<< מחמוד דחנוס, יפו
<< זהייה דחנוס, יפו
<< נאסר אל ריאן, לוד
<< אבראהים אבו עיד, לוד
<< עוטפת אבו עיד, לוד
<< מוחמד אבו עיד, לוד
<< האלה אבו עיד, לוד
<< מונא אבו עיד, לוד
<< רביחה אבו עיד, לוד
<< נואל אבו עיד, לוד
<< ואיל אבו עיד, לוד
<< ויסאם אבו עיד, לוד
<< מנאל אבו עיד, לוד
<< איאד אבו עיד, לוד
<< נג׳יה אבו עיד, רמלה
<< עביר אבו עיד, לוד
<< מוחמד אבו סעדה, טירה (יליד אלשיח׳ מונס)

٢٠٠٣/١٠/٢٨

حضرة رئيس جامعة تل أبيب، البروفسور إيتمار ربينوبتش
تحية طيبة وبعد
الموضوع: الشيخ مونـّس وجامعة تل أبيب

نتوجه إليك بطلب سيبدو غريباً لأول وهلة.
كما هو معلوم لديك فإن جامعة تل أبيب قائمة على أنقاض قرية الشيخ مونـّس، وبعد توسيع البناء في حرم الجامعة لم يبق أي شيء يذكر من القرية ما عدا "البيت الأخضر» الذي تحول إلى نادٍ لأساتذة الجامعة ويحمل اسم مرسيل جوردون.
مطلبنا هو أن تبين الجامعة ولو بشكل متواضع ذلك الماضى المخفي. لقد وقـّع على هذه الرسالة موظفون وطلبة من الجامعة بالإضافة إلى أبناء عائلات فلسطينية سكنت القرية حتى عام ١٩٤٨، كما وقـّع على الرسالة أعضاء جمعية "زوخروت» التي تعمل على زيادة وعي الجمهور الإسرائيلي بموضوع الحياة الفلسطينية قبل ١٩٤٨ .
كلنا نتفق على المبدأ أنه فقط من خلال الاعتراف التاريخي الصادق والشجاع يمكن بناء مستقبل ذي عدالة في هذه البلاد الممزقة. لا بد أنك توافق معنا، كمؤرخ، أن مؤسسة ثقافية من الدرجة الأولى، مثل جامعة تل أبيب، حريّ بها أن تكون قدوة في اعتراف تاريخي من هذا القبيل.
نحن نطلب أن تقوم الجامعة بدورها في هذا الاعتراف التاريخيّ. لقد تبادر إلى أذهاننا أشكال متعددة لطرق التخليد التي نراها ملائمة. كما ويسرنا أن نتباحث حول طرق أخرى:
١- إضافة شرح واضح حول الماضي الفلسطيني في المنشور الدعائي الذي يحكي عن "البيت الأخضر» وكذلك على لوحة تثبـّت على أحد حيطانه. أما المنشور الحالي (مرفق) فهو يشوّه ذلك الماضي. ففيما يتعلق بالسنوات ذات العلاقة، كتب هناك أنه منذ بداية ١٩٢٤ تم بيع قسم من أراضي القرية. ومباشرة بعد ذلك نفهم منه أنه في سنة ١٩٤٨ أنشيء في القرية معسكر "ليحي»، وبعد قيام الدولة تمّ توطين جنود سلاح الجو وعناصر "ماحل» في القرية. لم تكتب أي كلمة عمّا حصل لسكان القرية الفلسطينيين، بل ولم يذكر وجودهم بشكل صريح.
إن الأبحاث الأكاديمية التي أجريت في جامعة تل أبيب نفسها توفر معلومات دقيقة حول التفاصيل الناقصة، فمن المفروض ألا تطرأ أي مشكلة مع إضافة نبذة من هذه الأبحاث في منشور نادي الجامعة. هناك لوحة مثبتة في مدخل المبنى المرمـّم كتب عليها اسم المهندس الإيطالي، توحي بأنّ المبنى كله، من صنع يده ولم يكن من قبل شيئاً. من الممكن أن نضيف على اللوحة أن المبنى أقيم على هيكل بيت إبراهيم أبو كحيل من قرية الشيخ مونّس.
إنّ المنشور واللافتة، على حد سواء، يعرضان الحقائق التاريخية بشكل مشوّه، لا يليق بمؤسسة موقرة مثل جامعة تل أبيب.
٢- تثبيت لافتة تذكارية في موقع مركزيّ داخل الحرم الجامعيّ، أو على مدخله الرئيسيّ، توضح بأن الجامعة، أو أقسام منها، أقيمت على أراضي القرية الفلسطينية الشيخ مونـّس.
هذا الأمر، وضع لافتات تذكارية من هذا القبيل تتحدث عن ماضي المكان، هو أمر متـّبع لدى مؤسسات تربوية كثيرة في أنحاء العالم. إن كبت وإنكار الماضي، الذي لا نقاش عليه، سيولدان بالضرورة غضباً ومرارة.
خطوة تذكارية هي طريق إلى المصالحة.

بانتظار ردك الإيجابي

17. Maqtal al-'Abd
18. Nakhleh - the dunes west of Sde Dov airport until Tel Baruch beach
19. Bwabte al-Hadda - today: Na'ot Afeka ??
20. Qaseeleh - southwest, near the Jrisha River estuary
21. Wadi al-Nada - northwest, today Afeka and Ramat Aviv Gimel.

SHAYKH MUWANNIS HISTORY

THE VILLAGE NAME

The origin of the village name is still unknown. The word 'Shaykh' in Arabic means aged, wise or holy man. It seems, therefore, that the village had been built near the tomb of a holy person named Muwannis.

BIRTH OF THE VILLAGE

According to one text (see Irit Amit from Bar Ilan University in her article "The Green House," Etmol, January 1998) the village was first mentioned in 1799 during the French invasion of Palestine. In a map made by French engineer Jacotin, the village was named "al-Thahr" (meaning "the back") since the village was located on a hill behind the Jrisha River. Later the name Shaykh Muwannis appeared.
In 1821 the village name was first mentioned by Bergren, a French journeyer, who had indicated the village's strategic importance.

DEVELOPMENT OF THE VILLAGE

The villagers - it seems - used to collect passage rates at the gate of the Jrisha River Bridge from passengers moving north to south. During the Egyptian era the village expanded. Ibrahim Pasha - the eldest son of Egyptian ruler Muhammad Ali Pasha - brought Egyptian workers to Yafa city and its surroundings; they settled in Shaykh Muwannis village and cultivated its lands.
In 1917 British forces arrived at the borders of the village. Turks placed forces in the village so that they could defend the northern river from British attack from the south, but after a sudden nighttime crossing attack the British forces defeated the Turks.
The beginning of the British era marked a new stage in village history, bringing in a process of land registration, building permits, and road safety. Later, new ways of digging and water irrigation were implemented. The increase in Jewish immigration after the Balfour Declaration - in addition to the development of Yafa city - increased the development of the village.
The famous"Green House" of Ibrahim Abu Kheel (which was mistakenly marked as Shaykh Baydas' house as seen in Irit Amit, ibid, p.15; and Prof. Eli Jerby, "The Green House: The Beauty Spot of Tel Aviv University," pp. 2-4, in http://www.eng.tau.ac.il/~jerby/Green_House.pdf) was expanded too and located out of the village.

ACQUIREMENT OF LANDS

According to Irit Amit (ibid, p. 16), since 1912 a society of Canadian Jews was founded mainly for the purpose of acquiring lands in Palestine. In May 1913, 6,000 dunams (of a total of 16,000 dunams - as estimated in the Palestine Encyclopedia, Part 2, p. 652) of Shaykh Muwannis's lands were suggested to representatives of that society and were acquired by two Jewish companies, Hachsharat Hayeshuv and Geula. However, the acquirement was not implemented.

After World War I there were another two land acquisition organizations (one was the the Zionist Organization of America and the other is the Jewish National Fund) to be contested, that is why land prices increased. In 1924 Zionist Organization of America acquired 8,000 dunams in Jlil, north of Shaykh Muwannis village. Since the twenties of last century indicated that there had been land negotiations between Shaykh Baydas and Mr. Hankin of Hachsharat Hayeshuv.

Over the years 1936-1939 Tayber, a Jewish family, acquired lands in sea dunes west of the village, using Baydas' brokering influence.

19th October, 2003

Prof. Itamar Rabinowich
President
University of Tel-Aviv

Dear Prof. Rabinowich,
We are writing you with a rather unusual request. As you are probably aware, The campus of the Tel-Aviv University was built on land belonging to Sheikh Monis. With the development of the Campus, there is almost no sign of the village – while the Green House which is obviously out of place, has become the University's clubhouse in Marcel Gordon's name.

This letter is signed by employees and students of the Tel-Aviv University; signed by the descendents of the Palestinians who lived in Sheikh Muwannis until 1948; and signed by members of the "Zochrot" Foundation, whose goal is to bring the Palestinians life in the period before 1948 to the knowledge of the Israeli people. We all know that only by true and brave historical recognition it will be possible to build a just future in this torn country. You, being a historian, will probably agree with us that a first rate cultural institution as the Tel-Aviv University, should be an example for historical recognition.

Our request is that the Tel-Aviv University will donate its part to this historical recognition. We thought for the following ways for the proper remembrance, but we would like to have a meeting regarding different possibilities:

1. An additional mention of the Palestinian's past in a manifest that describes the Green House" and a plaque to be hang on one of the walls. The present manifest (attached herewith) blurs this past. Regarding the relevant years it is told that as from 1924 part of the village's land was sold. Right after that. We learnt that in 1948 a Lechi camp was set up in the village and after the State was established, housing was set up for Machal and Airforce personnel in the village. Nothing was mentioned about what had happened to the Palestinian residents and in fact even their existence was not specifically mentioned. Academic researches carried out in the Tel-Aviv University were aware of lack of details and therefore it should not be a problem to make a short mention of these details in the University's Club manifest. We believe that it is possible to mention on the sign that is placed on the building that the building was established of the grounds belonging to Abrahim Abu-Cachil form the village of Sheikh Muwannis. The manifest as well as the sign shows the historical facts in a warped fashion, which does not suit a respectable institution as the Tel-Aviv University.
2. Placing a memorial sign in a central position in the university, or at the main entrance that will mention that the university campus was built, at least partially, on the land belonging to the Palestinian Village of Sheikh Muwannis.

In many cultural sites around the world it is customary to define memorial signs as mentioned above, and to specify the history of the place. Denial and suppressing the past, that is not questionable, will cause bitterness and rage. The way to reconciliation is by a gesture of the memories.

Zochrot

The Jewish brigade's resolution of 20/3/48 to blockade the village prevented residents' movement, thus cutting it off from the outside and preventing the entry of supplies including food and fuel for water pump motors. Then the Brigade seized the marginal Baydas houses on the southern edge of the village. There were also rumors about massacres occurring elsewhere - all these pushed the Shaykh Muwannis people out. Since 21/3/03 - Israeli Defense Forces documents reported - there had been trains of people pulling out. Thus, on 30/3/03 - according to the same source - the village was evacuated and the Jewish forces seized the village. Thus, all efforts - mainly made by Abu Kheel Ibrahim and others - to convince people not to leave the village failed, for people had also run out of water and food. It is an amazing topic for all that wealthy families were the first to leave, while Kheel Ibrahim, Abu Sa'da Muhammad, Abu Eid Yusuf and the descendant of Mahmud Jaber al-Dahnus (and of the Mustafa al-Sayeh family, those transferred from Manshiyya weeks before) - all these families were the last to leave (about 40 of 3000 souls).

TRANSFER ARGUMENT

Haim Fireberg, a Tel Aviv University historian, claims that in Shaykh Muwannis he has found no evidence that Jews used force against Palestinians during the Nakba. Thus, he concludes, the Jewish brigade, the Haganah, did not intend to evacuate/expel Shaykh Muwannis residents and that the Jews had only military and strategic intentions - mainly because the village had a dominant standpoint over Sde Dov airport, which had strategic importance for the beginning state. That is why, he argues, the Haganah Jewish brigade blockaded the village. Among this he has also claimed that the abandonment of the village began 24 hours after the blockade, leaving much equipment behind them (http://www.7th-day.co.il/mehumot/hahalom.htm; for the English version view the following link: http://www.mideastweb.org/refugees3.htm).

SUMMARY

Of course the argument above is a void/false one. In many cities and villages - such as Dayr Yasin, al-Lydd, al-Ramla, Tantura (Haifa), Safsaf (Safad) and so on - where people avoided evacuation there was a brutal massacre. People were killed in cold blood just because they refused to leave. The blockade policy of the Jewish brigade was a sophisticated method for transferring Palestinians from their homeland. In the case of Shaykh Muwannis the last 40 people who avoided leaving - had begun to starve. They had no way... either to leave or to die, if not by Jews then certainly of starvation.

Shaykh Muwannis after occupation

After the village was evacuated Jewish military forces, the Jewish National Fund and Tel Aviv Municipality agents occupied the village (30/3/48)1. Between 11:00 and 23:00 five checkpoints were posted at the village entryways. The JNF and municipality agents marked the village houses. The "Green House" was seized and turned over to military staff; some written documents were found. An aged and "stupid" person (as named in the military report) who was hiding in a village house was transferred to the Yona Camp south of Jrisha spill. Around the village excavated positions with sand sacks and access channels were found. Some of them had tin covers. This means - as had been argued - that they were planned by different persons. The village belongings lay show - there had been a sudden departure1. In the Green House, for example, they had found some packed boxes of household goods and the rest, unpacked, lay on the ground. Because water and electricity were found, it was recommended that the village be populated.
After occupation beautiful/particular village houses were used for ammunition stores, dwelling, classes, logistics, garages and as a front guard standpoints. Many youngsters had their military training there. This may explain the fire marks on the walls of village houses. After British evacuation from Palestine on 15/5/48 the so-called Israel Defense Forces staff was located in the Green House. The Rayyan House in Mattallah became the Lehi (Jew Liberation organization) camp. Other looted houses became dwellings for 400 air force personnel. After January 1949 - when military forces evacuated the village - there was a new wave of residents - homeless soldiers and others.
Besides this, a wide neighborhood called Ramat Aviv has been built up nearby on the al-Shumarat lands. Meanwhile, other neighborhoods have been built on village lands: Bavli in Jammasin al-Gharbi, Ramat Aviv Gimel in Wadi al-Nada, Neve Avivim and Afeka in Wadi al-Najamat, Ramat Ha-Hayal in Ghabashiya, Hadar Yosef in Hadar Yusuf. Now part of the village lands belong to the Ramat Gan Municipality - Yarkon Park (Za'faranat) and Sheva Tahanot (Jrisha). Nothing of the village orchards has survived.
At the same time a big university (known as Tel Aviv University) grew on the Salaliq orchards/lands at the beginning of the 1970s and began to swallow up village houses. In 1980, it seems, Tel Aviv University made a master plan to broaden its campus towards the village houses. Today, therefore, more than 90% of the village houses have been destroyed (see university map: http://www2.tau.ac.il/map/unimaple1.asp)3. Even our dead in the village cemetery have not been immune to its destroying machine4.

Except the river, the al-Al'amin Bridge, the remaining cemetery and some looted houses, the village is unrecognizable.

----

1 According to "Israel Defense Forces (IDF) Archive regarding Shaykh Muwannis, Report Document No. 2, p. 262.
2 It might be that a well-known representative of the JNF, Moshe Hochmann (who had played a role in releasing the kidnapped persons from the village), had recommended/informed the remaining families to urgently leave the village, otherwise "they may be killed by the Jewish brigade."
3 An exception has been made concerning the "Green House" of Ibrahim Abu Kheel (which has been widely and wrongly attributed to the Baydas family). It has been reconstructed to become a University Staff Club, thus stimulating a public critical interesting argument concerning the house's raison d'etre. It may symbolize the Palestinian right to return as has been argued (see my article: "The Green House Argument").
4 It seems that the village mosque and among it the Shaykh Muwannis tomb was destroyed a few years after occupation.

Shaykh Muwannis Territories after and before the Nakba

Besides this, a wide neighborhood called Ramat Aviv has been built up nearby on the al-Shumarat lands. Meanwhile, other neighborhoods have been built on village lands: Bavli in Jammasin al-Gharbi, Ramat Aviv Gimel in Wadi al-Nada, Neve Avivim and Afeka in Wadi al-Najamat, Ramat Ha-Hayal in Ghabashiya, Hadar Yosef in Hadar Yusuf. Now part of the village lands belong to the Ramat Gan Municipality — Yarkon Park (Za'faranat)and Sheva Tahanot (Jrisha). Nothing of the village orchards has survived.

1. al-Jammasin al-Gharbi - today Bavli Quarter
2. al-Shumarat - today Ramat Aviv (belong to Baydas 'Abbas (and others)
3. al-Najamat - today Neve Avivim and the dunes until the sea (belong to the Dahnus family)
4. al-Boos Welteenat - today the Sporteque (belong to Dahnus Rabiha)
5. al-Za'faranat - today the Israel Trade Fairs and Convention Center including Rokah Ave., Hayarkon Park, Ganei Yehoshu'a (belong to the Dahnus family...)
6. al-Shamiye - today the southern part of Ganei Yehoshu>a (Hayarkon Park); belong to Abueid Yusuf
7. al-Ghabashiya - today part of Ramat Hahayal (belong to Dahnus Mahmud al-Jaber family)
8. al-Salaliq - today Tel Aviv University
9. al-Bayader [masha'- communal land] - today the "standards office" and Tel Aviv University's School of Engineering - belong to Abu Eid and others.
10. al-Waqff - today the cemetery, energy and security service departments, the roads not included in the square
11. Esheeleh - today Rokah interchange and the roads up to the square
12. al-Mu'tarid - today Kokhav Hatsafon (Ramat Aviv Hotel and Kibbutz Seminar) belong to Baydas Subhi
13. al-Mattallah - north of the village settlement, now part of Tel Aviv University
14. Hadar Yusuf - today Hadar Yosef (belong to Dahnus Rabiha)
15. Hadrah - today is Shikun Dan
16. Harduneh - today the Botanical and Zoological Gardens, the Israeli Educational Television Center for Educational Technology, the Open University... (belong to Sakijha, Rayyan, al-'Abd families)

Shaykh Muwannis evacuation

Retrieved from: www.palestineremembered.com, March 11, 2008

Hello,
I have been urged to relate my family story which is the story of Shaykh Muwannis village, as I believe this might be an eligible way to recall our Nakba.

IDENTIFICATION

I am Hanaa Yusuf Ibraheem Abu Eid, originally from the Shaykh Muwannis village in the north of Yafa city. My family branches - Abu Eid , Rayyan and Dahnus - are deeply rooted in that village. My father, Yusuf Ibrahim Abu Eid, died in al-Lydd on 6/6/97. His only brother, Ali Abu Eid, died in Kuwait during the Iraqi invasion. His only sister, Amnah Abu Eid (married to Ahmad Mustafa al-Rayan), died in Amman in August 2000. Shaykh Mustafah Ahmad Rayan was my grandfather's brother-in-law. Both died in Shaykh Muwannis before 1948. My grandfather's cousin Mahmud Husayn Abu Eid died in Kuwait in 1971. His oldest son Zaki (Hafez) Mahmud Abu Eid (Minister of Energy in Kuwait) died and was buried in Kuwait in 1978. My grandmother is Rabiha al-Dahnus; she died in Yafa in 1960. Her father was landlord Mahmud Jaber al-Dahnus (died in Shaykh Muwannis in 1944). His cousin Saleh Tayeb al-Dahnus died in the diaspora.
My mother Najiyah (died in Lydd on 31/12/98), the only granddaughter of Mahmud al-Dahnus, had three brothers — Lutfi (died in Nablus in 1991), Ahmad (died in Yafa in 1982) and Adnan.

THE TRANSFER

In early 1948 the fourth branch of my family, the family of landlord and merchant Mustafa Mahmud al-Sayeh from al-Manshiyya in Yafa, was forced to move out to join our family in Shaykh Muwannis village. Since the declaration of the UN partition plan, fire broke out in Yafa and the al-Manshiyya quarter had become a front line (for it was very close to Tel Aviv).
After a few weeks in Shaykh Muwannis the united family faced a Jewish brigade resolution (20/3/48) to blockade the village, thus preventing food, fuel and energy supplies from entering.
A village delegation was led by the prominent leader Ibrahim Abu Kheel, the owner of the "Green House" (today the Tel Aviv University staff club), and his relative Jamil al-Jasir from Jlil. Both negotiated with the Jewish brigade for a cease-fire and to end the blockade, but in vain. Then they turned to King Abdullah, presenting their worries and misery. The King's answer was nothing but to "remain and hold tight until we subdue Tel Aviv."
Inside the village there were two fire standpoints, in the north and in the east (near the mosque). The village, as realized, had a dominant position over the surrounding area, which included Jewish settlements. From the hill they had viewed fire and fighting in Salama village (10 km southeast). But Shaykh Muwannis had been physically isolated (from the east and south by Jewish settlements and by the al-'Awja and Jrisha rivers; from the west by the sea), and there were only some (private) guns and some untrained fighters in the village.

THE TURNING POINT

On 12/3/48 uncle Lutfi and Saleh al-Dahnus (a cousin of Mahmud Jaber al-Dahnus), his son Ali and Muhammad Abu Dayeh (died in al-Tira village in 1995) and Shaykh Mustafa al-Zayyat were kidnapped by the Jewish brigade on their way back from Jlil to Shaykh Muwannis, near the Kiryat Shaul cemetery.
The last event marked a turning point in Shaykh Muwannis village history. For this event prompted the beginning of Shaykh Muwannis families' pullout from the village.